

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Sotsiaalteaduskond

Õiguse instituut

Aivira Jatsuk

**ISADUSE TUVASTAMISE NING ISADUSE VAIDLUSTAMISE
ÕIGUSLIK ARENG EESTI PEREKONNAÕIGUSES AASTATEL
1970-2014**

Magistritöö

Juhendaja: lektor Kristi Joamets, PhD

Tallinn 2015

Deklareerin, et käesolev magistritöö,
mis on minu iseseisva töö tulemus,
on esitatud Tallinna Tehnikaülikooli
magistrikaadi taotlemiseks ja selle alusel
ei ole varem taotletud akadeemilist kraadi.

Autor Aivira Jatsuk

“ ..... “ 2015

Töö vastab kehtivatele nõuetele

Juhendaja lektor Kristi Joamets, PhD

“ ..... “ 2015

Kaitsmisele lubatud “ ..... “ 2015

Õigusteaduse magistritööde kaitsmiskomisjoni esimees

.....

Sisukord

Kasutatud lühendid	4
Sissejuhatus	6
1. Isaduse mõiste ja olemus	11
1.1. Bioloogiline isadus ja selle tähendus muutavas perekonnamudelis	11
1.2. Sotsiaalse isaduse kontseptsioon	18
2. Isaduse tuvastamine eri perioodide perekonnaõiguses	23
2.1. Isaduse tuvastamine aastatel 1970-1994 kehtinud Eesti NSV abielu-ja perekonnakoodeksi järgi	23
2.2. Põlvemise tuvastamine 1995. aasta perekonnaseaduse järgi	33
2.2.1. Põlvnemise tuvastamise üldsätted ja võrdlus 1974. aasta seadusega	33
2.2.2. Isaduse tuvastamine kunstliku viljastamise juhtudel	43
2.3. Isaduse tuvastamine 2010. aasta perekonnaseaduse järgi	49
3. Isaduse vaidlustamine Eesti perekonnaõiguses	58
3.2. Isaduse vaidlustamine 1995. aasta perekonnaseaduses	62
3.3. Isaduse vaidlustamise küsimused kehtivas perekonnaseaduses	65
Kokkuvõte	75
Resümee	79
Kasutatud allikad	84

Kasutatud lühendid

AID – kunstlik viljastamine doonori poolt

AIH – kunstlik viljastamine abikaasa poolt

APK – abielu-ja perekonnakoodeks

DNA – desoksüribonukleiinhape

EIKo – Euroopa Inimõiguste Kohtulahend

EIÕK – Euroopa Inimõiguste Kohus

EKEI – Eesti Kohtuekspertiisi Instituut

ENSV – Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik

ENSV – TsPK- Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Tsiviilprotsesside koodeks

EV – Eesti Vabariik

Expressis verbis – sõnaselgelt, rõhutatult

HMKo – Harju Maakohtu otsus

IGUS – inimgeeniuringute seadus

KVEKS – kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seadus

LaKS – lastekaitse seadus

NotS – notariaadiseadus

NSVL – Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit

NSV – Nõukogude Sotsialistlik Vabariik

Pks – perekonnaseadus (1995.a.)

PKS – perekonnaseadus (2010.a.)

PS – Eesti Vabariigi põhiseadus

PMKo – Pärnu Maakohtu otsus

REÕS – rahvusvahelise eraõiguse seadus

RK – Riigikogu

RKTKo – Riigikohtu tsiviilkolleegiumi kohtuotsus

TlnRnKo – Tallinna Ringkonnakohtu otsus

TsMS – tsiviilkohtumenetluse seadus

TsÜS – tsiviilseaduse üldosa seadus

Ultima ratio – viimne vahend/äärmine vajadus

Sissejuhatus

Igal inimesel on õigus teada, kellest ta põlvneb, ja vastavalt Eesti Vabariigi Põhiseaduse (PS) §-le 15 võib pöörduda selle õiguse rikkumise korral ka kohtusse. Isaduse ja vaidlustamise puhul saab seda siiski teha vaid täisealine isik, kes toetudes PS-ile omab õigust tutvuda enda andmetega, mis on tema kohta riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes ning nende asutuste arhiivides ja andmekogudes, v.a. juhud, kui tegemist on teiste inimeste õiguste ja vabaduste ning lapse põlvnemise saladuse kaitsega või kui õiguste piiramine on seotud kuriteo tõkestamise, kurjategija tabamise või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise asjaoludega.¹

Kuna isaduse tuvastamise ja isaduse vaidlustamise korral on kesksel kohal laps, on antud sättega peetud silmas eelkõige tema huvide tagamist ja kaitsmist. Samas rõhutab PS, et perekond rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena on riigi kaitse all, mõeldes selle all nii abikaasade võrdõiguslikkust, vanemate õigust ja kohustust kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest, vanemate ja laste kaitset ning perekonna kohustust hoolitseda oma abivajavate liikmete eest.²

Toodud säte väljendab kokkuvõtlikult eesti rahva väärtusi ja hoiakuid, mis on ajas küll muutunud ja teisenenud, kuid mille põhiolemus – peresidemete väärtustamine – on jäänud samaks. Väärtustel ja hoiakutel põhineval õigusel on oluline koht erineva maailmavaate ja kultuuriga inimeste igapäevaelu korraldamisel ning nende rahulikult koosseksisteerimisel ühiskonnas.³ Täpsemalt öeldes seob just õigus riigi tegevuse tulemusena indiviidid ühiskonnaga. Aga kuidas seob: kas toetudes põhiosas (konservatiivsetele) põhiväärtustele ning, kui mitte just ignoreerides, siis vähe arvestades ühiskondlike muutuste mõju peresuhetele ja sellest tulenevat vajadust teha vajalikud täiendused ka perekonnaõigusesse? Või reageerib kiiremini ja radikaalsemalt ühiskondlikele muutustele, olles pigem ajast ees kui ajast maas? Igal juhul on riigil siin täita oluline roll, sest just tema peab algatama muutusi õiguses.

On selge, et üldises plaanis peaks olema tegemist vastastikuse protsessiga, kus väärtuste ja hoiakute teisenemine peaks tooma kaasa muutused õiguses ja koos sellega areneb ka ühiskond. Ühiskondlikud protsessid omakorda aga peaksid tooma kaasa muutused hoiakutes ja õiguses,

---

¹ *Ibid.*, § 44.

² *Ibid.*, § 27.

³ Vt. Eriksen, E. O., Weigård, J. *Understanding Habermas. Communicating action and deliberative democracy.* London: Continuum 2003, lk. 134.

millest viimati mainitu loob võimaluse orienteerumiseks uues sotsiaalses keskkonnas.⁴ Kuid vastastikusel protsessis on olulisel kohal tagasimõju suurus, st kuivõrd suudavad näiteks eesti rahva konservatiivsed (pere)väärtused vähendada ühiskondlike protsesside mõju õigusele?

Rõhutan sõna vähendada, sest päris puutumata perekonnaõigus, mille lahutamatuks osaks on teiste oluliste teemade seas isaduse tuvastamine ja vaidlustamine, ühiskonnas aset leidvatest protsessidest loomulikult ei jää. Selle ilmseks tunnistuseks on näiteks avalikkuse muutunud suhtumine abieluvälistes suhetesse ja neist suhetest sündinud lastesse ning selle reguleerimine perekonnaseaduses.

Kellest põlvneme? Mis johtub sellest põlvnemisest? – need küsimused on näiteks olulised vanemlikest põhiõigustest tulenevate õiguste ja kohustuste aspektist. PS-i § 27 sätestab, et vanematel on õigus ja kohustus kasvatada lapsi ja hoolitseda nende eest. Teisalt omavad vastused eeltoodud küsimustele suurt tähtsust perekonna kui terviku ja iga tema liikme arengu seisukohast ning tagavad seeläbi ühiskonna jätkusuutliku arengu.

Võib kindlalt öelda, et perekonnaseaduse näol, kus leiavad käsitlemist teiste seas ka isaduse tuvastamise ja vaidlustamise küsimused, on kindlasti tegemist ühiskonna ühe alusseadusega. See reguleerib perekonna toimimise kaudu ühiskonna taastootmist nii füüsilises kui ka vaimses mõttes, mis asetab kahtlemata nii seadusandjale kui ka seaduse elluvijatele, eelkõige kohtuinstantsidele suure vastutuse selle ees, kas ja kuivõrd toetavad kohtulahendid meie kultuurile omaseid väärtusi ning millise väärtuselise suuna perekonnad oma käitumises õiguse mõjul võtavad.⁵ Näiteks kas ja kuivõrd võetakse arvesse isaduse kontseptsioonis toimunud muutusi, eelkõige sotsiaalse isaduse rolli või kuivõrd lähtutakse isaduse tuvastamise ja isaduse vaidlustamise kohtuasjades konkreetse lapse arengust ja huvidest? Isaduse tuvastamise puhul on tegemist olulise teemaga, mis puudutab ühel või teisel viisil suurt osa ühiskonnast ning rõhutab veelgi antud teema aktuaalsust.

Käesolev magistritöö käsitleb ühte aspekti perekonnaõigusest – põlvnemist isast – ja töö

---

⁴ Õiguse ja ühiskondlike protsesside seoseid on käsitlenud nt. Weber, M. Max Weber on law in economy and society. Cambridge: Harvard University Press 1966. 363 lk.; Luhmann, N. Law as a social system. Oxford: Oxford University Press 2004. 498 lk.; Bourdieu, P. The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field Hastings Law Journal 1987/38 (3), lk. 814-835.

⁵Perekonnaseaduse eelnõu sotsiaalsete mõjude analüüsi aruanne. Tartu 2008. www.riigikogu.ee/doc.php?49179 (9.12.2014).

eesmärgiks on käsitleda isaduse tuvastamise ja isaduse vaidlustamise reguleerimist enam kui kolme aastakümne jooksul, tuues välja üldised suundumused ning erinevate seaduste ühis- ja erijooned.

Kuid võrdlev analüüs ei saa olla asjaks iseeneses, vaid selle eesmärgiks on Eesti perekonnaõiguse areng, mis antud töö kontekstis tähendab isaduse tuvastamise ja isaduse vaidlustamise sätete muutmist või täiendamist kehtivas õiguses vastavalt ühiskondlikele muutustele. Kuna just õigus seob indiviidid ühiskonnaga, nagu märkis autor eelpool, siis võib väita, et mida enam arvestab õigus ühiskonnas toimuvaid muutusi, seda enam tunnetavad inimesed oma seost ühiskonnaga. Samas on selge, et mitte kõik ühiskondlikud muutused ei ole võrdväärse mõjuga õigusele, sh perekonnaõigusele ning seeläbi isaduse tuvastamisele ja vaidlustamisele.

Töö on autori arvates aktuaalne järgmistest põhjustest lähtuvalt:

- a) Tegemist on ulatusliku perioodiga, mis haarab enam kui kolmekümmet aastat ning mille jooksul on Eesti liikunud ühest ühiskonnatüübist teise – sotsialismist kapitalismi, ideologiseeritud ühiskonnast õigusühiskonda. Senini ei ole analüüsitud nende protsesside mõju perekonnaõigusele ja konkreetselt isaduse tuvastamisele ja isaduse vaidlustamisele.
- b) Selle pika perioodi jooksul on toimunud olulised muutused perekonnas ning traditsioonilise perekonna kõrval on levinud ka teised perekonnatüübid, samuti on hoogsalt arenenud reprodutiivtehnoloogia ja sündinud suur hulk katseklaasilapsi. Õiguse arengu seisukohast on oluline neid protsesse analüüsida.
- c) Isaduse tuvastamise ja isaduse vaidlustamise küsimused ei puuduta küll valdavat osa ühiskonnast (maakohtutele esitati 2008.a. 189 sellist hagiavaldust, 2009.a. 154 ja 2010.a. 171⁶), kuid inimeste jaoks, keda need teemad puudutavad, on need üliolulised, sest nende keskmes on lisaks põlvnemise tuvastamisele inimestevahelised suhted ja laste tulevik. Demokraatlik ühiskond arvestab ka väiksema grupi inimeste huve.
- d) Senini puudub Eestis terviklik käsitus, mis analüüsiks isaduse tuvastamise ja isaduse vaidlustamise küsimusi õigusajaloolises lõikes ning tooks välja üldsuundumused. Õiguse arengu seisukohalt on tagasivaatav analüüs aga vajalik.

---

⁶ Luha, K. Maakohtutesse esitatud põlvnemise hagiavalduste andmed. E-kiri magistr töö autorile. Isiklik valdus.

Ühelt poolt on isaduse tuvastamise ja vaidlustamise näol tegemist ühiskondlikult olulise küsimusega, teiselt poolt on aga teema äärmiselt isiklik, puudutades kohtuasjades perekonna ja tema liikmete siseelu ning omavahelisi suhteid. Sellest johtuvalt jäetakse käesolevas töös konkreetsete kohtulahendite analüüsimisel välja viited isikutele.

Magistritöö hüpotees on järgmine: muutused ühiskonnatüübis ei ole oluliselt mõjutanud isaduse tuvastamist ja isaduse vaidlustamist Eesti perekonnaõiguses viimase 30 aasta jooksul.

Töö koosneb kolmest peatükist:

1. peatükis käsitletakse isaduse mõistet, olemust ja muutusi isaduse kontseptsioonis. Antud peatüki uurimisküsimus on järgmine: millised on olnud muutused isaduse kontseptsioonis ja millest on need tingitud?

2. peatükis analüüsitakse isaduse tuvastamise küsimusi 1970. aasta abielu- ja perekonnaseaduses (APK)⁷, 1995. aasta perekonnaseaduses (PkS)⁸ ja 2010. aasta perekonnaseaduses (PKS).⁹

Antud peatüki uurimisküsimused on:

- Milline on olnud ühiskondlike muutuste mõju isaduse tuvastamisele eri perioodidel?
- Kuidas on isaduse tuvastamise küsimused reguleeritud APK-s, PkS-is ja PKS-is?
- Millised on nende seaduste ühised ja erijooned isaduse tuvastamise sätestamisel?

3. peatükis analüüsitakse isaduse vaidlustamise reguleerimist APK-s, PkS-is ja PKS-is. Konkreetselt lahendatakse järgmisi uurimisküsimusi:

- Milline on olnud ühiskondlike muutuste mõju isaduse vaidlustamisele?
- Kuidas on isaduse vaidlustamise küsimused reguleeritud APK-s, PkS-is ja PKS-is?
- Millised on nende seaduste ühised ja erijooned isaduse vaidlustamise sätestamisel?

Antud magistritöö on kvalitatiivne uurimus, kus üheaegselt leidis aset nii andmete kogumine kui ka nende tõlgendamine. Uurimisobjektiks on kolm seadust ja konkreetselt neis sisalduvad isaduse tuvastamist ja isaduse vaidlustamist käsitlevad normid. APK, PkS-i ja PKS-i võrdlemisel kasutatakse ühis- ja erijoonete väljatoomiseks võrdlevat analüüsi.

---

⁷ Eesti NSV abielu- ja perekonnakoodeks. Tallinn: Eesti Raamat 1969.

⁸ PkS. RT I, 12.10.1994, 75, 1326.

⁹ PKS. RT I, 29.06.2014, 103.

Töös kasutatakse ka juhtumiuuringu meetodit, mille abil analüüsitakse konkreetseid kohtuasju, kusjuures juhtumiuuringu kavandamisel lähtus töö autor üldlevinud põhimõttest, et tuleks vältida dubleerimist, st juhtumid oleksid erinevad ja käsitleksid isaduse tuvastamise ja vaidlustamise eri aspekte ja toodud näiteks oleksid eri seaduste kehtimisajast.

Isaduse tuvastamise ja isaduse vaidlustamise küsimusi on Eesti õiguskirjanduses käsitletud põgusalt (märkida tuleks J. Ananjeva ja E. Salumaa ning V. Turkini käsitlusi), üldse ei ole aga leidnud käsitlemist isaduse teoreetilised küsimused. Selle teema käsitlemisel tuli toetuda vaid võõrkeelsetele allikatele, mis olid sisukad, arendades edasi isaduse kontseptsiooni, avades isaduse tuvastamise ja isaduse vaidlustamise eri tahke ning käsitledes neid teemasid õigusajaloolisest vaatenurgast.

Kuna töö teemaks oli isaduse tuvastamine ja isaduse vaidlustamine eri perioodide õigusaktides, siis olid põhiallikateks eelmainitud õigusaktid. Suureks abiks olid seaduste koostajate seletuskirjad seadusandjale, seadusi selgitavad monograafiad ja artiklid erinevates ajakirjades, eelkõige ajakirjas „Juridica”. Ühiskondlike olude ja õiguse seoste mõistmisel ja mõtestamisel toetus autor nii ajaloolistele, õigussotsioloogilistele kui ka õiguslikele käsitlustele.

Lisaks APK-le, PkS-le ja PKS-le on töös kasutatud ka teisi õigusakte, kohtuasjade analüüsimisel kasutati Riigikohtu, ringkonnakohtute ja maakohtute lahendeid.

Nii 2. kui ka 3. peatükis on toodud näiteid konkreetsetest kohtuasjadest.

Töös kasutatakse põhiliselt lühendeid, kuid pealkirjadesse on selguse huvides jäetud seaduste täisnimetused.

1. Isaduse mõiste ja olemus

1.1. Bioloogiline isadus ja selle tähendus muutavas perekonnamudelis

Kehtiv õigus tugineb isaduse määratlemisel bioloogilisele põlvnemisele. Selline käsitlus on olnud omane nii 1970. aasta APK-le, 1995. aasta PkS-ile ja 2010. aasta PKS-ile, aga ka varasemale õigusele – Eestis aastatel 1923 kuni 1940 kehtinud abieluseadusele.¹⁰

Põhinedes paljuski varasemale õigusele on kehtivas õiguses (PKS § 84) määratletud, millistel juriidilistel alustel loetakse lapse eostanud mees ta isaks. Need on abielu, isaduse omaksvõtt ja isaduse kohtulik tuvastamine. Bioloogilise põlvnemise primaarsuse rõhutamist võib vaadelda kui traditsioonilist lähenemist, võttes arvesse selle seisukoha pikaajalist kehtivust, toetumist sarnasele väärtussüsteemile, aga ka omaksvõttu eri riikides.

Ilona Nurmela kasutab selle kohta, kus isadus on geneetiliselt määratletud ja emaduse eelduseks on lapse sünnitamine, mõistet „universaalne määratlus“, lisades, et „kuni definitsoon oli universaalselt aktsepeeritav, ei olnud tähtsust, kas põlvnemist määratleb ühe või teise riigi õigussüsteem.”¹¹ Seega mõistab õigus isadust eelkõige kui sigimise bioloogilist fakti, millest tulenevad lapse ja isa vahelised õigused ja kohustused.¹²

Perekonda, kus mõlemad vanemad on geneetiliselt lapsega seotud nimetatakse geneetiliseks perekonnaks.¹³ Kui lisada juurde abielu fakt, kasutatakse ka mõistet „traditsiooniline perekond.”

Juriidilistest alustest, mis on abiks isaduse tuvastamisel, aga ka vaidlustamisel, rõhutatakse esimesena mehe ja naise (isa ja ema) abielulisi suhteid, lähtudes seejuures eeldustest, mille kohaselt:

- lapse bioloogiline isa on tõenäoliselt mees, kes oli seksuaalvahekorras lapse emaga,

---

¹⁰Abieluseadus: Riigikohtu tsiviilosakonna seletustega. Perekonnaõiguse (Balti Eraseaduse I r. paragrahvid 1-528) alal antud Riigikohtu tsiviilosakonna seletusi. Tallinn: A. Peep, 1937, lk. 65-67.

¹¹Nurmela, I. Arengud rahvusvahelises eraõiguses. *Juridica* 2000/IV, lk. 249-250.

¹²Mykitiuk, R. Beyond conception: legal determinations of filiation in the context of assisted reproductive technologies. – *Osgoode Hall Journal* 2002/39 (4), lk. 776.

¹³Vonk, M. The role of formalised and non-formalised intensions in legal parent-child relationship in Dutch law. – *Debates in family law around the globe at the dawn of the 21st century*. (Ed. Katharina Boele-Woelki). Antwerpen: Intersentia 2009, lk. 176-177.

- mees, kes oli seksuaalvahekorras lapse emaga, oli tõenäoliselt tema abikaasa.¹⁴

Tähelepanu tuleb pöörata sõnale „tõenäoliselt”, millest võib teha järelduse, et mehe ja naise vaheline abielu ei saa olla esmaseks kriteeriumiks isaduse tuvastamisel. Seda põhjusel, et paljud noored ei soovi tänapäeval abielluda, mistõttu abielu kõrvale tõuseb tähtsaks juriidiliseks aluseks isaduse omaksvõtt.

Alexander Lüderitz kasutab lapse põlvnemise käsitlemisel väljendit „vanemate juurde kuulumine”. Tema käsitluse järgi tuleneb lapse õiguslik omistamine vanematele sellistest asjaoludest, mis võimaldavad teha kogemuse põhjal järelduse loomuliku (bioloogilise) põlvnemise kohta ning sel viisil on põlvnemine suures osas õigusest tulenev reegel.¹⁵

Kuid Lüderitz teeb ka möönduse, et võrreldes emadusega puudub lapse ilmsel ajal asjaoludel põhinev loomulik isale omistamine. Kui naise (ema) puhul on kõik selge – selleks on naine, kes on lapse sünnitanud¹⁶, siis mehe puhul ei ole olukord nii ilmselge ja ilma vastavate testideta (nt DNA ekspertiis) on võimatu 100-protsendiliselt väita, et just antud mees on lapse isa. Lüderitzi arvates aitab just seepärast õigus lapsel oma isa leida, kusjuures siin seostatakse õiguslik omistamine selliste faktiliste asjaoludega, mis teevad kokkuvõttes põlvnemise tõenäoliseks.¹⁷ Tegemist on juriidiliste faktide kogumi elementidega.

Selline traditsiooniline käsitlus, sh traditsioonilise perekonna olulisus on loonud aluse käsitleda perekonnaõigust suuremas osas imperatiivsena (vastandina neile eraõiguse valdkondadele, kus alitseb dispositiivne õigus (nt võlaõigus). Imperatiivsuse ja dispositiivsuse erinevust võib lihtsustatult esitada seisukohana, et dispositiivne annab valikuvõimaluse ja imperatiivne mitte.

Triin Uusen-Nacke ja Triin Göttigi käsitluses tähendab imperatiivsus valdkonna põhjalikku reguleeritust seadusandja poolt, mis on põhjustatud riigi huvist perekonna kui ühiskonna ja riigi tähtsa alustala vastu. Uusen-Nacke ja Göttig rõhutavad, et perekonnaõiguse instituutide sisu on seadusandja poolt üldiselt selgelt tüpiseeritud ja õigussuhtes osalejale puudub üldreeglina

¹⁴ Kelly, F. Producing paternity: The role of legal fatherhood in maintaining the traditional family - Canadian Journal of Women and the Law 2009/21, lk. 318.

¹⁵ Lüderitz, A. Perekonnaõigus: õpik: Günther Beitzke alustatud teose 27., ulatuslikult ümbertöötatud trükk. Tallinn: Juura 2005, lk. 211.

¹⁶ Asendusemaduse puhul ei pruugi lapse ema olla naine, kes lapse sünnitas.

¹⁷ Lüderitz, *op. cit.*, lk. 213.

dispositiivne vabadus õigussuhet kujundada, v.a. juhtudel, kui seadus seda üheselt lubab. Samas teevad Uusen-Nacke ja Göttig möönduse, et käsitletav valdkond ei ole siiski lõplikult normatiivselt kujundatud, seda põhjusel, et perekonna struktuur ja funktsioonid kui ühiskonna arengu olulised komponendid on pidevas arenemises ja muutumises. Seega tuleb seda imperatiivsust vaadelda kui teatud ajalises kontekstis fikseeritud, mis vastab ühiskonna arengu teatud tasemele.¹⁸

Kuid imperatiivsus ei tähenda põhjalikku reguleeritust, vaid eelkõige kohustuslike normide olemasolu. Seaduseandja on küll andnud õiguses kohustuslikud normid, kuid ei ole perekonnaõigust, sh isaduse tuvastamist ja vaidlustamist põhjalikult reguleerinud. Suhteliselt palju otsustusõigust on jäetud kohtule, seda nii tõendite kogumisel kui ka nende tõlgendamisel. Teatud kindlate väärtuste või teatud faktide primaarsus (nt eostamise fakt) ei tähenda üheselt imperatiivsust. Samas, kui tegemist on võrdlusega teiste eraõiguse valdkondadega, nt mainitud võlaõigus, on perekonnaõigus tõepoolest täpsemalt reguleeritud, kuid nagu märgitud, tuleneb see suuresti riigi huvist perekonna vastu ja vastutusest perekonnas kasvavate laste ees.

Uusen-Nacke ja Göttig märgivad õigesti, et õigus, sh perekonnaõigus areneb ajas. Enne uute viljastustehnoloogiate tekkimist aktsepteerisid kõik õigussüsteemid lapse põlvnemise (vanemate definitsiooni) traditsioonilist määratlust (v. a. lapsendamise institutsiooni puhul). Pärast seda, kui sai võimalikuks kunstlik viljastamine doonori poolt, munaraku ja embrüo siirdamine jt uued tehnoloogiad, hakkas see määratlus murenema. Ühe käsitluse kohaselt on uued teadustehnoloogiad killustanud bioloogilisi protsesse ja õõnestanud bioloogilistel tunnustel põhinevat perekonna sotsiaalset korda.¹⁹ Käesoleva töö autor nõustub üldjoontes selle seisukohaga, kuna näiteks asendusemaduse puhul on tekkinud kolmiksuhet raske kui mitte võimatu käsitleda traditsioonilise perekonnana, sama kehtib ka samasooliste kooselus kasvatatavate laste suhtes.

Pikka aega mõisteti perekonnana vaid geneetilist perekonda, kuigi kasutati üldmõistet „perekond.” Tegelikult on viimane laiem mõiste ja haarab lisaks veresidemetele endasse nt ka abielu, adopteerimise, leibkonna ja sotsiaalse suhtlemise.²⁰

---

18 Uusen-Nacke, T., Göttig, T. Perekonnaõiguse seosed teiste tsiviilõiguse valdkondadega. *Juridica*. 2010 (2), lk. 86-87.

¹⁹ Mykitiuk, *op. cit.*, lk. 772.

²⁰ Family (kinship). www.britannica.com/EBchecked/topic/201237/family (20.11.2014).

Eelmise sajandi esimesel poolel oli lihtne vastata küsimusele, kes on lapse isa ja ema, kuna kõige olulisem tunnus oli ema ja isa abielu ning sellest abielust sündinud lapse vanemad said olla vaid abielus olevad mees ja naine. Seega oli abielu kindlatel moraalnormidel põhinevas ühiskonnakorralduses olulisem kui bioloogia. Siit tulenes ka selge vahe abielus sündinud laste ja vallaslaste vahel ning viimaseid käsitleti ka kui „mitte kellegi lapsi.” Seda põhjusel, et avaliku arvamuse kohaselt ei olnud vallaslapsed aktsepteeritud või vähemalt ei loetud neid võrdseks abielust sündinud lastega.²¹

Seni omaks võetud abielul põhinev perekonna käsitlus on aga asendunud/asendumas diferentseerituma lähenemisega ning isadus, aga ka emadus ei ole kõikides õigussüsteemides üheselt määratletud.²² Erinevused tulenevad näiteks sellest, kuidas on konkreetse riigi õiguses reguleeritud spermadoonori, asendusemaduse, soovahetuse küsimus, aga ka samasooliste partnerlus või abielu.

Selliseid muutusi põhjendatakse muutustega väärtussüsteemis, konkreetselt patriarhaalsete normide asendumisega egalitaarsetega ning lapsevanemaks olemist käsitletakse heteroseksuaalsetes perekondades mitte hierarhilise suhtena, vaid partnerlusena. Pigem sooneutraalsena kui soo poolt määratletuna. Selline käsitlus on aluseks ka samasooliste kooselu analüüsimiseks, mis kokkuvõttes tähendab isadust emaduseta ja *vice versa*.²³

Tuleb rõhutada, et perekonnaõigus, mille üks oluline osa on põlvnemine, peegeldab ühiskonnas toimuvaid laiemaid sotsiaalseid protsesse. Iseloomulikuks trendiks on nt heaoluriigi arenguga toimunud individualiseerimine, mis peresuhetes tähendab muutusi sotsiaalses kontrollis – individuaalsete õiguste ja isikliku autonoomia suurenemist. Märksõnaks on „paindlikkus”, mis tähendab seda, et abielu ei ole peresuhetes enam nii oluline ja abielus mitteolekut ei peeta häbiväärseks, nagu ei peeta selleks ka abieluväliselt sündinud lapsi.²⁴

Individualiseerimise kontseptsioonis ongi olulisim suhtumine abielusse, rõhutades liikumist

---

²¹ Dowd, N. E. Parentage at birth: birthfathers and social fatherhood. www.scholarship.law.ufl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1424&context=facultypub (25.11.2014).

²² Nurmela, I. Arengud rahvusvahelises eraõiguses. *Juridica* 2000/IV, lk. 249-250.

²³ Dowd, *op. cit.*, lk. 910-911.

²⁴ Meil, G. Individualization and family solidarity.

www.uam.es/personal_pdi/economicas/gmeil/ingles/publicaciones/familysolidarity.pdf (21.11.2014).

ametlikust abielust „puhta suhte” kui ideaaltüübi poole,²⁵ mis võib endas paraku sisaldada ka vaba seksuaalsuhet ilma kohustuseta sellest suhtest sündinud laste vastu. Isaduse kontekstis võib see tähendada komplitseeritust isaduse tuvastamisel ning vanema kohustuste täitmata jätmist.

Sotsiaalsed muutused toovad kaasa väärtuste muutumise, mis omakorda kajastuvad ka õiguses, nt on abiellumise vähenemine ja paarisuhete rohkus toonud kaasa vajaduse paarisuhete reguleerimiseks kooseluseaduse raames. Taolised arengud ei põhjusta abielu kui ühe ühiskonna võtme-institutsiooni hävimist või kadumist, vaid muutumist või teisenemist, mis toob endaga ka vajaduse muuta (täiendada) isaduse tuvastamise ja isaduse vaidlustamise sätteid.²⁶

On enesestmõistetav, et iga riik määratleb oma õiguspoliitika kaudu, kas antud õiguslik lähenemine vastab riigis kehtivatele arusaamadele ja moraalityundele ning kas teatud suhteid või teatud abielusid tunnustatakse ametlikult või mitte ning millised on sotsiaalse kontrolli mehhanismid, mida riik rakendab kehtiva õiguse kaudu nt põlvnemise sätestamisel. Teemade ring, mida avalikkus üldistest väärtustest lähtuvalt tõstatab, võib olla lai (nt missugused on reeglid spermadoonori puhul, kas ja kuidas tagada neis suhetes lapse kaitse või kuivõrd kaitseb õigus last sellise isa eest, kellele isa õigused meenuvad vaid koos vanaduse saabumisega).

Iлона Nurmela on seisukohal, et õigus on suuresti ühiskonna kultuuri- ja moraalnormide väljendus ning areneb koos nendega.²⁷ Seega seostab Nurmela õigust konkreetse rahvuskultuuriga.

Sellele seisukohale vastandub Masha Antokolskaia arusaam. Ta väidab, et rahvuslik aspekt on ületähtsustatud ning tegelikkuses on Euroopa riikide perekonnaõigusel ühised ajaloolised juured.²⁸ Nendest juurtest tulenevad sarnased arengud ja nende sarnane reguleerimise vajadus. Kui Euroopa riikides vähenes abiellumus ja koos sellega ka abielus sündinud laste arv, siis kaotas abielu fakt oma senise tähtsuse ka isaduse tuvastamisel, sest lapse isaks ei olnud enam alati emaga abielus olnud mees. Seega tekkis ka üldine vajadus sellise olukorra õiguslikuks

---

²⁵ Daly, M., Scheiwe, K. Individualisation and personal obligations – social policy, family policy, and law reform in Germany and the UK. – *International Journal of Law, Policy and the Family* 2010/24 (2), lk. 179.

²⁶ *Ibid.*, lk. 194.

²⁷ Nurmela, *op. cit.*, lk. 257.

²⁸ Antokolskaia, M. Family law and national culture. – *Debates in family law around the globe at the dawn of the 21st century* (Ed. K. Boele-Woelki). Antwerpen: Intersentia 2009, lk. 39.

reguleerimiseks ning sellel oli Antokolskaia arvates vähe ühist rahvusliku kultuuriga.

Nurmela ja Antokolskaia seisukohtade erinevused põhinevad kultuuri erineval määratlemisel. Kui Nurmela jätab selle määratlemata, ilmselt põhjusel, et iga rahvuse liikmele on mõiste „rahvuslik kultuur” niigi selge, siis Antokolskaia paneb kultuuri määratlemisel rõhu sõnale „pärand”, küsides, millises ulatuses tuleb pärandit lugeda rahvuslikuks, eriti kui neid käsitleda perekonnaõiguse kontekstis.²⁹

Antokolskaia arvates tuleb arvestada ka asjaolu, et ükski rahvuslik kultuur ei ole kunagi homogeenne, vaid väärtused ja arusaamad, sh perekonnale ja koos sellega ka isa rollile erinevad ka sotsiaalsete gruppide lõikes. Vaatenurk oleneb sellestki, kas soovitakse näha erinevust või sarnasust eri riikide perekonnaõiguses. Dagmar Coester-Waltjeni arvates on selge, et Euroopas toimuvate integratsiooniprotsesside valguses otsitakse ka perekonnaõiguses aina enam ühisjooni ning toimub õiguse harmoniseerimine, sh isaduse tuvastamise ja isaduse vaidlustamise küsimustes.³⁰ Arvestades Euroopas igal tasandil aset leidvat integratsiooni, on selline väide õigustatud, mis magistritöö autori arvates ei tähenda siiski rahvusliku kultuuri absoluutset eitamist.

Viimastel aastakümnetel on Euroopa kohtupraktikale mõju avaldanud DNA ekspertiiside kasutamine. Oma väljakutse bioloogilisele isadusele esitavad geenitestid (täpsemalt nende lihtsus ja kättesaadavus) põlvnemise välja selgitamiseks. DNA proov saadakse rakulisest materjalist-verest või plasmast, kusjuures vaid viis protsenti DNA-st sisaldab geneetilist informatsiooni. Lühikesi korduvaid järjestusi, mida kasutatakse isiku tuvastamisel, leidub intronites. Taolised lühikesed järjestused erinevad, olenevalt isikust, pikkuse ja DNA järjestuse poolest ning taoliste mustrite kindlaks tegemisel saadakse isiku unikaalne DNA jälg.³¹

Eestis on geenitestid, vaatamata 2001. aastal kehtima hakanud inimgeeniuringute seadusele (IGUS), õiguslikult reguleerimata. IGUS-e § 6 lg 2 sätestab, et seadusega sätestatud korras ja eesmärgil on lubatud läbi viia geeniteste, millele ei laiene antud seaduse regulatsioon. Geenitesti käigus inimeselt võetud koeproovi ja selle uurimise tulemusena saadavaid andmeid ei lisata

---

²⁹ *Ibid.*, lk. 40.

³⁰ Vt. Coester-Waltjen, D. Human rights and the harmonization of family law in Europe. – European challenges in contemporary family law (Eds. K. Boele-Woelki, T. Sverdrup). Antwerpen: Intersentia 2008, lk. 3-15.

³¹ Mullari, T. Genoomianalüüsi inimõiguslik problemaatika. *Juridica* 1998/V, lk. 222-226.

geenivaramusse.³²

Selline täpsustus lähtub geenivaramu eesmärgist, mis ei vii läbi geeniteste, vaid geeniuuringuid. Need on oma olemuselt teadusuuringud, mida tehakse geenide, elukeskkonna ja inimeste eluviisi vaheliste seoste uurimiseks ja kirjeldamiseks, selle põhjal ravimite või ravimeetodite leidmiseks, individuaalsete terviseriskide hindamiseks ning haiguste ennetamiseks (IGUS § 6 lg 1). Geeniteste võib määratleda aga kui inimese ühe geeni vaatlust eesmärgiga teha kindlaks geeni normaalolek või mutatsioon või geeni päritolu konkreetselt inimeselt.³³ Viimast käsitletaksegi põlvnemise tuvastamisena.

Geenitestide õiguslik regulatsioon on äärmiselt vajalik, eriti arvestades asjaolu, et on olemas stabiilne hulk inimesi, kes pöörduvad vastavate asutuste poole põlvnemise kindlaks määramiseks. Seda enam, et see on tehtud äärmiselt lihtsaks.

Nimelt pakub DNA Test OÜ võimalust teha kodune DNA põlvnemise test. Selleks tuleb esitada vastav soov kodulehekülje kaudu, tasuda teenuse eest pangaülekanne või järelmaksuga ning tellida vastav vatipulkade komplekt koju. Isadustesti tellimiseks ei pea end registreerima kasutajaks, st teenus on anonüümne.³⁴

Geenitestiks on võimalik pöörduda ka Eesti Kohtuekspertiisi Instituudi (EKEI) poole, kes teeb DNA analüüse nii eraisikutele kui ka kohtutele. 2012. aastal tegi EKEI kohtutele 85 ekspertiisi ja eraisikutele vastati DNA ekspertiisitulemuste kohta 126 korral, 2013. aastal olid arvud 81 ja 121 ning 2014. aastal (seisuga 31.08.2014) oli näitajad vastavalt 51 ja 97 juhtumit. Võib arvata, et 2014. aasta arvud tervikuna jäävad üldjoontes, eelmise aasta, st 2013. aasta tasemele.³⁵ Nii DNA Test OÜ tegevus koostöös Asper Biotech AS-ga, aga ka eeltoodud EKEI andmed kinnitavad nõudluse olemasolu DNA testide järele põlvnemise tuvastamiseks.

Positiivse vastuse puhul garanteerib DNA Test OÜ laboripartner tulemuse vähemalt 99,9% täpsusega või välistava vastuse puhul 100,00% täpsusega. 99,9%-line täpsus on suurepärase tulemus, mida aga Eesti seadustes fikseeritud ei ole, nagu ei ole sätestatud ka protsenti, mis seab

---

³² IGUS. RT I, 13.12.2000, 104, 685.

³³ Nõmper, A. Geenitestid menetlusõiguses. Juridica 2001/II, lk. 122.

³⁴ DNA Test. www.dnatest.ee/est/dna-testid (26.11.2014).

³⁵ Tasa, G. Põlvnemiste statistika. E-kiri magistr töö autorile. Isiklik valdus.

isaduse kahtluse alla. Saksamaal on fikseeritud näiteks, et lapse isadus seatakse kahtluse alla, kui DNA ekspertiisi tõenäosus on alla 95%. Seal on lubatud isaduse tuvastamiseks ka teised võimalused, nt. seroloogiline tõendamismenetlus, mille tõenäosust hinnatakse samuti ideaalilähedaseks – 99,9%.³⁶

DNA testid võimaldavad minna sõna otseses mõttes ajas tagasi. Näiteks võeti Eestis 1999. aastal proov poolteist aastat tagasi surnud ja maha maetud mehelt. Surnult võeti hammas ja tükike sääreluud ning ekspertiis näitas, et avaldajal oli õigus ja kohus tuvastas põlvnemise isast.³⁷

Uue väljakutse bioloogilise isaduse kontseptsioonile esitas kunstliku viljastamise laiem levik. Kunstliku reproduktiivtehnoloogia arengut arvesse võttes võib ka väita, et teadus on arenenud kiiremini kui õigus, mille näiteks on asendusemaduse õiguslik reguleerimine/reguleerimatus paljude riikide perekonnaõiguses, sh Eestis. See on nii meie kultuuri ning eestlaste suhteliselt konservatiivse maailmapildi tõttu.

Ühiskondlikke protsesside ning koos sellega õigussüsteemi areng ei välista muidugi seni ühiskondlikus arvamuses eitava hinnangut omava nähtuste õiguslikku regulatsiooni tulevikus, seda koos ühiskonna teadlikkuse kasvu, avaliku arvamuse teisenemise, aga samuti uute väärtuste omaksvõtuga. Väärtussüsteem ja sellel põhinev avalik aramus ei ole midagi absoluutselt jäävat, vaid teiseneb koos ühiskonna arenguga, milles omab tähtsat kohta üleilmastumine – teiste kultuuride tunnustamine, neis sisalduvate normide (sh õigusnormide) teatav ülevõtmine.

Seda seisukohta kinnitab ka järgnev ENSV APK ja 1995. aasta Eesti Vabariigi (EV) PkS analüüs.

1.2. Sotsiaalse isaduse kontseptsioon

Perekonna käsitluses on midagi olemuslikult jäävat. Geneetilise perekonna kontseptsiooni tugevuse näiteks võib tuua seisukohta, et põhiseaduslikuks vanemaks tuleb lugeda bioloogilist vanemat ja seega tuleb põhiseadusliku vanema tuvastamisel esimesena käsitleda põlvnemise kriteeriumit.³⁸

---

³⁶ Lüderitz, *op. cit.*, lk. 234-236.

³⁷ Hiedel *et al.* Pereadvokaat. Tallinn: Ilo, 2000, lk. 45.

³⁸ Kivirand, H. Vanema mõiste, magistritöö, Tartu Ülikooli õigusteaduskond Tallinnas 2012, lk. 25-26.

Heather Draper ja Jonathan Ives toovad välja isa kolm erinevat komponenti, mis võivad olla koondunud ühesse mehesse või jaguneda eri meeste vahel.

Need on:

- kausaalne isa on mees, kes on lapse eostanud,
- materiaalne isa on mees, kes tagab lapsele eluks esmaselt vajaliku – toidu, peavarju, riided jne.
- moraalne isa on mees, kes loob lapsega erilise vanemliku suhte.³⁹

Põhimõtteliselt sama liini jätkab Nancy E. Dowd, püüdes samas bioloogilise vanema kontseptsioonile külge pookida veel ühte mõistet „sünni-aegne isa” (ingl. k. *birthfather*), tähistades sellega lapse sünni juures viibivat/viibinud sotsiaalset isa. Samas ei välista ta, et selleks ei võiks olla ka bioloogiline isa. Pigem vastupidi: ta peab bioloogilist isa eeldatavaks sünni-aegseks isaks.⁴⁰ Sellise mõiste sissetoomine aga hägustab nii isaduse mõistet kui ka selle olemust ning ei anna midagi juurde ka isaduse õiguslikule reguleerimisele.

Ometi rõhutavad nii Draper, Ives kui ka Dowd õigesti, et kaasaja perekonnaõigus tõstab bioloogilise isaduse kõrval aina enam esile ka sotsiaalse isaduse mõistet, kus bioloogiliste sidemetega kõrvuti rõhutatakse sotsiaalseid suhteid lapsega. Selline käsitlus võtab arvesse ühiskondlikke protsesse ning muutusi perekonna koosseisus ja struktuuris. Lisaks juba märgitud reproduktiivtehnoloogiate arengule ning gei- ja lesbisuhete arvu kasvule, tuleb mainida ka paljusid kasuvanemaga peresid, kus on kadunud suhe bioloogilise isaga ning tugevnenud sotsiaalsed sidemed ema elukaaslasega.⁴¹ Sotsiaalsete suhete arvestamine seostub otseselt viimastel aastakümnetel Lääne-Euroopas aina enam levinud jagatud vanemlikkuse ja isade kui hooldajate kaasamise normiga ning on paljude teadlaste arvates heaoluühiskonna arengu paratamatu produkt.⁴²

Hanna Kivirand märgib oma magistritöös, et juhul, kui põlvnemise kriteerium on täitmata, peaks esmalt analüüsima lapse faktilise kasvatamise kriteeriumit. Ta põhjendab oma väidet sellega, et

---

³⁹ Draper, H., Ives, J. Paternity testing: a poor test of fatherhood – Journal of Social Welfare and Family Law 2009/31 (2), lk. 408-409.

⁴⁰ Dowd, *op. cit.*, lk. 913.

⁴¹ Kelly, *op. cit.*, lk. 316-317.

⁴² Daly, Scheiwe, *op. cit.*, lk. 186-187.

paljudel juhtudel on tegemist lapse tegeliku kasvatajaga, kes võtab vastu ka otsuseid last puudutavates (olulistes) küsimustes. Samuti on lapse faktiline kasvataja see, kes tihedatest suhetest tulenevalt näeb lapse vajadusi ja reageerib neile adekvaatselt.⁴³ Mõiste kasvataja kasutamine on ilmselt ajendatud sellest, et tõmmata selge piir bioloogilise isaga ning vältida raskepärase mõiste „sotsiaalne isa” kasutamist. Samas on eesti keeles mõistel „kasvataja” mitu tahku (nt lasteaiakasvataja) ja seepärast oleks sotsiaalse isaduse mõiste kasutamine sisult täpsem, rõhutades sotsiaalsete suhete olemust isa ja lapse vahel.

Sotsiaalse isaduse mõiste kasutamist võib vaadelda ka kui traditsioonilise käsitluse ja sellel põhineva õiguse kriitikat, märkides, et perekonna kui terviku suhete aspektist võiksid seadused võtta enam arvesse mehe (isa), naise (ema) ja lapse sotsiaalseid suhteid. Sellise käsitluse kohaselt ei saa eostamise fakt olla ainuke ja määrav kriteerium isaduse määratlemiseks.⁴⁴

Väidetakse, et mõiste „isaks olemine” on tegelikult laiem kui bioloogiline isadus, seda enam, et pikka aega põhines isadus eeldustel, et lapse isa on emaga abielus olev mees. Alles DNA test jt bioloogilist isadust määravad teadusuuringud tegid sellesse arvamusse korrektsiive ning abielu ei ole enam kaljukindel eeldus isaduse puhul.⁴⁵

Seega sisaldab isaduse paradigma endas nii empiirilisi kui ka normatiivseid elemente, kusjuures empiiriliste elementidena tuuakse bioloogiliste tunnuste kõrval välja ka sotsiaalsed ja/või psühholoogilised elemendid. Viimati nimetatud langevadki kokku sotsiaalse isaduse mõistega, millest tulenevadki normatiivsed elemendid – isa õigused ja kohustused.⁴⁶

Bioloogilise ja sotsiaalse isaduse tunnused võivad olla koondatud ühte inimesse, aga võivad ka jaguneda erinevate inimeste vahel, mis võib tekitada lisaks psühholoogilistele probleemidele ka õiguslikke küsimusi. Nii püstitab Kivirand oma töös küsimuse sotsiaalse isa (kasvataja) ja lapse sotsiaalsete suhete ajalistest piiridest ehk teisisõnu: kui kaua peab mees last kasvatama, et ta kvalifitseeruks isaks. Sellist konkreetset perioodi on ilmselt õiguslikult raske kindlaks määrata, kuid ühe võimaliku kriteeriumina pakub ta välja usaldusliku suhte tekke lapse ja kasvataja vahel,

---

⁴³ Kivirand, *op. cit.*, lk. 27.

⁴⁴ Mykitiuk., *op. cit.*, lk. 798.

⁴⁵ Kelly, *op. cit.*, lk. 318-320.

⁴⁶ Hubin, D. C. Fractured fatherhood: an analytical philosophy perspective on moral and legal paternity-*Journal on Family Theory & Review* 2014/6 (1), lk. 84-85.

mis eeldab ilmselgelt pikemaajalist kooselu ja suhtlemist.⁴⁷

Käesoleva töö autori arvates on mõiste „usalduslik suhe” olemuselt laialivalguv ning selle suhte olemus vajab teatud tunnustega täpsustamist, kuid kahtlemata tuleks seda eelistada konkreetset ajaperioodi määratlevale nõudele. Kuid Kivirand märgib õigesti, et arvestada tuleb ka seda, kuidas lapse kasvatamise olukord tekkis: kas selle aluseks on faktiline tegevus, kohtuotsus või seadus ning kui see on toimunud õigusvastaselt, siis ei tohiks tegevust käsitleda lapse faktilise kasvatamisena õigusliku kriteeriumi tähenduses.⁴⁸

Sotsiaalse isaduse (lapse faktilise kasvatamise) kriteeriumit saab arvesse võtta vaid juhul, kui bioloogiline isadus ei ole tuvastatav, st põlvnemist ei esine, kusjuures lähtuda tuleb eranditult lapse (laste) huvidest. Sellest lähtub ka Riigikohtu lahend 2011. aastast. Tegemist oli olukorraga, kus lapse bioloogiline ema loobus lapsest kohe peale sünni ja laps kasvas hoolduslepingu alusel kasuperekonnas. Pärast hoolduslepingu lõppemist soovis kasvuvanem suhted lapsega õiguslikult reguleerida, mis tähendas lapse bioloogiliselt emalt hooldusõiguse äravõtmist ja enda määramist lapse eestkostjaks. Ema polnud lapse vastu mitu aastat huvi tundnud. Riigikohus märkis oma otsuses, et kohtu otsustada on, kas laps jääb teda hooldava isiku juurde, seda juhul, kui tema väljaandmine bioloogilisele vanemale võib kahjustada lapse huve.⁴⁹

Olukorda, kus bioloogilise isaduse kõrval omab tähtsust ka sotsiaalne isadus (mõningatel juhtudel isegi suuremat tähtsust) võib nimetada isaduse killustumiseks, mis olemuslikult tähendab, et toimunud on nihked põlvnemiselt vanema vastutusele lapse arengu eest. Selline käsitlus lähtub arusaamast, et perekonna mõiste on ühtaegu nii psühholoogilis-sotsiaalne kui bioloogiline ning õigussüsteem peaks arvestama neid mõlemaid aspekte.⁵⁰ Isaduse killustumise põhjused peituvad samuti ühiskondlikes muutustes, eelkõige muutustes abielu institutsioonis ja selle kõrval teiste kooseluvormide levikus, samuti kunstliku viljastamise tehnoloogiate arengus.⁵¹ Eriti selgelt ilmneb isaduse killustumine spermadoonori kasutamise puhul, kuid ka juhul, kui lapsel on küll bioloogiline isa, kuid teda kasvatab tegelikult teine mees (sotsiaalne isa). Samuti

---

⁴⁷ Kivirand, *op. cit.*, lk. 27-29.

⁴⁸ *Ibid.*, lk. 28.

⁴⁹ RKTko nr. 3-2-1-132-11.

⁵⁰ Lind, C., Hewitt, T. Law and the complexities of parenting: parental status and parental function – *Journal of Social Welfare and Family Law* 2009/31 (4), lk. 395, 404-405.

⁵¹ Hubin, D. C. Fractured fatherhood: an analytical philosophy perspective on moral and legal paternity. – *Journal on Family Theory & Review* 2014/6 (1), lk. 85.

võivad emal olla abieluvälised suhted ja neist sünnib laps.

PKS § 143 lg 1 sätestab, et lapsel on õigus isiklikult suhelda mõlema vanemaga ning mõlemal vanemal on kohustus ja õigus suhelda lapsega isiklikult. Isaduse tuvastamine on üks konkreetne samm isikliku suhtlemise teel. Kui lapse põlvnemine konkreetsest mehest on tuvastatud, siis võivad tekkida selle alusel vanemate ja lapse õigussuhe ning vastastikused õigused ja kohustused, sh ülalpidamiskohustus.

Eeltoodu lubab teha järgmised järeldused:

1. Isaduse kontseptsioonis on ühiskondlike protsesside ja teaduse arengu tulemusena toimunud märkimisväärsed muutused.
2. Bioloogilise isaduse kõrval on olulist tähtsust omandanud sotsiaalne isadus, kus põhirõhk on mitte lapse eostamise faktil, vaid tema kasvatamisel.
3. Vaatamata sotsiaalse isaduse levikule, on bioloogiline isadus jätkuvalt jäänud isaduse tuvastamisel peamiseks tunnuseks.
4. Olulised muutused on toimunud perekonnas ning geneetilise perekonna kõrvale on seoses abiellumise vähenemise, uute viljastamistehnoloogiate leviku ja samasooliste kooselu laienemisega astunud teised perekonnatüübid, mis vajavad õiguslikku reguleerimist.
5. Perekonnaõigus pole midagi absoluutselt jäävat, vaid areneb ajas, kusjuures arengu aluseks on ühiskondlikud muutused ühiskonnas.
6. Perekonnaõigus toetub teatavale väärtuste süsteemile, milles on nii rahvusele omaseid kui ka eri rahvuseid ühendavaid jooni.

2. Isaduse tuvastamine eri perioodide perekonnaõiguses

2.1. Isaduse tuvastamine aastatel 1970-1994 kehtinud Eesti NSV abielu-ja perekonnakoodeksi järgi

Isaduse tekkimise aluseks on läbi aegade olnud põlvnemine ehk veresugulus ning seda aitavad tuvastada juriidiliste faktide kogumid ja nende vastastikused seosed.

1970. aastal kehtima hakanud ENSV abielu- ja perekonnakoodeksi (APK) järgi on juriidiliste faktide kogumite elementideks:

- abielu (§ 55 lg 1),
- isaduse vabatahtlik tunnistamine (§ 56 lg 1),
- täisealise lapse nõusolek (§ 59). Antud element lisandub faktide kogumisse juhul, kui isaduse vabatahtlik tunnistamine vormistatakse pärast lapse täisealiseks (18-aastaseks) saamist,
- väljaspool abielu sündinud lapse vanemate ühine kooselu ning ühine majapidamine enne lapse sündi, nende poolt ühine lapse kasvatamine, lapse ülalpidamine ja lõpuks ka lapse mitteametlik tunnistamine isa poolt.⁵²

Autor rõhutab veelkord, et kõigi nende elementide kohustuslik osis oli põlvnemine ehk veresugulus ning see oli fikseeritud ka APK-s.⁵³

Järgnevalt täpsemalt eeltoodud juriidiliste faktide kogumite elementidest:

- *Laste põlvnemise kindlakstegemine omavahel abielus olevatest vanematest sisaldas omakorda mitmeid elemente:*
  - a) lapse põlvnemine lapse emaga abielus olevast mehest,
  - b) registreeritud kanne vanemate abielu kohta,
  - c) vanemate võrdsed õigused – omavahel abielus olevad isa ja ema kanti lapse vanematena sünniaktide raamatusse ükskõik kumma vanema avalduse alusel.

---

⁵² Ananjeva, J., Salumaa, E. Eesti NSV Abielu-ja perekonnakoodeks: kommenteeritud väljaanne, Tallinn: Eesti Raamat 1974, lk. 77.

⁵³ Eesti NSV abielu- ja perekonnakoodeks. Tallinn: Eesti Raamat 1969, lk. 30-33.

Selline käsitlus oli osa nõukogulikust isaduse käsitlusest, mis andis ülimuslikkuse abielulistele suhetele ning pani mehe olukorda, mis andis naisele õiguse nõuda, et lapse isana märgitakse tema abielus olev mees ka juhul, kui ta tegelikult ei olnud lapse bioloogiline isa. Sellega seati sisse legaalsed mehhanismid eesmärgiga muuta mehed rohkem vastutavaks oma laste eest ning seeläbi tugevdada nõukogude perekonda. APK väljendab täielikult toonast, st 1970. aastateks kujunenud nõukogude aega ja nõukogulikku suhtumist perekonda.

Nõukogude perekonnaõigus, sh abielu käsitlus tegi alates 1917. aastast läbi suured muutused, kusjuures eriti huvitavaks kujunes aeg kuni 1945. aastani. Sellest ajast põhiosa Eesti ei kuulunud NSV Liidu koosseisu, kuid üldsuundumuste mõistmiseks on oluline anda ülevaade sel perioodil toimunud.

Nõukogude võimu kehtestamisest kuni 1940. aastate keskpaigani kehtis NSVL-s neli perekonnaseadust, esimene neist valmis juba 1918. aastal ning peegeldas vastureaktsiooni Tsaari-Venemaal kehtinud perekonnaõigusele ja toonasele väärtussüsteemile. Mõned analüütikud käsitlevad seda perioodi Vene eksperimendina, mille sisuks oli abielu kui institutsiooni kaotamine.⁵⁴ Toonane hariduse rahvakomissar Anatoli Lunatšarski näiteks rõhutas sotsiaalse kasvatuse osatähtsust, mis aga ei saa toimuda perekonna raames, kuna perekondlik kasvatus rõhub inimese isiksusele ja kõrgele arvamusele endast, kuid selline inimene ei saa olla hea sõjamees või ametnik, st teenida ühiskonda.⁵⁵ Seega kasvatas perekond Lunatšarski arvamuse järgi egoiste, mitte inimesi, kes panustavad kollektiivi heaolusse. Temale sekundeerisid paljud teised juhtivad nõukogude riigitegelased, nt Aleksandra Kollontai ja Lev Trotski.⁵⁶

Ideoloogiliseks jooneks sai riigi asendamine aegunud abielu institutsiooniga. 1918. aasta seadus oli olemuselt radikaalne: põhialusteks olid isiklik vabadus ja sugude võrdsus, kuid see säilitas siiski abielu registreerimise, alimendid, laste toetamise ja teised meetmed, mis tuli kaotada pärast sotsialismi täielikku võitu.⁵⁷

Tasahilju hakati sellistest revolutsioonijärgsetest radikaalsetest seisukohtadest taganema ning

---

⁵⁴ Glass, B. L, Stolee, M. K. Family law in Soviet Russia. – Journal of Marriage and the Family 1987/49 (4), lk. 893.

⁵⁵ Луначарский, А. С. О воспитании и образовании: сборник. Москва: Педагогика 1976, lk. 233.

⁵⁶ Glass, Stolee, *op. cit.*, lk. 894.

⁵⁷ Kaminsky, L. Utopian vision of family life in Stalin-era Soviet Union. – Central European History 2011/44 (1), lk. 63.

1920. aastatel hakkas levima arusaam, et riik ja perekond peaksid kohustusi jagama ning sellest tulenevalt hakati lapsi käsitlema kui seost riigi ja perekonna vahel.⁵⁸ Neil muutustel olid omad majanduslikud põhjused – nõukogude riik ei suutnud üle võtta laste kasvatamise funktsioone.

1918. aasta liberaalsel seadusel olid tagajärjed ühiskonnas, millest markantsemaks osutus abortide arvu plahvatuslik kasv Moskvas, mis mõjutas sündimust ja sealt kaudu rahvastiku taastootmist. Vabad seksuaalsuhted võtsid eelkõige isadelt laste toetamise kohustuse ja see sundis NSV Liidu tolleaegseid juhte viima 1926. aasta seadusesse sisse parandusi, eelkõige laste majandusliku toetamise kohta. Samas jäi suhtumine abielu institutsiooni jätkuvalt liberaalseks, nt ei pidanud abielu lahutama kohtus, vaid võis seda teha perekonnaseisuaktide büroos.⁵⁹

Edaspidi arenes nõukogude perekonnaõigus aga reeglite karmistumise suunas ning 1920. aastate revolutsioonilised ideoloogiad jäeti kõrvale. Põhirõhk pandi traditsioonilisele perekonnale (*pro* abielulistele suhetele) kui sotsiaalse kontrolli teostamise tõhusale instrumendile. Nii muudeti lahutus märksa raskemaks, nt pidid mõlemad pooled viibima abielulahutuse puhul kohtus, suurenes riigilõiv. Kui isad hoidusid kõrvale perekonna toetamisest, võis neid vangki panna. Vastutuse lükkamine perekonnale oli toona ka ainuvõimalik tee, sest riik oli industrialiseerimise ja kollektiviseerimise tulemusena nõrgestatud ja vaene.⁶⁰

Ajal, mil võeti vastu ENSV APK, leidis taas aset perekonnasuhete mõningane liberaliseerumine ja see kajastus ka perekonnaõiguses. Protsess algas juba varem, 1950. aastatel, nt abordid olid jälle lubatud, abielulahutused muudeti kergemaks, täpsustati vanemate õigusi ja kohustusi. Toimusid ka muutused isaduse kontseptsioonis – sätestati isaduse tuvastamine ja isaduse omaksvõtt.⁶¹

Olukord liberaliseerus veelgi 1960. aastate lõpust, mis on ilmselt seotud „sulaga“ nõukogude ühiskonnas pärast 1968. aasta Tšehhoslovakkia sündmusi.⁶² Kuni 1980. aastate keskpaigani jätkusid muutused nõukogulikus isaduse kontseptsioonis, nt võis isa nimi lapse sünnitunnistusel

---

⁵⁸ Glass, Stolee, *op. cit.*, lk. 894-896.

⁵⁹ *Ibid.*, lk. 897-898.

⁶⁰ Chernova, Z. The model of „soviet“ fatherhood. – Russian Studies in History 2012/51 (2), lk. 48-49.

⁶¹ *Ibid.*, lk. 55.

⁶² 1968. aasta sündmused on tuntud ka Praha kevadena. Nende olemuseks oli sotsialismi reformimise katse, mis tõi kaasa NSV Liidu jt Varssavi pakti kuuluvate riikide vägede tungimise Tšehhoslovakkiasse. Hirm, et reformikatsed toimuvad ka NSV Liidus, sundis võime liberaliseerumisele paljudes ühiskonnaelu valdkondades.

üldse puududa (nn varjatud isadus), nii mõnedki isad muutusid kodus passiivseteks, paljud isad hakkasid lastega vähem suhtlema jne. Õiguses need tendentsid siiski ei peegeldunud. Perekonnaõiguse aluseks jäi nõukogulik moraaliprintsiip – abielu ülimuslikkus.⁶³

Nõukogulikud moraalinormid on selgelt välja toodud APK üldosas – § 1 lg 1 sätestas selgelt, et APK ülesandeks on „kommunistliku moraaali printsiipidel põhineva nõukogude perekonna edasine tugevdamine“.⁶⁴ Neid moraalinorme kinnitas ka § 53, mille kohaselt ei avaldanud abielu kehtetuks tunnistamine mõju laste õigustele ja kohustustele, kes olid sündinud või eostatud kuni abielu kehtetuks tunnistamise momendini.

Kui 1949. aastast oli sarnane faktide kogum isaduse tekkimise alusena veel määruse tasandil, siis 1960. aastatel tõsteti see seaduse tasemele ning leidis sellisena sätestamist ka Eesti õiguses.⁶⁵ See tugevdas isade kohustusi laste ees ning tagas laste vajaduste kaitse õiguslike vahenditega.

- *Isaduse vabatahtlik tunnistamine ehk juhud, kui ema ja isa ei olnud abielus*

APK § 56 lg 1 nägi ette, et isaduse vabatahtlik tunnistamine toimub üldiselt vanemate ühise avalduse alusel riiklikule perekonnaseisuorganile. Lõikes 2 tehti mööndus, et takistuste ilmnemisel (puudus võimalus isiklikult ilmuda perekonnaseisuorganisse) võidakse vanemate ühine tahteavaldus vormistada ka eraldi avaldustena. Viimasel juhul pidi avalduse tõestama notar või seaduses ettenähtud ametiisik (sõjaväeosa juhtkond, laeva kapten, pea- või vanemarst, kinnipidamiskoha administratsioon jne.). Juhul kui ühisavalduse esitamine pärast lapse sündi oli raskendatud (nt isa trauma või parandamatu haiguse tõttu), võidi avaldus esitada ka enne lapse sündi – naise raseduse ajal.

Samas sätestas APK § 60, et juhul kui abielus mitteoleval emal sündis laps ning puudus vanemate ühisavaldus, aga ka kohtuotsus isaduse tuvastamise kohta, tehti kanne lapse isa kohta sünniaktide raamatusse ema ütluste järgi ja kanne sünniaktide raamatusse ema perekonnanime järgi.⁶⁶

Selline kanne isa kohta sünniaktide raamatusse oli olemuselt fiktiivne, sest isa perekonnanimeks

---

⁶³ Chernova, *op. cit.*, lk. 41-43.

⁶⁴ Eesti NSV abielu- ja perekonnakoodeks, lk. 9.

⁶⁵ Ananjeva, Salumaa, *op. cit.*, lk. 78.

⁶⁶ *Ibid.*, lk. 33.

kirjutati ema perekonnanimi, lapse ees- ja isanimi fikseeriti ema sõnade järgi. Enne APK-d tõmmati isa kohta sünniakti lahtrisse ja sünnitunnistusele kriips, millest selgelt nähtus, et tegemist oli vallaslapsena, mis võis esile kutsuda avalikku halvakspanu. Ema sõnade järgi välja antud sünnitunnistus, aga ei erinenud abielust sündinud lapse dokumendist ning see kaitses ühiskonna pahameele eest nii ema kui ka last.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 20. septembri 1968. aasta seadus „NSV Liidu ja liiduvabariikide abielu- ja perekonnaseadusandluse alused“ („Alused“) § 5 andis emale õiguse taotleda isa kohta kande tegemist sünniaktide raamatusse ja lapse sünnitunnistusele ka nende laste kohta, kes sündisid enne 1. oktoobrit 1968 vallaslastena.⁶⁷ Seda korda reguleeris „Aluste“ § 17 lg 3, mis leidis sätestamist ka APK §-s 60.

Võimalik oli ka lapse põlvnemise kindlakstegemine abielus mitteolevatest vanematest vaid isa avalduse alusel, kuid seda juhul, kui lapse ema oli: a) surnud, b) surnuks kuulutatud, c) ei olnud võimalik tema asukohta kindlaks määrata, d) ema oli tunnistatud teovõimetuks, e) emalt olid ära võetud vanemlikud õigused (§ 57).

Seadus ei sätestanud otsesõnu seda, kas alaealine isa võis esitada avalduse isaduse ametlikuks omaksvõtuks või mitte, kuid perekonnaõiguse normid ei sisaldanud selleks mingeid kitsendusi ning seega ei olnud selleks mingeid takistusi ja toimus seaduses ettenähtud korras.⁶⁸

- *Täisealise lapse nõusolek*

§ 59 nägi ka ette isaduse vabatahtlikku tunnistamist täisealiseks saanud kodaniku suhtes, kuid siin pidi lisaks vanemate ühisele avaldusele lisanduma kodaniku enda nõusolek.⁶⁹

Sellist sätet käsitleti kui täisealise kodaniku huvide kaitset, kuna sellise isaduse tunnistamise alusel tekkisid täisealisel lapsel peamiselt kohustused. Kui isa lapse alaealisuse perioodil oma kohustusi lapse ees ei täitnud, oluks ebaõiglane ilma täisealise lapse nõusolekuta vastavate õiguslike vahetõkete tekkimine, st lapse kohustus hoolitseda oma kohustusi mittetäitnud isa

---

⁶⁷ NSV Liidu seadus „NSV Liidu ja liiduvabariikide abielu- ja perekonnaseadusandluse aluste“ kinnitamise kohta – NSV Liidu Ülemnõukogu Teataja, 1968, nr. 27, lk. 16.

⁶⁸ Salumaa, E. Isaduse tekkimise alused (2). – Nõukogude Õigus 1973a/7 (5), lk. 319.

⁶⁹ Eesti NSV abielu- ja perekonnakoodeks, lk. 27-29.

eest.⁷⁰ Kui täisealine isik oli tunnistatud teovõimetuks, siis oli vajalik tema eestkostja või eestkoste ja hooldusorgani nõusolekut.⁷¹

- *Väljaspool abielu sündinud lapse vanemate ühine kooselu ning ühine majapidamine enne lapse sündi, nende poolt ühine lapse kasvatamine, lapse ülalpidamine ja lõpuks ka lapse mitteametlik tunnistamine isa poolt*

Tegemist oli isaduse tekkimise alustega vanemate ühise avalduse puudumisel ning selline isaduse tuvastamine toimus APK § 58 alusel. Siin sätestati neli asjaolu, millest igäüks koos lapse põlvnemise faktiga moodustas isaduse tekkimise aluseks oleva iseseisva juriidilise faktide kogumi:

- a) ühine kooselu ja majapidamine enne lapse sündi (nt elamine ühes ruumis, ühine toit, teineteise eest hoolitsemine, ühise vara soetamine jm),
- b) ühine lapsekasvatamine, lapse ühine ülalpidamine,
- c) isaduse mitteametlik omaksvõtt.

Sel ajal kehtinud seaduse alusel piisas kasvõi ühest juriidilise faktide kogumi elemendist, et isadust lapse suhtes tuvastada.

Näiteks ühes elatise nõudmise ja isaduse tuvastamise hakis oli selleks hageja ja kostja ühine majapidamine, kooselu enne lapse sündi ning samas oli isadus tuvastatud ka tunnistajate ütlustega. Neile tuginedes hagi rahuldati ning isadus tuvastati. Teises lahendis arvutati välja lapse sünniaeg, mille järgi sai määrata, millal laps eostati. Määrati, et rasedus võis alata 1. augustist – 3. detsembrini 1978.a. Umbes samal ajal viibisid kostja ja hageja kolm päeva Leningradis, millega on tõendatud, et kostjal ja hagejal oli suhe. Ka olid nad viibinud sel ajal ühiselt sünnipäeval, kus nad tunnistajate kinnitusel ööbisid ja magasid ühes voodis. Neile tõenditele toetudes hagi rahuldati.⁷²

Kooselu ja ühine majapidamine ei olnud aga alati juriidiline fakt, seda juhul, kui see lõppes enne lapse eostamist. Küll aga võis seda olla lapse eostamise ajal olnud, samuti mõni aeg pärast seda tekkinud kooselu ja ühine majapidamine. Oluline oligi, et need suhted olid püsivad ja kestsid lapse eostamise ajal. Näiteks ühes isaduse tuvastamise hakis tehti tunnistajate ütlustega kindlaks

---

⁷⁰ Ananjeva, Salumaa, *op. cit.*, lk. 81.

⁷¹ APK § 59.

⁷² Advokaat kohtus: Palun tuvastada isadus ... - Nõukogude õigus 1982/16 (5), lk. 347-348.

poolte kooselu ja ühine majapidamine 1969. aasta maikuust kuni detsembrini – nad tegid ühiselt majapidamistöid ja valmistasid koos süüa. Kostja külastas hageja vanemaid ja teda peeti hageja abikaasaks. Selle põhjal hagi rahuldati.⁷³

Lisaks kooselule ja ühisele majapidamisele oli oluliseks ka lapse faktiline kasvatamine lapse ema ja võimaliku isa (kostja) poolt, kusjuures viimatimainitu võis elada ka eraldi, küll aga pakkuda lapsele vanemlikku hoolitsust ja tähelepanu ning temaga ka regulaarselt suhelda.

Kui aga kostja elas lapse emaga koos, siis andis ta lapsele ka ülalpidamist, kusjuures lisaks mainitud §-le 58 tuli selliste suhete kvalifitseerimisel pidada silmas ka APK § 101. Selle kohaselt olid „kodanikud, kes võtsid lapsi alalisele kasvatamisele ja ülalpidamisele, kuid hiljem loobusid edaspidisest kasvatamisest ja ülalpidamisest, kohustatud ülal pidama alaealisi, /.../, abi vajavaid kasvandikke, kui viimastel ei ole vanemaid või neil ei ole võimalik oma vanemalt küllaldast ülalpidamist saada.“⁷⁴

Tuleb märkida, et tegemist ei pidanud olema täieliku ülalpidamisega või et kostja poolt antud materiaalne abi pidanuks olema lapse kasvatamisel põhiline, sest APK § 66 lg 1 sätestas ema ja isa võrdsed õigused ja kohustused laste suhtes.⁷⁵

Siiski ei saanud ülalpidamise andmiseks pidada väikeste summade andmist või mõne üksiku eseme kinkimist lapsele, ka ei tarvitsenud ulatuslikuma materiaalse abi andmine lapse ülalpidamiseks tõestada põlvnemist konkreetsest mehest. Samuti võis lapse kasvatamine ja ülalpidamine alata sünni momendist või ka hiljem, sest seadus ei täpsustanud, et juriidiline fakt oli ainult ühine kasvatamine või ülalpidamine, mis järgnes vahetult lapse sünnile. Kohtu kohus oli iga tõendit kaaluda.⁷⁶

Tõenditeks, mis kinnitasid põlvnemist, võisid olla kirjad, ankeedid, avaldused ja muud faktilised andmed, sh poolte ja kolmandate isikute seletused, tunnistajate ütlused, ekspertide arvamused jne.

---

⁷³ Plutus, K. Mida peab teadma perekonnaseadusandlusest. Tallinn: Eesti Raamat 1974, lk. 27-28.

⁷⁴ Eesti NSV abielu- ja perekonnakoodeks, lk. 47.

⁷⁵ *Ibid.*, lk. 35.

⁷⁶ Salumaa (1973a) lk. 320.

Näiteks hakis isaduse tuvastamiseks tehti kindlaks, et pooled esitasid ühise avalduse perekonnaseisuorganile abielu registreerimiseks. Kostja juures oli toimunud kokkusaamine poolte abiellumise arutamiseks, millest võtsid osa mõlemad pooled, kostja õde ja ema. Hageja haigestus seoses rasedusega ja viibis haiglaravil ning kostja külastas hagejat haiglas ning saatis pärast lapse sündi talle haiglasse õnnesoovikaardi. Selles ta õnnitles vastset ema ja teatas, et ta ei saa talle haiglasse vastu tulla, vaid tema asemel tuleb vastu kostja õde. Kõiki eelpooltoodut arvesse võttes jõudis kohus järeldusele, et tõendid kostja ütluste, tegevuse ja hagejasse suhtumise kohta kinnitavad kostja poolt isaduse tunnistamist.⁷⁷

Neil juhtudel aga, kui leidsid tõestamist asjaolud, mis andsid aluse isaduse tuvastamiseks, kuid kostja ei tunnistanud end siiski lapse isaks, võis kohus teatavatel tingimustel määrata kohtumeditiinilise ekspertiisi, nt lapse eostamise aja kindlaksmääramiseks, vere ekspertiisi tegemiseks jne. Kui aga puudusid seaduses sätestatud asjaolud, puudus ka alus ekspertiisi määramiseks.

Ekspertiisi määramise asemel võis võtta aluseks ka üldlevinud seisukoha, mille kohaselt keskmine raseduse aeg on 280 päeva ehk 40 nädalat ehk 9 kalendrikuud, kusjuures füsioloogiline kõikumine võib olla 1-3 nädalat. Teatav kõikumine oli siiski lubatud ning rasedus võis kesta 210 kuni 334 päeva.

Nimetatud faktide kogum kehtis juhul, kui laps oli sündinud pärast 1. oktoobrit 1968. Enne seda sündinud laste suhtes tuli kohaldada neid sätteid, mis oli kehtestatud enne seda tähtaega. Näiteks kui nõuti alimente 1967. aastal sündinud lapse ülalpidamiseks, pidi kohus suhete õiguslikuks kvalifitseerimiseks tegema valiku kolme eri õigusnormi ja NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 16. septembri 1949. aasta määruse „Kohtupraktikast abielulahutuse asjades“ vahel, mis fikseerisid isaduse tekkimise aluseks olnud juriidilised kogumid.⁷⁸

Sätete paljusus ja laialipillatus ning segadus nende ajalise kehtivuse piiride kohta tekitas olukorra, kus näiteks alimentide väljanõudmine toimus ENSV APK § 82 alusel, mis nägi ette vanemate kohustust ülal pidada oma lapsi, kuigi seaduslik alus selle kohaldamiseks puudus. „Aluste“ kohaselt sai kohtu korras isadust tuvastada isiku suhtes, kellega ema ei olnud abielus,

---

⁷⁷ Plutus, *op. cit.*, lk. 28-29.

⁷⁸ Salumaa, E. Isaduse tekkimise alused. – Nõukogude Õigus 1973b/7 (4), lk. 245.

ainult pärast aluste kehtestamist (s.o. 1. oktoober 1968) sündinud laste suhtes.⁷⁹ Enne seda tähtaega sündinud laste suhtes toimus isaduse tuvastamine põhiliselt samadest juriidiliste faktide kogumitest lähtuvalt, nagu seda sätestas APK, s.o. abielu, ülalpidamine ja isaduse omaksvõtt. Kohtu korras võidi isaduse fakti tuvastada siis, kui isik, kelle ülalpidamisel laps oli ja kes tunnistas end lapse isaks, oli surnud.

Märgitud juriidiliste faktide kogumeid tuvastati tavaliselt erimenetluse korras lapse ema, eestkostja (hooldaja) või täisealiseks saanud lapse enda avalduse alusel vastavalt NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 4. detsembri 1969. aasta määrusele. Selles märgiti, et kohus ei või keelduda isaduse omaksvõtu tuvastamise avalduse esitamisest juhul, kui isik suri pärast „Aluste“ kehtestamist.

Esines juhtumeid, kus avalduse vastuvõtmisest keelduti põhjusel, et isikul oli enne surma aega vormistada isaduse omaksvõtmine. Selline teguviis ei olnud siiski arvestatav, kuna „Alused“ ei kehtestanud enne 1. oktoobrit sündinud vallaslaste suhtes isaduse vormistamiseks mingit tähtaega. Kui aga enne 1. oktoobrit 1968. a. sündinud vallaslapse isa oli surnud enne lapse sündi, siis ei tohtinud üldjuhul kohus isaduse omaksvõttu tuvastada, sest puudus lapse ülalpidamise fakt, mida seadus nõuab, et tagada isaduse omaksvõtt vastavalt tegelikkusele. Võimalik oli ka erandjuhtum, st tuvastamine olnuks mõeldav juhul, kui poolte vabaabielust oli sündinud teisi lapsi ja poolte vastastikused suhted ei tekitanud kahtlusi lapse põlvnemise kohta.⁸⁰

Eri juriidiliste faktide kogumid omasid tähtsust juhtudel: a) kui pärast 1. oktoobrit 1968 sündinud lapse isa oli surnud pärast lapse sündi, b) isa oli surnud enne lapse sündi.

Esimesel juhul võisid isaduse tekkimise aluseks olla kõik neli juriidiliste faktide kogumit, kui aga isa oli surnud enne lapse sündi, sai isaduse tekkimise aluseks olla vaid esimene ja neljas faktide kogum – lapse ema ja kostja ühine kooselu ja ühine majapidamine enne lapse sündi ning põlvnemine ja isaduse tunnistamine ema raseduse ajal.⁸¹ Jõustunud kohtuotsus isaduse tuvastamise kohta oli dokumendiks, millega perekonnaseisuorgan tegi kande lapse isa kohta sünniaktide raamatusse ja lapsele väljastati uus sünnitunnistus.

---

⁷⁹ NSV Liidu seadus „NSV Liidu ja liiduvabariikide abielu- ja perekonnaseadusandluse aluste“ kinnitamise kohta, lk. 16.

⁸⁰ Salumaa (1973b), lk. 248.

⁸¹ Ananjeva, Salumaa, *op. cit.*, lk. 85-86.

Isaduse fakti tuvastas kohus erimenetluse korras lapse ema, leppetoiingu sõlmimine ei olnud lubatud ja sellega seoses ka menetluse lõpetamine. Seda põhjusel, et isaduse tekkimise alused, nende tuvastamise kord ja lapse ja isa vaheliste õiguslike vahekordade sisuks olnud subjektiivsete õiguste ja kohustuste maht oli APK-s täpselt määratletud.

Tolleaegsete hinnangute järgi oli APK näol tegemist seadusega, mis andis kodanikule suured võimalused isaduse vabatahtlikuks tunnistamiseks ning seda võimalust kasutati ka arvukalt. Näiteks registreeriti ENSV Vabariikliku Perekonnaseisuaktide Büroo andmetel 1969. aastal omavahel abielus mitteolevate vanemate poolt lapse isadust 1801 juhul, 1970. aastal aga juba 2077 juhul. Samas kui kohtu korras tuvastati isadust samal ajal vastavalt 100 ja 151 korda. Kasv oli siingi märgatav, kuid vabatahtlikest isaduse tuvastamise juhtudest jäävad need arvud märkimisväärselt maha.⁸²

Autor järeldab eeltoodust:

1. APK ei erinenud ega saanudki erineda toleaegeest üleliidulisest seadusest, sest need mõlemad tuginesid ühtedele ja samadele ideoloogilistele alustele perekonnast kui ühiskonna rakukesest, mis arenes kooskõlas kommunismiehitaja moraalikoodeksile.
2. APK võeti vastu ajal, mil nõukogude õigus oli taas pöördunud traditsioonilise perekonna juurde, kus valitses vastutus pereliikmete heaolu eest ning vanemate õigused ja kohustused olid reguleeritud. Revolutsioonilised muutused, mis olid iseloomulikud nõukogude võimule 1917. aasta revolutsiooni järel, olid järk-järgult taandunud.
3. Kuigi 1950. aastatel algas ühiskonnas teatav liberaliseerumine, mis tugevnes pärast 1968. aasta Tšehhi sündmusi, ei kajastanud see APK-s, mis vastab üldiselt nõukogude ajale iseloomulikule näilisuse ja tegelikkuse vastuoludele.
4. Isaduse tuvastamine toetus kindlale juriidiliste faktide kogumile, millest kohtud lähtusid konkreetsete asjade lahendamisel. Oluline ei olnud, et oleks esinenud kõik selle elemendid, vaid, et neid oleks piisavalt põlvnemise tuvastamiseks ja need oleksid põhjendatud.

---

⁸² Plutus, K. Perekonnaseadusandluse kohaldamise praktikast. Tallinn: Eesti NSV Ühing „Teadus“ 1971. lk. 2-3.

2.2. Põlvemise tuvastamine 1995. aasta perekonnaseaduse järgi

2.2.1. Põlvnemise tuvastamise üldsätted ja võrdlus 1974. aasta seadusega

1995. aasta perekonnaseadus (PkS) võeti vastu hoopis teises ühiskonnatüübis kui 1974. aasta seadus. Selleks ajaks olid Eestis toimunud olulised ühiskondlikud muutused – Eesti oli taastanud iseseisvuse ning tal puudus seos NSV Liidu ja sealse ideoloogiaga.

Need muutused kajastusid ka õiguses, mis püstitab küsimuse õigusnormide ja sotsiaalse keskkonna seostest: kas õigusnormid mõjutavad sotsiaalset tegelikkust või on õigusnormide sisu tingitud sotsiaalsetest aspektidest? Väita, et see mõju on ühesuunaline, on ebaõige, sest tegemist on vastastikuse seotuse ja mõjuga.

Ühelt poolt kujundavad õigusnormid (kõrvuti teiste käitumisjuhiste ja õigusväliste normidega) inimeste suhtumisi, tõekspidamisi ja elulaadi. Teiselt poolt on õigusnormide sisu mõjutatud ühiskondlikest teguritest ehk sellest, milline on ühiskonnas domineeriv ideoloogia.⁸³ Kuid lisaks väärtustele, mentaliteedile, hoiakutele jms, omavad tähtsust ka poliitilise võimu arusaamad ühiskonna arengu suunast. 1992. aastal tegi Eesti valiku kapitalismi arendamisele riigis ning integreerumisele Euroopasse, mis tähendab, et teiste põhimõtteliste valikute seas (turumajandus, inimõiguste järgimine jms) võeti ka aluseks euroopalik õigussüsteem. Suured ühiskondlikud muutused avaldavad mõju õigusele ning õiguses kajastub see, mis ühiskond peab õigeks või valeks.⁸⁴ Küsimus on pigem selles, kas need muutused avaldasid mõju ka perekonnaõigusele ja konkreetselt isaduse tuvastamisele ja vaidlustamisele?

Põhinedes Emile Durkheimi anoomia teooriale⁸⁵ võib väita, et mida suuremad on ühiskondlikud muutused, seda ulatuslikum on anoomia – mitmed valdkonnad ja/või probleemid jäävad õigusliku lahendusega, kuna vana enam ei sobi ja uut veel ei ole. Durkheimile viidates võib olukorda Eestis iseloomustada järgmiselt: riigiorganid olid 1990. aastate keskpaigaks küll loodud, kuid sidemed ja (pikaajalisem) koostöö nende vahel oli puudulik, mis tegi anoomia

---

⁸³ Kaugia, S. Õigusloome sotsiaalteaduslikest aspektidest. www.riigikogu.ee/msi_arhiiv/kaugja.html (27.11.2014).

⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ Durkheim on anoomia teemat käsitlenud teostes „Division of Labour in Society“ ja „Suicide: a Study in Sociology“. Anoomia avaldub ühiskonnas teatud eluvaldkondade või ühiskondliku elu reguleerimatuses või selle ebapiisavuses/ebasobivuses.

võimalikuks.⁸⁶

Iga põhimõtteliselt uus süsteem vastandub vanale, eelkõige poliitilistel põhjustel, sest see tähendas totalitaarse režiimi ja plaanimajanduse ideoloogia eitamist, mis iseenesest aitas kaasa anoomia levikule. Sellises ühiskondliku elu teatava reguleerimatuse olukorras tuli Eesti õigussüsteemi loomisel paika panna üldreeglid, millest õigusloome edasises tegevuses lähtub. Eesti õigussüsteemi taastamisest on teinud ammendava ülevaate Uno Mereste⁸⁷ ja Paul Varul⁸⁸, kusjuures Mereste märkis ühe olulise probleemina, mis mõjutas nii õiguse kvaliteeti kui ka uute seaduste väljatöötamise tempot, kvalifitseeritud juristide vähesust – vanas süsteemis hariduse ja kogemuse omandanud spetsialistid vajasisid teatud ümberõppimise aega, kaasaegsete teadmistega juriste ei suutnud kõrgharidussüsteem aga nii kiiresti ette valmistada.

Varul märgib õigussüsteemi kujundamise oluliste põhimõtetenä:

- a) lähtumist üldtuntud mudelist, konkreetselt enne 1940. aastat kehtinud seadustest, mis perekonnaõiguses tähendab juhendumist aastatel 1923 kuni 1940 kehtinud seadusest. Raul Narits rõhutas veel, et tegemist on seadusõigusel põhineva õiguskorraga, kus seadused on kohustatud peegeldama rahva vaimu.⁸⁹ Arvestades taasloodud Eesti Vabariigi ajaloolist järjepidevust, pidi õigus väljendama aastate 1918-1940 väärtusi, hoiakuid ja arusaamu, seda muidugi edasiarenenud kujul, teisenenud ühiskondlikke olusid arvestades.
- b) lähtumist Mandri-Euroopa, suuresti Saksa õigusmudelist.

Varul märgib samuti, et eelkõige puudutab selge mudeli ja kindla süsteemi nõue just eraõigust, sest siin saab rääkida suuremast unifitseeritusest ja suurema harmoniseerumise võimalustest, vastandina avalikule õigusele. See aga tähendab perekonnaõiguses toetumist varasematele põhimõtetele, sh põlvnemisele isaduse tuvastamisel.

Sekundeerides Mereste, Varuli ja Naritsa seisukohtadele, rõhutab Kai Kullerkupp, et Eesti õiguse ümberkorraldamisel saadi suurt abi väliseksperitidelt, kuid erandi moodustas just perekonnaõigus.

---

⁸⁶ Durkheim, E. *Division of Labour in Society*. New York: Free Press 1966, lk. 303-304.

⁸⁷ Mereste, U. *Õigusloome radadel*. Tallinn: Juura 2001, lk. 319.

⁸⁸ Varul, P. *Eesti õigussüsteemi taastamine*. *Juridica* 1999/I, lk. 2-4.

⁸⁹ Narits, R. *Eesti õiguskord ja väärtusjurisprudents*. *Juridica* 1998/I, lk. 2-6.

Kuigi eksisteerisid rahvusvahelised standardid, olid need piisavalt üldised ja sellisena ebapiisavad Eesti (rahvusliku) perekonnaseaduse koostamiseks. Vajadusega töötada kiiresti välja uus perekonnaseadus ei olnud küllalt aega süveneda Mandri-Euroopa traditsioonidesse ning seetõttu kannab 1995. aasta (vaba Eesti) PkS nõukogude aja APK pitsert.⁹⁰ Seda seisukohta kinnitab ka järgnev analüüs.

Laste põlvnemine leidis põhiosas sätestamist 1995. aasta perekonnaseaduse (PkS) II osa („Perekond“) 7. peatükis („Lapse põlvnemine“).⁹¹ Võrreldes 1974. aastal vastu võetud APK-ga jäeti selles seaduses ära üldsätted – nõukogulikud moraalprintsipiidid, sest Eestil puudus seos NSV Liiduga.

Kuigi APK ei olnud õiguslikku järjepidevust arvestades aluseks 1995. aasta seadusele, ei olnud põlvnemise käsitlemisel erinevusi: laps põlvnes emast, kes oli ta sünnitanud ja isast, kes oli ta eostanud.⁹² Just põlvnemisest tulenesid ka vanemate ja laste vastastikused õigused. PkS erines APK-st selle poolest, et see reguleeris ka juriidilist põlvnemissuhet kunstliku viljastamise korral (§ 39 lg 6 ja § 40). Seda teemat käsitletakse järgnevas alapeatükis.

Vaatamata mainitud erisusele eelmise seadusega, olid juriidiliste faktide kogumite elemendid jäänud PkS-is samaks, mis APK-s. Nendeks olid: a) abielu (§ 39), b) isaduse vabatahtlik tunnistamine (§ 41 ja 42), c) täisealise lapse nõusolek (§ 42 lg 1), d) väljaspool abielu sündinud lapse põlvnemise tunnistamine isast asjaoludel, mis võimaldavad lapse isaks pidada (§ 42 lg 2).

Järgnevalt nende sätete sisu põhjalikum analüüs võrdluses APK-ga.

- *Abielu*

Nagu APK lähtub ka PkS eeldusest, et omavahel abielus olnud laste isaks on emaga abielus olnud mees, mistõttu sarnaselt eelneva seadusega puudus abielu puhul vajadus esitada vanemate ühisavaldus. Avalduse võisid esitada mõlemad abikaasad ning perekonnaseisuasutuses kanti emana lapse sünniakti teda sünnitanud naisisik ning temaga abielus olnud mees. Sünniakti

---

⁹⁰ Kullerkupp, K. Family law in Estonia.– The International survey of family law. Published on behalf of the International Society of Family Law. Bristol: Family Law 2001, lk. 95.

⁹¹ Perekonnaseadus. Lastekaitseadus. Tallinn: Ilo 1994, lk. 21-26.

⁹² PkS § 38.

koostamise õigusliku alusena arvestati ka meditsiinasutuse väljastatud arstlikku sünnitõendit.⁹³ Seega lähtus ka PkS abielu ülimuslikkuse ning traditsioonilise perekonna põhimõtetest. See oli ka igati loogiline, arvestades nõukogude ühiskonnast pärit arusaamade juurdumist inimestes. Iseseisvuse taastamisest möödunud aeg oli liiga lühike uute arusaamade ja hoiakute kujunemiseks, pealegi oli nõukogude ühiskond liiga suletud uute ideede levikuks.

Seadus nägi ka ette kõrvalekaldumist eeldusest, et ema abikaasa oli lapse isa. Sel juhul tuli vastavalt § 39 lg 3 järgi esitada emal ja temaga abielus olnud mehel ühisavaldus ning emaga abielus olnud meest ei kantud lapse sünniakti. Selline säte oli võrreldes APK-ga uus, arvestades ilmselgelt uusi ühiskondlikke arenguid perekonnas ning võimaluse suurenemist, et lapse isa ei olnud abielumees.

Uus oli samuti säte, mis käsitles abielulise lapsena ka last, kes sündis pärast emaga abielus olnud mehe surma, kusjuures ajavahemik mehe surma päevast kuni lapse sündimiseni ei tohtinud olla pikem kui 10 kuud (§ 39 lg 4). Sama kehtis ka abielu lahutamise või kehtetuks tunnistamise kohta. Üldiselt lähtuti siingi eeldusest, et laps põlvneb emaga abielus olnud mehest. Vastupidine olukord eeldas taaskord vanemate ühisavaldust ema endise abielumehe mittekandmiseks lapse sünniakti.

- *Isaduse vabatahtlik tunnistamine*

Selles osas kordab PkS põhiosas varasema seaduse sätteid. Nii sätestas PkS, et abielus mitteolnud ema ja isa puhul tuleb esitada ühisavaldus perekonnaseisuasutusele. Juhul, kui see oli võimatu või raskendatud, võisid pooled esitada notariaalselt tõestatud avalduse ka eraldi.

Küll aga ei näinud PkS ette isikuid või institutsioone, mis võrdsustati notari poolt tõestatud avaldusega, nagu see oli sätestatud APK-s. Need sätestati eraldi notariaadiseaduses,⁹⁴ täpsemalt selle 53. paragrahvis. Nende isikute ringi, kes võisid notari asemel tõestamistoiminguid teha, kuulusid vangladirektor ja konsulaarametnik, valla- ja linnasekretär, avalik arhiiv, kohtunik, kohtunikuabi, kohtu kantseleijuhataja, kohtu arhivaar, vandetõlk jt.

---

⁹³ Turkin, V. Perekonnaseadus: kommentaarid ja selgitused. Tallinn: Agitaator, 2007, lk. 53.

⁹⁴ NotS RT I, 6.12.2000, 104, 684. Vandetõlgid said tõestamisõiguse 2007. a., valla- ja linnasekretärid 2009. a.

Sarnaselt APK-ga võis teatud juhtudel põlvnemise kindlaks teha ka ainult isa avalduse alusel (§ 41 lg 4), täpsemalt, kui:

- a) lapse ema oli surnud,
- b) lapse ema oli tunnistatud teadmata kadunuks või teovõimetuks,
- c) lapse ema asukohta ei olnud võimalik kindlaks teha,
- d) lapse emalt olid vanema õigused ära võetud.

- *Täisealise lapse nõusolek*

Erinevalt APK-st ei olnud täisealise lapse nõusoleku nõue PkS-s eraldi paragrahviga välja toodud, vaid on leidnud fikseerimist teise sätte koosseisus. Kuid olulist olemuslikku vahet siin kahe seaduse võrdluses ei olnud. PkS sätestas: kui lapse vanemad ei olnud omavahel abielus ja lapse põlvnemist ei olnud võimalik kindlaks teha, võis põlvnemise tuvastada kohtus ema, lapse eestkostja, eestkostetasutuse või isiku nõudel, kes end lapse isaks pidas.

Kui aga põlvnemist ei tuvastatud enne lapse täisealiseks saamist, võis seda teha ainult täisealiseks saanud lapse nõudel. Ilmselgelt on see sätte sisse jäetud lapse huvide kaitseks, nagu märgiti ka APK-d käsitlevas alapeatükis. Eesmärgiks oli siingi soov kaitsta last ülalpidamiskohustust nõudvate vanemate eest, kes ise ei pidanud seda vajalikuks teha siis, kui laps oli alaealine.

- *Väljaspool abielu sündinud lapse põlvnemise tunnistamine isast asjaoludel, mis võimaldasid meest lapse isaks pidada*

See juriidiliste faktide kogumi element tegi võrreldes varasema seadusega kõige suuremad muutused. Kui APK-s loetleti tegurid, mida kohus arvestas mitte abielus oleva mehe lapse isana tuvastamisel, siis PkS-s jäeti põlvnemise tuvastamise täpsed meetmed kohtu otsustada (§ 42 lg 2).

Täpsemalt fikseeris selle põhimõtte 2005. aastal vastu võetud tsiviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS) § 230 (tõendamise ja tõendite esitamise kohustus), mille lg 3 sätestas selgelt, et „abieluasjas ja põlvnemisasjas, samuti lapse huve puudutavas vaidluses ja hagita menetluses võib kohus tõendeid koguda omal algatusel, kui seadusest ei tulene teisiti“.⁹⁵ Seega laienes kohtu otsustusõigus tõendite kogumisel, aga ka vastutus nende hindamisel.

---

⁹⁵ TsMS RT I 20. 04. 2005, 26, 197.

Meetmete täpne määratlemata jätmine PkS-is oli tingitud APK rakendamisest tulenevatest asjaoludest. APK reguleeris väga täpselt isa ja lapse õigusliku vahekorra tekkimise – nimelt pidi põlvnemisele lisanduma vähemalt üks neljast APK § 58 lg 2 toodud asjaolust (ema ja kostja vaheline vabaabieliu enne lapse sündi, ühine lapse kasvatamine või ülalpidamine või kostja poolt mitteametlik omaksvõtt). Tegemist oli kitsa asjaolude ringiga, mille esinemine olenes kostja heast tahtest ja seetõttu ei andnud palju võimalusi isaduse tuvastamiseks.

See avaldus ka statistikas, nimelt tuvastati kohtuotsuse alusel isadus 1991. aastal vaid 28 ja 1992. aastal 30 abieluväliselt sündinud lapse puhul. Vabatahtlikult tuvastati isadus väljaspool abielu sündinud laste suhtes märksa rohkem – 1991. aastal 3903 ja 1992. aastal 4021 korral.⁹⁶

Näiteks esitas hageja isaduse tuvastamise kohtuasjas dokumentaalsete tõenditena lapse sünnitunnistuse, oma pangakonto väljavõtte, foto, kus kostja oli koos lapsega, hageja kirja kostjale, kus ta nõudis kostjalt elatise maksmist, kostja avalduse kohtule lapsega suhtlemise korra kindlaksmääramiseks, maksekorralduse koopiad, millest nähtus, et kostja on tasunud lapse eelkooli maksed, ostutšekid, pääsmed eri üritustele. Hageja taotlusel esitas kostja kohtule oma palgatõendi, hageja taotlusel väljastas autoregistrikeskus kohtule tõendi kostjale kuuluvate sõidukite kohta ning hageja taotlusel ja kohtu nõudekirja alusel väljastas Maksu- ja Tolliamet kohtule ka eelneva aasta tuludeklaratsiooni ning ka pangakontode väljavõtted eri pankadest. Tõendeid oli palju ning need olid usaldusväärsed, et teha positiivne otsus isaduse kohta.⁹⁷ Mingit vajadust DNA ekspertiisiks kaasuses ei olnud, sest isadus oli tõestatud teiste tõenditega. Seda enam, et ka kostja nõustus kohtuistungil käigus seisukohaga, et ta on lapse isa.

Kuid mitte alati ei olnud piisavalt tõendeid isaduse tuvastamiseks ning tuli teha DNA test. TsMS sätestas 20. aprillil 2005. aastal isaduse määramisel ühe olulise põhimõtte, mis nägi ette järgmise korra: kuna põlvnemise tuvastamine ei saanud toimuda poolte kokkuleppel, määras kohus selleks kostjale kohustusliku DNA analüüsi⁹⁸, mille põhimõtted on sätestatud TsMS § 300 lg 1 ja 2.

Nendes on fikseeritud, et:

- a) isik peab taluma põlvnemise tuvastamiseks tehtavat ekspertiisi, mida tehakse teaduse tunnustatud põhimõtete kohaselt ja mis ei põhjusta tervisekahjustust;

---

⁹⁶ Salumaa, E. Perekond 7. peatükk. Laste põlvnemine – Juridica 1995/3 (1), lk. 7.

⁹⁷ Kohtute Infosüsteem. HMKo 2-06-28659.

⁹⁸ TsMS § 300 lg 1, 2.

- b) keeldumise korral tehakse ekspertiis kohustuslikus korras, korduva õigustamata keeldumise korral aga sundkorras kohtu määruse asemel, kaasates selleks vajadusel ka politsei.

Sellisena on see sätestatud ka praegu kehtivas TsMS-i redaktsioonis.

Iseenesestmõistetavalt puudus 1995. aasta PkS-s vastav viide, sest DNA ekspertiisi sätestamine sai toimuda eelkõige ikka teaduse arenguga ning objektiivse vajaduse tekkimisega sellise ekspertiisi järele. Koos sellega arenes ka õigus ning paljud põhimõtted leidsid sätestamist teistes seadustes.

DNA ekspertiisi laiemal kasutamisele kerkis kohe ka üles küsimus privaatsuse kaitsest, mis nõudis reguleerimist ka rahvusvahelisel tasemel. Euroopas hakati sellega tegelema 1992. aastal, kui Euroopa Nõukogu võttis 1992. aasta veebruaris vastu soovitusel, kus kirjeldati genoomianalüüsi olemust ning ergutati genoomianalüüsi tehnika kasutamist reguleerima siseriiklikus õiguses. Panus tehti inimõigustele, konkreetselt sellele, et inimese kohus on tasakaalustada tehnoloogiate areng.⁹⁹

Veelgi olulisemaks sündmuseks kujunes inimõiguste ja biomeditsiini konventsiooni (ingl. k. „*Convention for the Protection of Human Rights and Dignity Being Regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Medicine*) vastuvõtmine Euroopa Liidus 1997. aastal,¹⁰⁰ millega 20 riigi seas liitus ka Eesti. Konventsiooni kõige olulisemaks põhimõtteks sai inimese üliluslikkuse sätestamine, konkreetselt märgiti, et inimese huvid ja heaolu on olulisem ühiskondlikest ja teaduslikest huvidest.¹⁰¹

Oluliselt tõstatus küsimus geneetilise informatsiooni võimalikust kahjust isikule, sh

---

⁹⁹ Council of Europe Committee of Ministers. Recommendation No R (92) 1 of the Committee of Ministers to member states on the use of Analysis of DNA within the framework of the Criminal justice system. <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1518265&SecMode=1&DocId=601410&Usage=2> (1.12.2014).

¹⁰⁰ Inimõiguste ja biomeditsiini konventsioon: inimõiguste ja inimväärikuse kaitse bioloogia ja arstiteaduse rakendamisel. RT II, 4.04.1997, 2002, 1, 2.

¹⁰¹ Inimuuriguid võis teha vaid järgmistel juhtudel: a) ei ole teist samaväärset alternatiivi; b) asjaosalise risk ei ole suurem, kui uuringutest tulenev võimalik kasu; c) uuringukava teaduslik väärtus on sõltumatult kontrollitud, uuringu otstarbekus kindlaks tehtud, pädev instants on andnud eetilise hinnangu; d) uuritav isik on teadlik oma õigustest ja seadusega tagatud kaitseabinõudest.

diskrimineeriva suhtumise esinemist. DNA test on ühelt poolt küll personaalne, teiselt poolt annab see infot mitte ainult konkreetse isiku, vaid ka tema sugulaste kohta, mistõttu on info väärkasutuse puhul kahju veelgi suurem. Võib isegi öelda, et geneetika on ülivõimas, kuna tal on võimalus tungida paljudesse eluvaldkondadesse, sh tööhõivesse, kindlustusse, kohtumeditsiini, finantsalale ja isegi inimese enesetunnetusse.¹⁰² Neist asjaoludest tulenevalt asutigi Euroopas suhteliselt kiiresti tegelema geeniinfo konfidentsiaalsuse küsimustega.

PkS sätestas, et juhul kui abielus mitteoleval emal sündis laps ja lapse põlvnemine isast ei tehtud kindlaks või abielu ajal sündinud laps ei põlvnenud ema abikaasast seaduses sätestatud korras (st kas ühisavalduse alusel või kohtu korras) ning mingil põhjusel oli välistatud ka DNA testi tegemine, siis ei tehtud isa kohta kannet sünniakti. Nagu ka APK-s kanti ema nõudel sünniakti isa perekonnanimena ema perekonnanimi, isa eesnimi aga ema ütluse kohaselt. Oli selge, et sellised kanded ei tõendanud lapse põlvnemist isast ning pigem oli siingi tegemist lapse, aga ka ema kaitsega, et vältida või vähendada halvustavat suhtumist vallaslapsesse. Selle sätte säilimine PkS-is annab tunnistust juba eelmärgitud nõukogude ajale iseloomulike arusaamade ja hoiakute säilimisest küll juba taasiseseisvunud, kuid siiski noores riigis.

Kuid esines ka juhtumeid, kus asjassepuutuv isik keeldus DNA ekspertiisi tegemast. Näiteks hakis Itaalia kodaniku vastu isaduse tuvastamiseks ja elatise väljanõudmiseks määras kohus kostjale DNA ekspertiisi, kuid kostja ei täitnud kohtumäärust ning ei näinud ka võimalust ise Eestisse kohtusse ilmuda. Kostja põhjendas DNA testist loobumist usuliste veendumustega. Kuna just test oleks andnud vastuse intiimsuhete olemasolust hageja ja kostja vahel ja neist suhetest tulenevalt tuvastanud isaduse või selle ümber lükanud, sai sellest keskne küsimus kohtuasjas. Esimese astme kohus käsitles kostja keeldumist DNA testist loobumisena tõendada oma vastuväidet, et ta ei ole lapse isa. Ringkonnakohus märkis, et kohus saab tugineda sellisele keeldumisele ainult siis, kui esinevad muud asjaolud, mis võimaldavad pidada meest lapse isaks ja hageja on oma väiteid tõendanud, toetudes sealjuures Riigikohtu lahendile.¹⁰³ Riigikohtu lahend aga lähtus TsMS § 230 lõikest 1, mille kohaselt peab kumbki pool hagimenetluses tõendama neid asjaolusid, millele tuginevad tema nõuded ja vastuväited, kui seadusest ei tulene teisiti.¹⁰⁴

---

¹⁰² Mullari, *op. cit.*, 224.

¹⁰³ Kohtute Infosüsteem. HMKo 2.07-45599.

¹⁰⁴ RKTKo 3-2-1-137-07.

Riigikohtu lahend ei saanudki olla teistsugune, kuna hageja esitatud tõendid ei kinnitanud üheselt lapse põlvnemist kostjast, DNA testi, mis oleks andnud ühese vastuse lapse põlvnemisele, ei saanud aga teha. Ehkki TsMS § 300 lg 2 sätestab kohtu õiguse määrata ekspertiisi tegemise kohustuslikus korras, samuti selle, et korduva õigustamatu keeldumise puhul võib ekspertiisi teha sundkorras kohtu määruse alusel, kaasates vajaduse korral politsei. Kuna kostja viibis väljaspool Eestit puudus aga võimalus nende meetmete kasutamiseks.

Alama astme kohtuotsuseid lugedes jääb mulje, et kohus suhtus kostjasse eelarvamusega, mida ilmselt tugevdas tema otsus DNA testi mitte teha ning mis jättis üles kahtlused lapse põlvnemisest kostjast.

Põlvnemise tuvastamine on tihedalt seotud lapse ülalpidamisega. Tegemist on sisuliselt alaealise lapse hagiga oma eeldatava vanema vastu, sest sellest tuleneb PkS § 60 lg 1 järgi vanema kohustus ülal pidada oma alaealist last ja abivajavat töövõimetut täisealiseks saanud last, kusjuures isast põlvnemise tuvastamise hagi võis lisaks lapse emale esitada ka eestkostja, eestkosteasutus ja isik, kes pidas end lapse isaks.

Hagejate ringi laienemine PkS-is lähtus alaealise lapse õiguste kaitsest ja selle kohta viidi vastav säte sisse ka lastekaitseseadusesse (LaKS).¹⁰⁵ Nimelt annab selle seaduse § 6 lg 1 aluse kohalikule omavalitsusele õiguse hageda alaealiste laste õiguste kaitseks ka neil juhtudel, kui lapse ema on hagi loobunud.

Näiteks esitas vald eestkosteasutusena hagi maakohtusse, milles nõudis põlvnemise tuvastamist ning lapsele igakuise elatise väljamõistmist. Eestkosteasutus esitas hagi põhjusel, et kuigi ema oli varasemalt esitanud kohtule samasisulise hagiavalduse, kuid loobunud sellest põhjusel, et mees lubas vabatahtlikult osaleda lapse kasvatamisel. Paraku ei täitnud kostja neid lubadusi, ema aga ei saanud uut hagi esitada ning hagejaks sai PkS § 41 lg 1 kohaselt olla eestkosteasutus.¹⁰⁶ Eestkosteasutuse hagi oli ainuvõimalik tee panna isa lapsele elatist maksma ja luua niiviisi lapsele paremad tingimused kasvamiseks ja arenguks. Selline parandus näitab taaskord, et lapsed ja nende olukord ei ole peresisene asi, vaid puudutab ühiskonda laiemalt.

---

¹⁰⁵ Perekonnaseadus. Lastekaitseadus, lk. 59.

¹⁰⁶ Turkin, V. Perekonnaõiguslikud kohtuvaidlused. Tallinn: Agitaator 2007, lk. 107-108.

PkS § 135 lg 1 andis isaduse tuvastamisele ka tagasiulatuva jõu, mis üldkehtivate reeglite järgi toimis vana seaduse ajalise kehtivuse piirides, st alates 1. oktoobrist 1968 sündinud laste kohta. Seaduses sätestati siiski, et juhul, kui jõustunud kohtuotsusega jäeti enne selle seaduse jõustumist isaduse tuvastamise nõue rahuldamata, siis eeltoodud sätet ei kohaldata.

Isaduse tuvastamisele tagasiulatuva jõu andmine oli igati õigustatud, sest:

- pidi see säte tõstma isade vastutust laste kasvatamise eest,
- kuna isaduse tuvastamisest tekkisid kohustused lapse suhtes, pidi see nõue tagama lapsele paremad (materiaalsed) tingimused,
- oluline oli see säte ka sugude võrdsuse aspektist – lapse kasvatamise eest vastutavad võrdselt nii ema (naine) kui ka isa (mees).

Küsitav oli aga nõukogude ajast säilinud ajalise piiri säilitamine.

Kokkuvõtteks tuleb märkida:

1. Võrreldes APK-ga täpsustas PkS mitmeid sätteid, olles vaba ideoloogilisest painest ning arvestades toimunud ühiskondlikke muutusi, viies seaduse kooskõlla tegeliku eluga, inimeste abielulises ja seksuaalkäitumises toimunud muutustega, mille üheks ilminguks oli ka abieluvälisest suhetest sündinud laste suurem arv – 1989. aasta rahvaloenduse andmetel sündis Eestis väljapool abielu iga neljas laps, sellest ajast alates on abielus sündinud laste arv pidevalt langenud.¹⁰⁷
2. Kuigi Eesti õigusloomes oli 1990. aastate I poolel pingeline periood (tuli ette valmistada ja vastu võtta suur hulk eri valdkondi reguleerivaid seadusi) ning puudu oli kvalifitseeritud spetsialiste, suudeti perekonnaseadus vastu võtta suhteliselt lühikese perioodi jooksul. Õigusloomeprotsessi tervikuna kergendas selgete põhimõtete kehtestamine, eelkõige tuginemine enne 1940. aastat kehtinud seadustele, mis aga ei avaldanud mõju PkS-i koostamisele. PkS-i aluseks oli pigem 1970. aasta APK.
3. Oluliseks sisuliseks muutuseks tuleb lugeda suurema otsustusõiguse andmist kohtule tõendite kogumisel ja tõlgendamisel, samuti säte, mis puudutas juhtumeid, kus lapse isaks võis olla keegi teine mees peale ema abikaasa.
4. Kuna isaduse tekkimise alused sõltusid nüüd üksnes põlvnemisest, siis sellega võrdsustati

---

¹⁰⁷ Eesti Entsüklopeedia. Rahvastiku taaste areng Eestis. www.entsyklopeedia.ee/artikkel/rahvastiku_taaste_areng_eestis (20. 09. 2014).

vallaslapsed (kellesse ühiskond senini suhtus tihti kui teisejärgulistesse inimestesse) õiguslikult abielus olevate lastega. Samas tugevdas selline seisukoht ka isa positsiooni perekonnas, suurendas nende vastutustunnet naise, eriti aga laste ees.

2.2.2. Isaduse tuvastamine kunstliku viljastamise juhtudel

Sissejuhatuses tuleb märkida, et isaduse tuvastamine omab erisusi juhul, kui laps on sündinud kunstliku viljastamise tulemusena.¹⁰⁸ PkS-s oli esmakordselt sees eraldi sätted kunstliku viljastamise kohta. Kunstliku viljastamiseks loetakse eriomaste rakkude – isas- ja emassugurakkude ühinemist (kopulatsioon), mille tagajärjel tekib viljastatud munarakk (sügoot).¹⁰⁹

Seaduses tehti selget vahet juhtudel:

- a) kus mees andis kirjaliku nõusoleku abikaasa kunstlikuks viljastamiseks. See nõusolek andis eelduse isaduseks, tekkis nn. kokkuleppeline isadus. Selline põhimõte kunstliku viljastamise korral on kasutusele võetud enamikes Euroopa riikides.
- b) kus kasutati doonori abi.¹¹⁰

Teisel juhul ei tekkinud kunstliku viljastamise doonoril lapsega õigussuhet, kuna tal puudus õigus nõuda ema ja lapse kindlakstegemist ning enda tunnistamist isaks. Juhul, kui kunstliku viljastamise doonor esitas kohtule avalduse põlvnemise tuvastamiseks, jättis kohus, tuginedes seaduse § 40 lõikele 2, selle läbi vaatamata.

Kunstliku viljastamise lülitamisega seadusesse astuti põhimõtteline samm, mida tingis elu ise – maailmas oli selleks ajaks juba sündinud palju katseklaasibeebisid. Eestis sündis esimene sel viisil viljastatud laps aga seaduse kehtimahakkamisega samal, 1995. aastal.¹¹¹ Sellise sätte vajalikkust olid aga tõestanud juba varasemad sündmused, nimelt sündis esimene katseklaasilaps 25. juulil 1978. aastal Inglismaal. See sündmus tõstatas koheselt hulgaliselt perekonnaõiguslikke

---

¹⁰⁸ Kuigi kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seadus (KVEKS) võeti vastu 1997. aastal, seega kaks aastat hiljem kui PkS, käsitletakse teemat antud peatükis, sest nende regulatiivse toime algus langeb ühte aastakümnesse. Seda enam, et eeltööd seaduseelnõu koostamiseks algasid juba 1993. aasta sügisel ja see töö toetus teiste riikide kogemustele – maailmas alustati kunstliku viljastamise ja embrüokaitse õiguslike probleemidega tegelemist juba 1980. aastatel.

¹⁰⁹ KVEKS § 2.

¹¹⁰ PkS § 39 lg 6, § 40.

¹¹¹ Kaio, H. Andrei Sõritsa nimi müüb – Päevaleht, 2011, 10. okt.

küsimusi ja eetilisi probleeme, seda eelkõige anonüümsete spermadoonorite kasutamise puhul.¹¹² Kunstliku viljastamise teel sünnib Euroopas keskmiselt 2-3 % kõigist vastsündinutest, Eestis on see näitaja umbes 0,5-1%, samas kui viljatuid, kuid lapsi soovivaid paare on meil hinnanguliselt 15 kuni 20 tuhat.¹¹³ Seega on vajadus kunstliku viljastamise järele olemas, kuid seda piiravad riigi tervishoiusüsteemi rahalised võimalused.¹¹⁴

Esiialgu reguleeris riik täpselt, millistel tingimustel oli kunstlik viljastamine keelatud, hiljem pandi vastutus arstidele, seda ka meesdoonorite tervise hindamisel.¹¹⁵

Kuigi PkS § 38 lg 3 loeb isaks isiku, kes on lapse eostanud (seega pooldatakse traditsioonilist lähenemist), sätestab § 39 lg 6, et juhul kui naise abikaasa annab nõusoleku naise kunstlikuks viljastamiseks, loetakse lapse isaks abikaasa. Sellega eemaldatakse traditsioonilisest arusaamast, millest võib välja lugeda, et isadus ei ole enam seotud ainult geneetilise sidemega, vaid ka kokkuleppelisusega, nagu märgiti ka eelpool.¹¹⁶

See aga omakorda tõstatab küsimuse kokkuleppelisuse määratlemisest, sh kolmiksuhte edasisest (võimalikust) arengust ning lapse ja teda eostanud mehe suhetest tulevikus ning antud olukorra õiguslikust regulatsioonist. Kerkib üles ka küsimus isaduse edasisest killustumisest ning bioloogilise ja sotsiaalse isaduse seostest ja tasakaalust.¹¹⁷

Konkreetsetest küsimustest, mis toona, s.t 1990. aastatel, esiplaanile tõusid, tuleks näiteks nimetada järgmisi:

- a) kas meest saab käsitleda isana, kui ta sureb enne embrüo loomist või paigutamist

---

¹¹² Sootak, J. Kunstlik viljastamine – abi või karuteene – Pere ja Kodu 1995, märts, lk. 4-5.

¹¹³ Kunstlik viljastamine. www.viljatus.ee/viljatuse-abc/kunstlik-viljastamine.html (1.10.2014).

¹¹⁴ Vastavalt Eesti Haigekassa hinnakirjale on embrüo siirdamise piirhind 525,42 eurot, kehavälise viljastamisel 569, 97 eurot, kusjuures patsendil puudub omavastutus. Seejuures kehtib nõue, et patsiendil peab olema meditsiiniline näidustus kehaväliseks viljastamiseks ning tsükli alguses ei tohi patsient olla vanem kui 40-aastane. www.haigekassa.ee/kindlustatule/tervishoid/ivf (21.09.2014).

¹¹⁵ Kunstlik viljastamine on keelatud, kui naise rasedus või sünnitamine ohustab naise või lapse elu või tervist, aga ka muudel meditsiinilistel vastunäidustustel. 2003. aastal võeti vastu määrus, kus oli fikseeritud loetelu haigustest, mis kuuluvad vastunäidustuste alla (nt. epilepsia, äge tuberkuloos, *sclerosis multiplex*, glaukoom, pahaloomuline kasvaja jne.). See kaotas kehtivuse 2011. aastal. Põhjuseel, et lähtuda tuleb individuaalsuse printsiibist ning meditsiiniline otsus tuleb jätta konkreetse arsti vastusele. Põhimõtteliselt sama kehtis ka meesdoonorite suhtes. RTL, 4. 04. 2003, 48, 701. Sotsiaalministri määrus.

¹¹⁶ Nurmela, *op. cit.*, lk. 251.

¹¹⁷ Sheldon, S. Reproductive technologies and the legal determination of fatherhood – Feminist Legal Studies 2005/13 (3), lk. 349-362.

konkreetsse naise kehasse?

- b) kuidas käsitleda küsimust transseksuaalide puhul?
- c) missugused õiguslikud küsimused kerkivad üles siis, kui naise munarakk viljastatakse teise mehe spermaga? Kes siis on tegelikult lapse isa?

Ilmselt mängis nende küsimuste kerkimise puhul ka tähtsust kunstliku viljastamise uudsus ning selle tihe käsitlemine avalikkuses, nt ajakirjanduses. Nüüdseks on ühiskond harjunud, et mitte kõik lapsed ei sünni loomulikult teel ning kunstlik viljastamine on samuti oluline osa rahvastiku taasteprotsessis, millega luuakse loomulikult teel lapsi mittesaavatele paaridele võimalus siiski lapsi saada.

KVEKS-is sätestati, et spermadoonoriks võib olla iga täisealine kuni 40-aastane ja munarakudoonor kuni 35-aastane vaimselt ja füüsiliselt terve isik, kes on andnud meditsiiniliseks toiminguks nõusoleku ja sõlminud selleks kirjaliku lepingu.¹¹⁸

KVEKS-i § 2 järgi kujutab kunstlik viljastamine endast naise rasestamise eesmärgil sooritatavaid toiminguid, mille käigus kantakse naisele üle mehe seemnerakud või kehaväliselt loodud embrüo. Seega võib viljastusmeetodid jagada kaheks: a) kunstlik viljastamine, b) siirdamine.

Esimene neist jaguneb omakorda kehasiseseks (*Artificial insemination by husband* ehk kunstlik viljastamine abikaasa poolt – AIH ja *Artificial insemination by donor* ehk kunstlik viljastamine doonori poolt – AID) ja kehaväliseks, nõ katseklaasis (*in vitro*). Siirdamismeetod hõlmab munaraku ja embrüo siirdamist ning surrogaat- ehk asendusemadust.

Järgnevalt analüüsib autor neid võimalusi isaduse tuvastamise seisukohast.

KVEKS-i § 26 lg 5 kohaselt ei ole spermadoonoril õigust nõuda enda tunnistamist lapse isaks ning lapse põlvnemine isast tehakse kindlaks järgnevatest põhimõtetest lähtuvalt:

- kui mees on andnud nõusoleku abikaasa kunstlikuks viljastamiseks, loetakse laps temast põlvnevaks, kusjuures kuni vastava meditsiinilise protseduuri alguseni on mehel õigus tunnistada oma kirjalik nõusolek kehtetuks (§ 17);
- naise kunstlikuks viljastamiseks tema lahutatud abikaasa seemnerakkudega võib toimuda

---

¹¹⁸ KVEKS RT I, 03.03.2011, 13, § 25.

üksnes mehe uuel nõusolekul, sest abielu lahutamine peatab mehe nõusoleku protseduuri tegemiseks (§ 18);

- vallalise naise viljastamisel konkreetse mehe seemnerakkudega loetakse sündinud lapse isaks mees, kes on andnud nõusoleku naise viljastamiseks (§ 21).

Kui aga viljastamine toimub nõusolekut mitteandnud mehe seemnerakkudega, lahendatakse lapse põlvnemise küsimus PkS-i isaduse omaksvõtu sätetega.

KVEKS-i § 12 ja § 13 seavad järgmised piirangud:

- a) naise kunstlikul viljastamisel võib igal juhul kasutada ainult ühe mehe seemnerakke,
- b) ühe mehe spermat tohib kasutada maksimaalselt kuue erineva naise viljastamiseks.

Esimene piirang välistas seemnekokteili kasutamise, mis tuleneb põhimõttest säilitada kunstlik viljastamine võimalikult sarnasena loomulikule viljastamisele. See piirang kehtib ühe viljastamisjuhu kohta, mis tähendab, et uue kunstliku viljastamise katse korral ei võiks kasutada teist spermadoonorit.

Teine piirang tulenes sellest, et doonorisperma kasutamisel võib tekkida intsestiprobleem. See on seda tõsisem, mida vähem on doonoreid ning eriti oluline väikerahvaste jaoks.¹¹⁹ Piiramata ühe doonori kohta tulevate viljastamiste arvu, saab üha tõenäolisemaks võimalus, et ühe mehe lapsed (s.t poolõde ja poolvend) astuvad kunagi seksuaalvahekorda või abielluvad ja saavad omakorda lapsi. Selle pärast sätestati, et kui soovitakse doonoriks konkreetset isikut, siis ei tohi selleks olla naise sugulane, onu, vend, poolvend, kasulaps jt lähedased isikud. Samuti ei ole võimalik doonorina kasutada piiratud teovõimega meest.

KVEKS § 20 järgi on peale mehe surma kunstlik viljastamine üldjuhul keelatud, kuid erandina on naisel võimalik seda teha, kui mehe surmast ei ole möödunud rohkem kui üks kuu.

Seaduse esialgses redaktsioonis anti naisele ja mehele õigus seada kunstlik viljastamine sõltuvusse teatud tingimustest. § 19 lg 1 sätestas, et kokkuleppel kunstlikku viljastamist teostava tervishoiuasutusega ning vastavate võimaluste olemasolul on naisel ja mehel õigus naise

---

¹¹⁹ Sootak, J. Lapsesoov ning lapse ja embrüo inimväärikus. Kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seadusest – Juridica 1997/IX, lk. 455-461.

kunstlikule viljastamisele teatud ajavahemiku möödumisel või teatud tingimuste täitumisel pärast nõusoleku andmist. Tegemist oli juhtumitega, kus võidi kasutada külmutatud spermat, nt siis, kui mees oli viibinud sellistes tingimustes (kemoterapia, radioaktiivne kiirgus, sõjategevus jms.), mis võisid pärssida ta suguvõimet ja põhjustada lootekahjustusi. See säte kaotas kehtivuse 2003. aastal, seda põhjusel, et taolised juhtumid läksid edaspidi arstide vastutusalasse.

KVEKS reguleerib täpselt doonori õigusi ja kohustusi. Lisaks sellele, et spermadoonoril ei ole õigust nõuda enda tunnistamist lapse isaks, puudub tal ka õigus nõuda kas siis ema või lapse isiku kindlakstegemist ega seada mingeid eeltingimusi oma sperma kasutamiseks. Samas on spermadoonoril õigus jääda anonüümseks ning kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andnud naine ja mees võivad teada vaid spermadoonori bioloogilisi (nahavärv, juuste ja silmade värv, pikkus, kehaehitus jne.) ja sotsiaalseid (haridus, perekonnaseis, laste olemasolu jne.) andmeid, kuid mitte isikuandmeid.¹²⁰

Spermadoonori kasutamine tekitab siiski ka tänapäeval nii õiguslikke kui eetilisi küsimusi, näiteks küsimuse: kas laps (erinevalt doonorist) võib täiskasvanuks saades teada oma tegelikku põlvnemist. Paljudes riikides loetakse selline õigus põhiseadusest tulenevaks, sest oma päritolu teadmine on isiku identiteedi, eneseväärikuse ja endatunnetuse lahutamatu osa.¹²¹ Samas tõdeb näiteks Julie Wallbank, et tegelikkuses see õigus ei realiseeru, kusjuures seda põhjendatakse ühiskondliku kasuga.¹²²

Teisalt on küsimus ka eetiline, sest lõhub peresuhteid ning võib sünnitada kahtlusi. 2003. aastal tehti KVEKS-i täiendus, mille kohaselt on lapsel õigus täisealisena teada andmeid oma kunstliku eostatuse kohta, kuid need andmed on samuti bioloogilised ja sotsiaalsed, mitte aga isikuandmed.¹²³ Kahtlemata oli selline täiendus vajalik, kuid jätab isiku siiski vastuseta küsimuse enda tegeliku põlvnemise kohta. Küsimus on selleski, kas nimetatud piirang ei ole vastuolus PS-is sätestatud õigusega pöörduda oma õiguste ja vabaduste kaitseks kohtusse.

Olulisel kohal on algusest peale olnud lapse ja embrüo inimväärikuse küsimus.¹²⁴ Nii märgib

---

¹²⁰ KVEKS § 26, 27.

¹²¹ Sootak (1995), lk. 4.

¹²² Wallbank, J. The role of rights and the utility in instituting a child's right to know her genetic history – *Social & Legal Studies* 2004/13 (2), lk. 245-264.

¹²³ KVEKS § 28.

¹²⁴ Sootak (1997), lk. 458.

Sootak, et kuigi seaduses ei öeldud *expressis verbis*, on inimväärikuse põhimõttest tulenevalt välistatud embrüo loomine munarakust, mis on võetud laibalt (nt ajusurnud naiselt) või abortiivselt lootelt. Ainuke viljastamisvariant *post mortem* seisneb surnud mehe sperma kasutamises, mis on võetud enne mehe surma.

Selline keeld põhines asjaolul, et viljastamine *post mortem* katkestab põlvkondade sideme ning kujutab endast sekkumist põlvkondade loomulikku järjepidevusse (arvestades seda, et külmutatud sperma võib säilida aastakümneid). Ka tähendab soov saada last pärast mehe surma sisuliselt lapse instrumentaliseerimist, tema muutmist vahendiks isa mälestuse jäädvustamisel ning see ei vasta lapse huvidele ega soodusta tema arengut. Inimväärikuse nõue tähendab seda, et inimene (antud juhul laps) ei saa olla kunagi vahend, ka mitte kõige õilsamate eesmärkide nimel. Pärast pikki vaidlusi jäi seadusesse kompromissvariant – naise kunstlik viljastamine on siiski erandina lubatud ühe kuu jooksul pärast mehe surma. Selline mööndus oli eelkõige tingitud praktilistest kaalutlustest – nimelt ei tarvitse mehe surm vahetult enne viljastamist õnnetusjuhtumi, haigushoo vms tagajärjel olla viljastamise ajal teada, mistõttu viljastamiskeeldu on praktiliselt raske realiseerida.

Ka oli ühekuuline periood kooskõlas PkS § 39 lõikega 4, mille kohaselt laps loetakse eostatuks abielu kestel ning seega põlvnevaks abielumehest, kui mehe surma päevast lapse sündimiseni ei ole möödunud üle 10 kuu. Samuti puudub naisel või mehel õigus teha nn elutestament nõusolekuks olla sperma- või munarakudoonor ajusurma seisundis.¹²⁵

PkS reguleeris samuti kunstliku viljastamisega seotud delikaatsete isikuandmete küsimust, sätestades § 40 lõikes 3, et protseduuri korraldanud isikud olid kohustatud hoidma kunstliku viljastamise saladust, st andmed ei kuulunud avalikustamisele. Põhjalikumalt leidsid need sätestamist inimgeeniuringute seaduse (IGUS) 4. peatükis. Need lähtusid põhimõtetest, et andmete töötlemine peab vastama andmekaitse kõrgeimale standardile ja geenidoonori isiku tuvastamist võimaldavad andmed ei tohi olla tehniliselt kättesaadavad geenivaramu välise arvutivõrgu kaudu.¹²⁶

---

¹²⁵ KVEKS § 16, 17, 20.

¹²⁶ IGUS § 22 lg 1, 2.

Kokkuvõtavad järeldused on järgmised:

1. Kunstliku viljastamise küsimuste sätestamine PkS-s jt seadustes oli tingitud teaduse arengust ja nende meetodite kasvavast levikust maailmas ja konkreetselt Eestis.
2. KVEKS sätestas ainsa kunstliku viljastamise näidustuse, mis on meditsiiniline. Tegemist pidi olema naise või mehe organismi sellise püsiva seisundiga, mis välistas lapsesaamise loomuliku suguuhte teel või sellise suguuhte enda.
3. Nii PkS kui ka KVEKS lähtusid inimväärikuse põhimõttest, tagades ühelt poolt naisele ja mehele võimaluse saada last, kehtestades põhimõtted, et viljastamise akt vastaks moraalinormidele (siit ka piirangud naise viljastamisele pärast mehe surma) ning määratledes kunstliku viljastamise saladuse põhimõtted.
4. Kunstliku viljastamise levik, eriti kui kasutati spermadoonorit, tekitas uue inimestevahelise suhte – kolmiksuhte, mis kõigutas inimeste arusaamu geneetilisest perekonnast ja traditsioonilistest moraalinormidest.
5. Kunstliku viljastamise areng tingis isaduse tuvastamise täpsema reguleerimise vajaduse – määratleti, kes võib olla spermadoonor (nt välistati naise sugulased), piirati doonorisperma kasutamise korda, määratleti viljastamine juhtudel, kui mees oli surnud, sätestati spermadoonori õigused ja kohustused, reguleeriti delikaatsete isikuandmetega seotud küsimusi jne.

2.3. Isaduse tuvastamine 2010. aasta perekonnaseaduse järgi

Praegu kehtiv PKS võeti vastu tingimustes, kus Eesti oli olnud juba pikka aega iseseisev riik ning Euroopa Liidu liige, samuti oli kasvanud peale suur hulk juriste, kes olid saanud ettevalmistuse hoopis teistest alustest lähtuvalt, seaduste koostamise protsess oli täiustunud jne.

Uue seaduse vastuvõtmisel olid olulised nii teisenenud ühiskondlikud olud kui ka kitsaskohad 1995. aasta PkS-i rakendamise praktikas. Viimastest peeti olulisemaks suurt hulka deklaratiivseid, aga ka madalat regulatiivsuset ja formalistlikke norme seaduses, mis isaduse tuvastamisel seisnes nt põlvnemissuhte formalistlikul seostamisel lapse sünniakti tehtud kandega.

Perekonnaseaduse uut läbitöötamist nõudis ka tsiviilõiguse üldosa reform, samuti tihenend kontaktid rahvusvaheliste organisatsioonidega ja teiste riikide perekonnaõigusteadlastega, mille

tulemusena omandati uusi teadmisi ja kogemusi.¹²⁷

Ilmselt tingisid seaduse täiendamist ja täpsustamist ka perekonna koosseisus toimunud muutused, mille kohaselt sündis alla poole lapsi vanemate kooselust ning emaga elas 2008. aastal 93% ühe vanemaga peredest. See annab taaskord kinnitust traditsioonilise perekonna (mille üheks oluliseks tunnuseks on abielulised suhted) osatähtsuse vähenemisest.

Samas olid toimunud positiivsed muutused tuvastamata isadusega sündide osas. Kui 2000. aastal oli näiteks isadusega sündi umbes 2000-2300, siis 2008. aastaks oli nende arv vähenenud ca 1200 sünnini, mille ühe tegurina võib näha ka isaduse tuvastamisega seotud teaduslike meetodite (nt DNA) arengut. Oli selge, et muutunud sotsiaal-demograafiline olukord vajab ka õiguslikke järeldusi.¹²⁸

2010. aasta seaduses on põlvnemise küsimus sätestatud samamoodi nagu varasemates seadustes: lapse ema on naine, kes on lapse sünnitanud ning lapse isaks loetakse mees, kes on lapse eostanud ja lapse emaga abielus.¹²⁹

Küll aga tehti PKS-i terminoloogilisi muutusi, nt lisati sellesse mõiste „isaduse omaksvõtt“, mis seaduse koostajate arvates avas paremini isaduse tuvastamise olemuse, andes üheselt mõistetava pildi isa tahteavaldusest isaduse tuvastamisel. Oluline on rõhutada, et isa ja isaduse puhul mõistetakse siin bioloogilist põlvnemist.¹³⁰ Selle mõistega loodi ka üks ajalooline side, nimelt kasutas prof. Jüri Uluots oma 1940. aasta eelnõus praegusega sarnast mõistet „isaduse tunnustamine“. Mingeid sisulisi muutusi uue mõiste kasutuselevõtt võrreldes PKS-ga kaasa ei toonud.

Maailmas jätkus diskussioon laste õiguste ja sotsiaalse isaduse küsimustes, seda eelkõige põhjusel, et reproduktiivtehnoloogia täiustamisega ja kättesaadavuse paranemisega leidis aset isaduse edasine killustumine, mis võis tähendada, et lastel võis elu jooksul, eelkõige aga lapsepõlves olla palju isasid. Tekkis küsimus, et kui vanematel on õigus lastele, siis kas lastel on

---

¹²⁷ Riigikogu. Perekonnaseadus 55 SE. Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri. www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems&emshelp=true&eid=95322&u=20110816094436 (6.12.2014).

¹²⁸ Sinisaar, H., Tammpuu, P. Ühe vanemaga pered: probleemid, vajadused ja poliitikameetmed. Tallinn: Sotsiaalministeerium, 2009, lk. 4-5.

¹²⁹ PKS § 83, 84.

¹³⁰ Riigikogu. Perekonnaseadus 55 SE. Perekonnaseaduse eelnõu. Seletuskiri.

õigus vanematele. Väideti, et kramplik kinnihoidmine bioloogilise isaduse kontseptsioonist võib tegelikult tähendada olukorda, kus lapse huvid ei ole kaitstud. Nii on tal küll õigus bioloogilisele või nn õigele isale, kuid tal ei ole õigust sotsiaalsele isale, tegelikule kasvatajale.¹³¹

Tegemist on liigse üldistusega, sest ka Eesti kohtupraktikas on näiteid, kus on lähtunud sotsiaalsest isadusest. Näiteks hagi põlvnemise tuvastamiseks ja sünniaktis kande muutmiseks, oli hagejaks bioloogiline isa, kes aga kostja (lapse ema) tõendite kohaselt katkestas temaga rasedusest teadasaamise järel kohe suhted. Ka ei toetanud hageja last, küll aga tõi aeg-ajalt väiksemaid asju (nt riideid, maiustusi jne) ning kostja arvates tahtis hageja isaduse tuvastamisega teda lapse kaudu mõjutada. Kohtumenetluse ajal ei ilmutanud hageja kordagi huvi lapse vastu ega kandnud ka sel ajal lapse ülalpidamiskohustust. Samuti ei esitanud hageja kohtule tõendeid selle kohta, et ta oleks alates lapse sünnist täitnud oma seadusest tulenevat lapse ülalpidamiskohustust. Kohus jättis hagiavalduse rahuldamata, kuna leidis, et põlvnemise tuvastamine ei ole alaealise lapse huvides ja võib kahjustada alaealise heaolu ja arengut.¹³²

Toodud kohtulahend toob selgelt ilmsiks sotsiaalse isaduse olemuse ja selle olulisuse lapse arengule ja turvalisusele. Siin oli olemas küll bioloogiline isadus, kuid puudusid sotsiaalsed suhted lapsega ja sellest tulenev tegevus (ülalpidamiskohustuse nõude täitmine). Lapse huvide seisukohalt oli kohtuotsus ainuõige, sest tagas talle rahuliku ja harjumuspärase arengu- ning kasvukeskkonna, mida ei oleks taganud bioloogiline isa. Seda tõendas tema käitumine pärast lapse sündi ning ka asja menetlemise ajal.

Võrreldes PkS-ga säilisid PKS-s ka sätted isaduse kohtuliku tuvastamise kohta ja selle kohta, et kohus ei tuvasta lapse isana seemnerakudoonorit.¹³³ Nimetatud säte kaitseb ilmselgelt seemnerakudoonori eeldatavat huvi jääda anonüümseks.¹³⁴

---

¹³¹ Singer, A. The right of the child to parents – Family law and culture in Europe: developments, challenges and opportunities (Eds. K. Boele-Woelki, N. Dethloff, W. Gephart). Cambridge: Intersentia, 2014, lk. 138-41.

¹³² Kohtute Infosüsteem. HMKo 2-10-26433.

¹³³ PKS § 84.

¹³⁴ Termin „doonor“ lisati PKS-i 2014. aasta juunis, varem kasutati seadustekstis sõna „isik“. Täpsustuste tegijate arvates ei tulnud 2010. aastal fikseeritust selgelt välja, et silmas peeti doonorit, mitte kunstlikult viljastatud naise partnerit. Kui vallaline naine viljastatakse emaga abielus mitteoleva mehe seemnerakkudega selle mehe kirjalikul nõusolekul, loetakse laps eelpool nimetatud mehest põlvnevaks – see põhimõte tuleneb küll KVEKS-ist, kuid selguse huvides korrigeeriti ka perekonnaseaduse sõnastust, et ei jääks ekslikku muljet. Nimetatud säte ei keela kunstlikult viljastatud naise konkreetse partneri isaduse tuvastamist, vaid keeld kehtib doonori kohta. Riigikogu. Seletuskiri perekonnaseaduse muutmise

Mitmed sätted isaduse tuvastamise kohta võrreldes varem kehtinud õigusega puuduvad PKS-st aga üldse, nt väljaspool abielu sündinud lapse isa nime kanne. See, mis lubas isana tuvastada ka fiktiivseid isikuid. Nimelt võis sellise võimaluse lubamine tekitada inimestele probleeme nii igapäevaelus kui ka rahvusvahelisel suhtlemisel. Näiteks nõuti ja nõutakse ka praegu välisriiki reisimisel või lapsendamisel mõlema vanema nõusolekut, mida aga fiktiivse isiku puhul on alati raske täita.

Ilmselgelt puudus ka vajadus üksikvanemaga lapse selliseks õiguslikuks kaitseks, kuna aina enam emasad kasvasid last üksinda ning ühiskond suhtus sellesse üldjuhul mõistvalt. Seda enam, et tegemist oli sellise kandega, millel ei olnud otsest seost lapse huvidega. Lapse huvides on, et tal oleks reaalselt nii ema kui ka isa, kes täidaksid oma vanemakohustusi tema kui alaealise isiku ees. Need sammud vähendasid veel nõukogude ajast säilinud formalismi isaduse tuvastamisel, kus näilisus prevaleeris tegelikkuse üle.

PKS välistab põlvnemise emaga abielus olevast mehest juhtudel, kui:

- a) ta ei olnud last eostanud,
- b) abikaasad on esitanud selle kohta perekonnaseisuasutusele ühise avalduse,
- c) teine mees on isaduse omaks võtnud. Oluline on märkida, et viimane säte viidi sisse alles 2014. aastal ning selle parandusega ei ole lapse emal enam vaja abikaasa nõusolekut selleks, et lapse tegelikult eostanud mees saaks isaduse omaks võtta.¹³⁵

Tegemist on põhimõttelise muudatusega, mis kõigutab abielu institutsiooni positsiooni tervikuna ning põhjustas PKS-i arutelul Riigikogus (RK) poleemikat. Nii tõi RK tagasisides välja, et kui abielumehe tahteavaldust ei ole, siis tundub küsitav kohtuväline isaduse tuvastamine üksnes teise mehe tahteavalduse (omaksvõtu) alusel ning tundub kohane, kui sellistel juhtudel tuvastab isaduse kohus. Vastasel korral jäetakse põhjendamatult abielumehe seaduslik positsioon ja tahteavaldus tähenduseta. RK õiguskomisjon oli aga arvamusel, et riik peaks püüdma enne sünnikande tegemist ära kuulata lapse emaga abielus oleva mehe seisukoha. PKS-i koostajate arvates aga tagab muudatus praktikas esile kerkinud üksikutele juhtumitele lapse vanemate seisukohast lihtsama, kohtuvälise lahenduse.¹³⁶ See samm vähendab kahtlemata ka kohtute üldist

---

ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde (2.12.2013). www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=be809fb2-34b3-4079-aa84-807c020db2b4& (6.12.2014).

¹³⁵ PKS § 85.

¹³⁶ Riigikogu. Seletuskiri perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise

koormust, kuid eeldab perekonna seisukohalt häid inimestevahelisi suhteid. vastastikkust mõistmist ja austamist, eelkõige aga tahet ja oskust asetada lapse huvid isiklikest huvidest kõrgemale.

2010. aastal täpsustati ka põlvnemise eeldust juhtudel, kui lapse isa ja ema abielu oli lõppenud või isa oli surnud. Säilis põhimõte, mille kohaselt loeti lapse isaks mees, kes oli eostamise ajal lapse emaga abielus. Küll aga täpsustati ajafaktorit ja sätestati, et juhul, kui laps sünnib 300 päeva jooksul pärast abielu lõppemist, on lapse isa lapse emaga abielus olnud mees.¹³⁷ 300 päeva nõue kehtis üldjuhtudel, kuid tõendatud aeg võis olla ka pikem, mis nõudis kohtult täiendavate tõendite kogumist, sh raviarsti seisukohta.

PKS lahendas ka vastuolu kahe võimaliku isa (endine abikaasa ja praegune abikaasa) vahel juhul, kui laps eostati eelmise, ning ta sündis ema järgmise abielu ajal. Sellistel juhtudel loetakse laps uue abielumehe lapseks.¹³⁸

Tegemist oli olulise täpsustusega ja seda mitmes aspektis. Psühholoogilises mõttes tuleb tähtsaks lugeda selgemat alust inimestevahelistes suhetes ning vähenenud võimalust lapse sattumiseks konfliktide keskmesse. Õiguse seisukohast leidsid mitmed konkreetsed juhtumid ilmselt aga lahenduse kohtuväliselt, kokkuleppe tulemusena, kohtusse jõudmisel andis aga täpsustus võimaluse lahendada kaasus ka DNA ekspertiisi kohustuseta.

Isaduse omaksvõttu abielulahutuse korral reguleerib PKS § 87, mille kohaselt saab isaduse omaks võtta abielumehe isadust vaidlustamata alates abielulahutuse avalduse või hagi esitamisest.

Seadusega täpsustati isaduse omaksvõtu põhimõtteid, mille kohaselt:

- isaduse saab omaks võtta üksnes juhul, kui lapse põlvnemine isast ei ole seaduses sätestatud aluseks kindlaks tehtud,
- isaduse võib omaks võtta üksnes isiklikult,
- et isaduse tingimuslik või tähtajaline omaksvõtt on tühine.

---

seaduse eelnõu juurde (2.12.2013).

¹³⁷ PKS § 86 lg 1.

¹³⁸ PKS § 86 lg 2.

Nende sätetega korrastati õiguslikke suhteid olukordades, kus ühtaegu eksisteerivad eeldused mitme mehe isaduse tuvastamiseks – kehtestati põhimõte, mille kohaselt omaksvõtu teel tuvastatav isadus on ülejäänud tuvastamisviiside kõrval subsidaarne ja see ei loo põlvnemissuhet enne, kui teised võimalikud isadused ei ole tuvastatud või ümber lükatud.¹³⁹

PKS sätestas isaduse ka omaksvõtu piiratud teovõime korral:

- a) alaealine isik või piiratud teovõimega täisealine isik võib isaduse omaks võtta oma seadusliku esindaja nõusolekul,
- b) juhul, kui lapse ema oli alaealine või piiratud teovõimega täisealine isik, võib ta anda nõusoleku isaduse omaksvõtuks oma seadusliku esindaja nõusolekul.¹⁴⁰

Võrreldes PkS-iga on eri redaktsioonidega täiendatud isaduse omaksvõtuga seonduvat olukorras, kus lapse ema on surnud või temalt on hooldusõigus ära võetud. § 89 lg 1 sätestab, et isaduse omaksvõtuks on vajalik lapse ema nõusolek. Oluline on 2014. aastal lisatud säte,¹⁴¹ mis reguleerib juhtusid, kus lapse ema on surnud. Siis on võimalik isadus omaks võtta vaid juhul, kui ema on enne surma andnud nõusoleku isaduse omaksvõtuks. Ema poolt enne surma antud nõusolekule lisandub veel ka lapse nõusoleku nõue.¹⁴² Nõusolek saab olla vaid isiklik ning see ei või olla tingimuslik ega tähtajaline.

2014. aastal lisati sellele sättele lg 4, milles kehtestati, et kui ema ei ole enne surma isaduse omaksvõtuks nõusolekut andnud, samuti kui emalt on hooldusõigus täielikult ära võetud, siis ei saa isadust omaks võtta. See tähendab, et sellisel juhul tuleb isadus tuvastada kohtu kaudu ning kohus tuvastab põlvnemise isast asjaolude alusel, mis võimaldavad eeldada, et laps põlvneb sellest mehest, jättes seaduses täpsustamata konkreetsed asjaolud. Sellega säilitati 2010. aasta seaduses 1995. aasta PkS-i põhimõtted.

Täpsemalt reguleerib isaduse tuvastamist surnud isikust TsMS¹⁴³, lähtudes järgmistest põhimõtetest:

- kohus lahendab põlvnemise tuvastamise isikust, kes on surnud, üksnes avalduse alusel,

---

¹³⁹ Riigikogu. Perekonnaseadus 55 SE. Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri.

¹⁴⁰ PKS, § 88.

¹⁴¹ PKS § 89 lg 2.

¹⁴² Alla 14-aastase lapse eest annab isaduse omaksvõtu nõusoleku lapse seaduslik esindaja. Vähemalt 14-aastane laps võib seadusliku esindaja nõusolekul anda isiklikult isaduse omaksvõtu nõusoleku.

¹⁴³ TsMS §-d 579-583.

- avalduse isiku põlvnemise tuvastamiseks surnud isikust võib esitada isik, kelle põlvnemise tuvastamist taotletakse, samuti tema eestkostja või valla- või linnavalitsus,
- avalduses tuleb märkida asjaolud, mille alusel võib vanemaks pidada isikut, kellest põlvnemist tuvastatakse.¹⁴⁴

Tavaliselt hagita perekonnaasjas kuulab kohus ära menetlusosalised (ema, surnud mehe vanemad, abikaasa, täisealised lapsed jt. isikud) või küsib arvamust lapse elukohajärgselt kohalikult omavalitsuselt, kui avalduse oli esitanud alaealise lapse ema või eestkostja. Keda täpselt ära kuulatakse või kellelt täpselt arvamus võetakse TsMS ei reguleeri, vaid jätab selle kohtu otsustada.¹⁴⁵ § 552 määrab aga kindlaks, kuidas toimub lapse ärakuulamine.¹⁴⁶

Oluline on märkida, et vajadusel on kohtul õigus määrata põlvnemise ekspertiis, klausliga „kui see on võimalik surnu matmiskohast väljakaevamiseta“ ning TsMS § 582 lg 1 sätestab, et põlvnemise tuvastamise määrukses märgitakse selle isiku nimi, kelle põlvnemine on tuvastatud, ja tema teised registrisse kantavad isikuandmed, samuti selle isiku nimi ja tema teised registrisse kantavad isikuandmed, kellest põlvnemine on tuvastatud. Määruse peale võivad aga esitada määruskaebuse avaldaja, surnu vanemad, abikaasa ja täisealised lapsed ning avaldaja elukoha järgne valla- või linnavalitsus. Seega reguleerib TsMS täpselt isiku põlvnemise tuvastamise protseduuri alates vastava avalduse esitamisest kuni määruskaebuse esitamiseni välja. Täpne määratlemine on niivõrd isiklikus ja delikaatses asjas nagu seda on isaduse tuvastamine äärmiselt oluline.

Ekspertiisi rakendamise kohta isaduse tuvastamisel võib tuua kohtupraktikast järgmise näite. Riigikohtu lahendis 3-2-1-174-12 oli tegemist hagiga hageja põlvnemisest kostjast ning vastava sissekande tegemisest hageja sünniakti. Ekspertiisiakti kohaselt ei saanud aga kostja olla hageja isa. Selle peale esitas hageja taotluse määrata kordusekspertiis, kuid maakohus jättis taotluse ja hagi rahuldamata, sama tegi ringkonnakohus. Enne Riigikohtu otsust kostja suri. Riigikohus märkis, et põlvnemisasjas tehtud lahend kehtib kõigi isikute suhtes, kuid seda üksnes juhul, kui see on poolte eluajal jõustunud. Seega ei saa asjas tehtud lahend kostja õigusjärglaste suhtes

---

¹⁴⁴ TsMS § 579.

¹⁴⁵ TsMS § 580.

¹⁴⁶ Kehtib põhimõte, et last puudutavas asjas kuulatakse ära vähemalt 10-aastase lapse isiklikult, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Kuid kohus võib ära kuulata ka noorema lapse. Vajaduse korral kuulatakse laps ära psühhiaatri, psühholoogi või sotsiaaltöötaja juuresolekul. Kohus võib ärakuulamise juurde lubada ka muid isikuid, kui laps või tema esindaja sellele vastu ei vaidle.

kehtida. Samuti ei saa pärija(te)le pärandina üle minna pärandaja õigused ja kohustused, mis seadusest tulenevalt ei saa ühelt isikult teisele üle minna või oma olemuselt on lahutamatult seotud pärandaja isikuga. Vanema ja lapse sugulussuhe on isikuga lahutamatult seotud ega saa isiku surma korral isiku pärija(te)le üle minna.¹⁴⁷

Kohtupraktikas omab tähtsust just menetlusõigus, sh tõendite hindamine. Näiteks üks konkreetne isaduse tuvastamise hagi tulenes asjaolust, et pooled ei olnud kunagi abielus ja lapse sünniaktis puudus kanne isa kohta. Kohus määras DNA ekspertiisi, mis tõendas, et laps põlvneb suure tõenäosusega kostjast. Kostja ekspertiisi ei vaidlustanud ning ei esitanud ka teisi tõendeid, nt selle kohta, et ta ei olnud last eostanud või et ta polnud selleks võimeline. Küll aga esitas hageja isaduse tuvastamiseks veel tõendeid, sh tunnistajate ütlused. Kohus rahuldaski hagi.¹⁴⁸ Riigikohus saatis asja tagasi põhjendusega, et alama astme kohtud ei kommenteerinud, miks peeti usaldusväärseks hageja ütlusi kooselu kohta kostjaga ning miks ei kõrvaldanud kohus vastuolusid hageja tõendite ja ütluste vahel.

Toodud näide kinnitab, et vaatamata sellele, et tõendid viitavad kindlalt isadusele, tuleb kohtutel järgida menetlusõiguse põhimõtteid ning vaagida kõiki kohtule esitatud tõendeid võrdselt.

PKS analüüsist tulenevad järgmised järeldused:

1. 2010. aasta PKS tugines õiguslikule järjepidevusele, kinnistades 1995. aasta seaduses sätestatud. Samas leidub selles ka viiteid EV ennesõjaaegsele õigusele, täpsemalt prof. Jüri Uluotsa 1940. aastal valminud seaduseelnõule, mis aga ei jõudnud ühiskondlike muudatuste tõttu seaduseks saada. Näiteks lülitati PKS-i Uluotsa eeskujul uus mõiste „isaduse omaksvõtt”.
2. Mitmed sätted leidsid PKS-is täpsustamist, nt põlvnemise eeldus neil juhtudel, kui lapse isa ja ema abielu oli lõppenud või oli isa surnud, samuti sätestati põhimõtte, et juhul, kui laps sünnib 300 päeva jooksul pärast abielu lõppemist, on lapse isa lapse emaga abielus olnud mees. Korrastati õiguslikke suhteid olukordades, kus ühtaegu eksisteerivad eeldused mitme mehe isaduse tuvastamiseks, täiendati isaduse omaksvõtuga seonduvat korda, täpsustati olukorda, kus teine mees on isaduse omaks võtnud jne.
3. Riigikohus lõi oma otsustega pretsedendid, mida oli võimalik võtta aluseks sarnaste

---

¹⁴⁷ RKTKo 3-2-1-174-12.

¹⁴⁸ Kohtute Infosüsteem. HMKo 2-11-31785.

kohtuasjade arutamisel ja otsuste tegemisel, juhtides ka tähelepanu menetlusõiguse normide rikkumisele. mõtted (sh mõlema vanema olemasolu lapse kasvatamiseks ja arenguks).

Kõik analüüsitud seadused lähtusid põhimõttest täpsemalt reguleerida isaduse tuvastamise põhimõtteid ja protseduure ning nende aluseks olid ja on lapse heaolu põhimõtted (sh mõlema vanema olemasolu lapse kasvatamiseks ja arenguks).

Selline kõikidele käsitletud seadustele iseloomulik joon avaldus eri aegadel erinevalt. Kui APK oli tugevalt ideoloogiline seadus ning tugines, nagu ka NSVL-i vastav seadus, kommunismiehitaja moraalikoodeksi põhimõtetele, siis PkS oli ideoloogilisest painest vaba. PKS võeti aga vastu ajal, mil taasiseseisvumisest oli möödas peaaegu 20. aastat, mille jooksul oli omandatud uusi teadmisi ja oskusi, mis kajastus ka õigusloome kvaliteedis.

Seadused on muutunud ajas täpsemaks, võttes arvesse nii teaduse saavutusi (nt kunstliku viljastamise regulatsioon PkS-is, hiljem selle täpsustamine eraldi seaduses – KVEKS-is) kui ka moraalinormide muutust (nt muutusi vallaslaste küsimuses). Kuid ükskõik, kui täpne ka ei oleks perekonnaseadus, oleneb tervikpildi nägemine, perekonna ja laste eest seismine suuresti kohtu tegevusest ja otsustest.

3. Isaduse vaidlustamine Eesti perekonnaõiguses

Isaduse vaidlustamise puhul on tegemist isaduse tuvastamisele vastandliku tegevusega. Jenny Ananjeva ja Edgar Salumaa on määratlenud isaduse vaidlustamist kui isaduse tekkimise aluseks olevate juriidiliste faktide kogumite või mõnede nende elementide puudumisele toetudes isaduse kui isa ja lapse vaheliste õiguslike vahekordade olemasolu vaidlustamist.¹⁴⁹

Selline määratlus rõhutab lapse suhtes seni kehtinud isaduse ümberlukkamist, kuid selle õigusliku protseduuri olemuseks võib olla ka lapse tegeliku põlvnemise väljaselgitamine, mida kinnitavad ka mitmed kohtulahendid. Seetõttu võib väita, et isaduse vaidlustamine toetab isaduse tuvastamist.

Vaidlustamise õiguslik reguleerimine on äärmiselt oluline, kuna protseduuri täpne määratlemine teenib lapse elus ühe põhilisema suhte stabiliseerimise eesmärki, kuigi Lüderitzi arvates ei suuda õiguskord alati garanteerida selle tegelikku täitmist. Sellega kaitstakse last ümbritsevat perekonda (*pro* lähedast gruppi) väljastpoolt tulevate sekkumiste eest.¹⁵⁰ Seega tuleb ka isaduse vaidlustamisel sarnaselt isaduse tuvastamisega esiplaanile kanda lapse huvid.

3.1. Isaduse vaidlustamise küsimused aastatel 1970-1994 kehtinud abielu- ja perekonnakoodeksis

Isaduse vaidlustamisel omab tähtsust ajaline piir. Nii määratles APK § 61, et sünniaktide raamatusse lapse isana kantud isik võis seda kannet vaidlustada ühe aasta jooksul alates päevast, mil ta sai teada või pidanuks teada saama (vale) kande olemasolust.

Näiteks hakis tunnistada ebaõigeks perekonnaseisuameti 1989. a. ja 1991. a. isaduse tuvastamise aktides tehtud kanded, sai hageja alles aastakümneid hiljem DNA ekspertiisi tulemusena teada, et ta ei ole laste bioloogiline isa. Arvestades üheaastast tähtaega isaduse vaidlustamisel, jätsid maakohus ja ringkonnakohus hagi menetlusse võtmata, leides, et tegemist oli õigust lõpetava tähtajaga kande vaidlustamisel. Riigikohus jõudis otsusele, et tegemist ei olnud õigust lõpetava, vaid menetlustähtajaga. Üheaastase menetlustähtaja algus sõltus sellest, millal sai isik teada või oleks pidanud teada saama, et ta ei ole lapse (laste) isa. Riigikohus märkis samuti, et enne hagi

¹⁴⁹ Ananjeva, Salumaa, *op. cit.*, lk. 88-89.

¹⁵⁰ Lüderitz, *op. cit.*, lk. 220.

menetlusse võtmist ei saanud lahendada küsimust nõude aegumise osas.¹⁵¹

Antud kaasus oli olemuselt keeruline, kuna ajal, mil sündisid hageja lapsed, kehtis APK, kuid hagi arutamise ajal PKS ning menetlusõigust reguleeris 2006. aastal jõustunud TsMS, mille sätetele maakohus hagi menetlusse võtmisel toetuski. § 371 lg 2 p 2 sätestas, et kohus võib jätta hagiavalduse menetlusse võtmast juhul, kui hagi ei olnud esitatud hageja seadusega kaitstud õiguse või huvide kaitseks või eesmärgil, millele riik peaks andma õiguskaitset.

Siiski ei andnud Riigikohus vastust küsimusele, kas isikul on õigus isaduse vaidlustamiseks ka pärast üheaastase tähtaja möödumist juhul, kui ta varem ei teadnud, et kanne on ebaõige ja ta tegelikult ei olnud laste isa. Sellise seisukoha selge fikseerimine Riigikohtu otsuses oleks kahtlemata olnud pretsedenti loov.

Kui isaduse tuvastamise aluseks olid kõik sätestatud juriidiliste faktide kogumid või nende üksikud elemendid,¹⁵² siis isaduse vaidlustamise puhul see nii ei olnud. Näiteks ei võinud kohus võtta vastu isaduse tühistamise hagi, kui oli olemas jõustunud kohtuotsus isaduse tuvastamise kohta.

APK sätestas, et kohus arvestab isaduse tuvastamisel ema ja kostja ühist kooselu ja majapidamist enne lapse sündi või ühist lapse kasvatamist või ülalpidamist või tõendeid, mis kinnitavad isaduse tunnistamist kostja poolt. Kui kohtul oli piisavalt tõendeid nende faktide kohta ning oli tehtud otsus konkreetse mehe isaduse tuvastamiseks, ei võtnud kohus isaduse vaidlustamise hagi menetlusse.

Kui oli olemas kohtulahend mõne teise juhtumi kohta, mille sisuks oli lapse (või laste) ja isa vahelised õiguslikud küsimused (nt elatise väljanõudmine), siis ka sel juhul ei võtnud kohus hagi menetlusse. Seda põhjusel, et kohtuotsus elatise väljanõudmise kohta sisaldas endas ka otsust isaduse tuvastamise kohta. Mõlemal juhul olid aluseks sarnased juriidilised faktid: põlvnemine konkreetsest mehest ning lapse ema ja isa abielu lapse eostamise või sündimise momendil, mille tõestuseks oli lapse sünni- ja vanemate abielutunnistus.

---

¹⁵¹ RKTKo 3-2-1-131-07.

¹⁵² Vt. alapeatükk 2.1.

Selliste sätete olemasolu APK-s oli mitte lihtsalt loogiline, vaid eelkõige last ja laiemalt perekonda kaitsev ja vastas sellisena ühiskonna huvidele.

Kohtuasjade menetlemise protseduurilist külge reguleeris toona Eesti NSV tsiviilprotsessi koodeks (ENSV TsPK), mis hakkas kehtima enne anaiüsitava APK vastuvõtmist, 1965. aastal ja kehtis 1989. aastani. Olulised olid seaduse need sätted, mis määratlesid kohtuotsuse jõustumise tagajärjed ja alused kohtuotsuse tühistamiseks kassatsiooni korras.

Näiteks võis tekkida olukord, kus kostja ei saanud isaduse vaidlustamise kohtuasjast osa võtta ja seega ei saanud esitada ka tõendeid, mis aitanuks kaasa põlvnemise fakti tühistamiseks. Sel juhul ei saanud kohus kõiki tõendeid antud asjas kaaluda ja kohtuotsus võis olla ebaõige. Seadus määratles, et pärast kohtuotsuse jõustumist ei võinud pooled ja teised asjast osavõtnud isikud esitada kohtusse samu haginõudeid samadel alustel nagu ka vaidlustada teises protsessis kohtu poolt kindlakstehtud fakte ja õigussuhteid. Sama kehtis ka eelpool toodud alimentide näite puhul.

Ka nägi seadus kassatsioonkaebuse esitamist juhtudel, kui:

- asjas tähtsust omavad asjaolud ei olnud täielikult välja selgitatud,
- kohus ei suutnud tõendada asjas tähtsust omavaid asjaolusid,
- otsuses toodud kohtu järeldused ei vastanud asjaoludele.¹⁵³

Isaduse vaidlustamise puhul oli oluline, kas isik, kes oli kantud sünniakti kui lapse isa, teadis või ei teadnud veresuguluse puudumisest lapsega. Kui isik teadis, et ta ei ole lapse isa, aga laskis end siiski kanda lapse sünniakti isana, siis tuli see kanne tühistada. APK seda täpselt ei sätesta ning toodud järeldus põhineb toonasel kohtupraktikal. Nagu märgiti eelpool, oli APK-s vaid säte, et isadust sai vaidlustada ühe aasta jooksul, arvates päevast, mil mees sai teada kande tegemisest sünniakti.

Ananjeva ja Salumaa viitasid kohtupraktikale, mille kohaselt jäeti kanne tühistamata põhjusel, et seadust ei ole rikutud ja lapse huvisid ei ole rikutud.¹⁵⁴ See aga ei vastanud tol ajal kehtinud „Alustele“¹⁵⁵, mille kohaselt oli laste ja vanemate õiguslike vahekordade aluseks juriidiliste faktide kogumid, mille kohustuslikuks elemendiks oli alati põlvnemine. Seega oli kanne

---

¹⁵³Eesti NSV Tsiviilprotsessi koodeks. Tallinn: Eesti Raamat 1977, lk. 102, 141.

¹⁵⁴Ananjeva, Salumaa, *op. cit.*, lk. 89-90.

¹⁵⁵Vt. alapeatükk 2.1.

sünniaktis, mis fikseeris isana isiku, kellest laps tegelikult ei põlvnenud, vastuolus „Aluste“ § 16 sätestatuga.¹⁵⁶

Selline otsus oli vastuolus ka ühiskonna moraalnormide ja väärtustega, mis pidas oluliseks põlvkondade sidet ning sellest tulenevaid õigusi ja kohustusi. Kui aga kohus seda arvesse ei võtnud, tunnistas ta, et sugulus on võimalik veresuguluseta, mis aga on absurd.

Mees, kes ei eostanud last, kuid laskis end märkida isana sünniakti, sai olla endale lapsekasvatamise kohustuse võtnud võõrasisa või faktiline kasvataja. Nende suhteid lastega reguleerisid APK sätted, mis nägid ette võõrasisa (ka võõrasema) ja faktilise kasvataja kohustust ülal pidada kasulapsi või kasvandikke.¹⁵⁷

Kanne sünniaktide raamatusse tuli tühistada ka juhul, kui isa ei teadnud kande tegemise ajal, et ta tegelikult ei ole lapse isa. See nõue kehtis samuti juhul, kui ta oli lapse emaga abielus või elasid lapse ema ja isa vabaabielus. Juhul, kui mees otsustas vaatamata asjaolule, et ta ei olnud lapse isa, jätkata lapse toetamist ja kasvatamist, said suhted lapse ja antud mehe vahel kujuneda kasulapse põhimõtetest lähtuvalt, millise otsuse sai teha ainult see mees ise.

APK- s on ka vastuolusid. Näiteks kui § 61 sätestas, et kande isana sünniaktide raamatusse sai vaidlustada vaid sinna lapse isana kantud mees, siis läks see vastuollu §-ga 3, mis fikseeris naise ja mehe võrdõiguslikkuse perekonnas kõigis valdkondades, haarates endasse ka õigussüsteemi.¹⁵⁸ Selline kahepalgelisus oli olemuslik nõukogude ühiskonnale, peegeldades vastuolusid ühiskonnas endas, konkreetselt vastuolu näilisuse ja tegelikkuse vahel. Ilmselt oli kommunismiehitaja moraalikoodeks APK-le juurde liidetud kui ühiskonna üldine ideoloogiline alus ning selle sobivus/mittesobivus isaduse vaidlustamist käsitlevate sätetega ei kerkinud liiduvabariigis isegi õigusliku arutelu objektiks.

Kui isaduse tuvastamise analüüsis mainiti¹⁵⁹, et APK järgi oli täiskasvanud isikute suhtes isaduse tuvastamine lubatud vaid tema nõusolekul, siis sama kehtis ka isaduse vaidlustamise kohta. Kuigi seadus otsesõnu seda ei sätestanud, tulenes see analoogiast isaduse tuvastamise kohta.

---

¹⁵⁶ NSV Liidu seadus „NSV Liidu ja liiduvabariikide abielu- ja perekonnaseadusandluse aluste“ kinnitamise kohta, lk. 17.

¹⁵⁷ APK § 99.

¹⁵⁸ Eesti NSV abielu- ja perekonnakoodeks, lk. 10, 33.

¹⁵⁹ Vt. alapeatükk 2.1.

Seega kui sünniaktide raamatusse tehti kanne isaduse kohta ilma täiskasvanud isiku nõusolekuta, siis võis ta ise esitada hagi isa kohta käiva kande annuleerimiseks.

Eeltoodust tulenevad järgmised järeldused:

1. Isaduse vaidlustamisel ei võetud arvesse kõiki juriidiliste faktide kogumi elemente ning lähtuti põhimõttest, et kui mõni neist kinnitas isaduse tuvastamist, siis ei saanud seda rakendada isaduse vaidlustamisel. Selline säte kaitses perekonda ja konkreetselt last ning tagas talle stabiilse keskkonna kasvamiseks ja arenguks.
2. Kehtestati isaduse vaidlustamise üheaastane periood, alates ajast, mil mees sai teada, et ta ei ole lapse isa.
3. Tegemist oli olulise sättega, sest sellega:
  - tagati mehele, kes ei ole lapse isa, õigus tühistada ebaõige kanne lapse sünniaktis,
  - konkreetse ajapiiranguga kaitsti lapse ema ja last mehe võimaliku pikemaajalise terrori eest,
  - loodi üks konkreetne alus isaduse vaidlustamise kohtuasjade efektiivseks ja kiireks lahendamiseks.
4. Samas tekitas üheaastane isaduse vaidlustamise tähtaeg ka küsitavusi, mida tõestab ka Riigikohtu lahend 3-2-1-131-07. Konkreetsetes kohtuasjades on raske välja selgitada teadasaamise täpset aega ning seda tõenditega tõestada. Küll aga on oluline Riigikohtu otsus, mille kohaselt ei ole tegemist õigust lõpetava, vaid menetlustähtajaga.

3.2. Isaduse vaidlustamine 1995. aasta perekonnaseaduses

1995. aasta PkS-is oli isaduse vaidlustamine võrreldes APK-ga täpsemalt reguleeritud. Kande sünniaktis võis näiteks lisaks isikule, kes oli lapse sünniakti kantud tema isana, vaidlustada ka isik, kes nõudis enda tunnistamist lapse isaks, samuti lapse eestkostja või täisealine laps.¹⁶⁰

Selline säte mitte ainult ei lihtsustanud isaduse vaidlustamist, vaid avas võimalused isaduse vaidlustamise järel isaduse tuvastamiseks ja tegeliku põlvnemise väljaselgitamiseks, koos sellest tulenevate vanemlike õiguste ja kohustustega.

Näiteks hagis vanema kande vaidlustamiseks, selle osaliseks tühistamiseks ja põlvnemise

---

¹⁶⁰ Perekonnaseadus. Lastekaitseadus, lk. 24.

tuvastamiseks oli hagi esitajaks täisealine naine. Kuigi tema isana oli registreeritud lapse sünni ajal emaga koos elanud mees, teadis hageja lapsest peale, kes oli tema tegelik isa. Ta oli teda kasvatanud ja üleval pidanud ning hagejat oma tütreks pidanud. See leidis ka maakohus tõendamist.

Riigikohus ei saanud siiski põlvnemise tuvastamist positiivselt lahendada, sest kehtiva seaduse kohaselt ei saa enne sünniakti tehtud kande ebaõigeks tunnistamist ja selle tühistamist põlvnemist tuvastada. Selle põhimõtte vastu oli eksinud maakohus.¹⁶¹

Maakohus lähtus isaduse tuvastamisel PkS-i sätetest, mille kohaselt võis kohus tunnistada lapse sünniaktis vanema kohta tehtud kande ebaõigeks, kui tuvastas, et laps ei põlvne sellest vanemast, samuti sättest, mis lubas vanema kannet tühistada täisealisel lapsel.¹⁶² Samas kohaldas maakohus vääralt materiaalõiguse norme, mistõttu tuli sisult õige kohtuotsus tühistada. Maakohus oleks pidanud hagi menetlusse mitte võtma, viidates asjaolule, et enne isaduse tuvastamist tuleb senine sünniakti kande tühistada.

Nagu APK sätestas ka PkS kande ebaõigeks tunnistamise nõude üheaastase aegumistähtaja alates päevast, mil isik sai teada või pidi teada saama kande ebaõigsusest. Samas tehti oluline täiendus alaealise lapse kohta. Kui alaealine sai teada, et ta on ebaõigesti sünniakti lapse ema või isana kantud, algab aegumistähtaeg tema täisealiseks saamisest.¹⁶³ Täpsustust võib pidada marginaalseks, sest puudutas väikest osa inimesi. Samas tagas PkS nende kaitse, võimaldades neil taotleda ebaõige kande tühistamist täisealiseks saades, ajal, mil ta saab aru oma teost, suudab seda hinnata ja ette võtta vastavaid õiguslikke samme.

Piirang kehtis ka juhul, kui isik oli lapse sünniakti kantud lapse isana lapse ema ja tema ühisavalduse alusel. Juhul, kui mees tegelikult teadis avalduse esitamise ajal, et ta ei ole lapse isa, ei omanud ta õigust kannet vaidlustada. See säte lähtus põhimõttest, et sellisel juhul võttis mees endale isa kohustused vabatahtlikult ja lapse huvides ei ole selle vaidlustamine.

Näiteks hagis lapse sünniaktis tehtud kande ebaõigeks tunnistamisest väitis hageja, et ta sai alles üheksa aastat pärast lapse sündi teada, et ta ei ole lapse isa. Kostja aga esitas tõendid, et hageja

---

¹⁶¹ RKTko 3-2-3-20-96.

¹⁶² PkS § 44 lg 1, lg 2 p. 3.

¹⁶³ PkS § 44 lg 3.

teadis seda fakti, kuid vaatamata sellele esitas koos temaga ühise avalduse enda kandmiseks lapse sünniakti. Ka DNA ekspertiis kinnitas, et tegelikult hageja ei saanud olla lapse isa. Kohus ei rahuldanud hagi seoses isaduse vaidlustamise tähtaja ületamisega ning asjaoluga, et mees oli esitanud koos emaga ühise avalduse enda kandmiseks sünniakti.

Maakohus märkis oma otsuses, et kuigi PkS-i § 44 lg 1 kohaselt võis kohus, kui tuvastatakse, et laps ei põlvne sellest vanemast, tunnistada lapse sünniaktis vanema kohta tehtud kande ebaõigeks. Vastavalt lõike 2 järgi võis kande vaidlustada ka isik, kes nõuab enda vanemaks tunnistamist, juhul kui sünniakti on vanemana kantud teine isik. Siiski lähtus maakohus hagi tagasilükkamisel üheaastase tähtaja ja ühisavalduse esitamise sätetest.¹⁶⁴ Ringkonnakohus muutis seda osa põhjendusest, mis käsitles hagi rahuldamata jätmist aegumise tõttu, ning jättis hagi rahuldamata eelmainitud ühise avalduse esitamise sätte põhjal.¹⁶⁵

Tegemist on näitega, kus lapse sündimise ja sünniakti koostamise ajal laskis mees vabal tahtel ja ilmselgelt headest kavatsustest lähtuvalt kanda end isana lapse sünniakti. Asjaolude muutumisel aga püüdis (vale)tõendeid esitades jääda seaduses kehtestatud ühe aasta piiresse. Käesoleva magistritöö autori arvates oleksid kohtud oma otsuses võinud kaaluda § 44 lg 1 rakendamist, sest DNA ekspertiisiga oli tõestatud, et hageja ei olnud tõesti lapse isa. Samas on selge, et tegemist oluks pretsedenti loova otsusega, milles oleks eiratud nii seaduses sätestatud tähtaja kui ka ühisavalduse esitamise nõuet ja toonud endaga kaasa sellelaadsete kohtuasjade arvu kasvu. Kuid tuleb siiski märkida, et kuigi kohtuotsus oli vastavuses PkS-iga, st vastavuses õigusnormidega, ei olnud selline otsus autori arvates vastavuses lapse huvidega.

Nagu isaduse tuvastamise analüüsis märgiti, käsitleti PkS-s ka kunstliku viljastamise küsimusi, millest isaduse vaidlustamise aspektist oli oluline järgmine säte: kui abikaasad olid andnud kirjaliku nõusoleku kunstlikuks viljastamiseks, ei võinud nad vaidlustada sünniaktis isa kohta tehtud kannet.¹⁶⁶ Selline säte oli sarnane eeltoodud ühisavalduse esitamise põhimõttega ning lähtus ilmselgelt ühiskonna ühest põhiväärtusest – perekonna kaitses.

PkS sätestas samuti põhimõtte, et nagu isaduse tuvastamisel ei pea ka isaduse vaidlustamisel tõenditena käsitlema kõiki juriidiliste faktide kogumi elemente. Kui APK-s sätestati, et arvestada

---

¹⁶⁴ Kohtute Infosüsteem. HMKo 2-09-25986.

¹⁶⁵ Kohtute Infosüsteem. TlnRnKo 2-09-25986.

¹⁶⁶ PkS § 44 lg 6.

tuli abielu, isaduse vabatahtlikku tunnistamist juhtudel, kui mees ja naine ei olnud abielus, tõendid, mis tõestasid/lükkasid ümber isadust, täiskasvanud lapse nõusolek, siis PkS-is jäeti isaduse vaidlustamise tõendite kogumine kohtu otsustada. Kahtlemata suurendas see samm kohtu vastutust tõendite kogumisel ja hindamisel, kuid kergendas ka isaduse vaidlustamisega seotud juhtumite käsitlemist.

Kokkuvõtteks tuleb märkida järgmist:

1. Vaatamata mitmetele täpsustustele ei tehtud PkS-is võrreldes APK-ga olulisi muudatusi isaduse vaidlustamise sätetes. Olulisemaks muudatuseks tuleb lugeda seda, et PkS-is jäeti tõendite kogumine kohtu otsustada, mis on sarnane isaduse tuvastamise sätetele PkS-is.
2. Seega säilis järjepidevus APK-ga, nt sellistes küsimustes nagu üheaastane isaduse vaidlustamise tähtaeg, ema ja isa ühise avalduse esitamise olulisus.

3.3. Isaduse vaidlustamise küsimused kehtivas perekonnaseaduses

Kehtiva PKS-i järgi võib isadust vaidlustada mees: 1) kelle isadus on tuvastatud tulenevalt abielust emaga, 2) kes on isaduse omaks võtnud, 3) lapse ema, 4) laps.¹⁶⁷

Siin erineb PKS nii mõneski punktis eelnevast seadusest. Näiteks märkisid seaduse koostajad Riigikogule esitatud seletuskirjas, et PKS ei seo põlvnemissuhet formalistlikult lapse sünniakti tehtud kandega, mistõttu jäeti seadusest välja ema staatuse vaidlustamise võimalus, sest nagu ka varasemates seadustes sai lapse emaks olla naine, kes on lapse sünnitanud (st side on bioloogiline) ning sünniakti kantud naise nimi on vaid vormi täitmine.

Kuid PKS-i koostajate hinnangul on seda ka isadus – isadus kui põlvnemissuhte lähtealus ei ole seotud sünniakti kandega. Sünniakti kanne on pigem konstanteeriv, st tegelikust olukorrast tulenev.¹⁶⁸

Perekonnaseisukanded (milleks on ka lapse sünni registreerimine) leiavad alates 2010. aastast käsitlemist eraldi perekonnaseisutoimingute seaduses (PKTS),¹⁶⁹ mida valmistati ette

---

¹⁶⁷ PKS § 91 lg 1.

¹⁶⁸ Riigikogu. Perekonnaseadus 55 SE. Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri.

¹⁶⁹ PKTS RTI, 20.05.2009, 30, 177.

paralleelselt PKS-iga. Just seetõttu jäeti PKS-ist välja sünniakti kande vaidlustamisega seonduv ning esmaseks sai isaduse (laiemalt põlvnemissuhte) vaidlustamise sätestamine, sest just põlvnemisest tulenevad vanemate ja laste vahelised õiguslikud suhted, sh laste ülalpidamiskohustus.

PKTS-i § 13 lg 2 kohaselt muudetakse isiku perekonnaseisuandmeid tema avalduse, kohtuotsuse, perekonnaseisuasutuse otsuse või muu muudatust tõendava dokumendi alusel.

Sellist lähenemist tuleb lugeda põhimõtteliseks, mis vabastas perekonnaseaduse formalistlikest ja tegelikkusele mittevastavatest mõistetest. Seega võib öelda, et alles 2010. aasta perekonnaseadus sai vabaks nõukogude-aegsest näilisusest.

Teine põhimõtteline muudatus lähtus pere ja eelkõige lapse heaolust ning sisaldas endas sotsiaalse isaduse põhimõtete rakendamist. Nimelt piirab seadus isaduse vaidlustamist isiku poolt, kes taotleb enda tuvastamist lapse isana. Kui isikud, kes omavad õigust isadust vaidlustada, ei soovi seda õigust kasutada, siis on seaduse koostajate arvates kaheldav, et enda tuvastamist isana sooviva mehe sekkumine konkreetse perekonna asjades lähtub lapse huvidest.¹⁷⁰

Lapse huvidest saab rääkida vaid siis, kui selle mehe isaduse tuvastamisega on nõus ka isana rahvastikuregistrisse kantud mees ja lapse ema. Seega on sel juhul isadusest loobumise ja uue mehe isaduse tuvastamine lapse ema ja seni lapse isaks olnud mehe otsustada. Kuigi on selge, et toodud säte piirab oluliselt end lapse isaks pidava mehe õigust vaidlustada teise mehe isadust, on selle eesmärgiks lapse ja laiema perekonna kaitse.

Teise mehe isaduse vaidlustamise hagi saab rahuldada üksnes siis, kui kohus tuvastab, et teise mehe isaduse vaidlustanud mees on lapse bioloogiline vanem ning ta ise astub senise vanema asemele (võtab üle ka tema ülalpidamiskohustuse), kuna lapse huvides ei ole jääda isaduse vaidlustamise järel ilma seadusliku isata. Niisugusele järeldusele jõudis Riigikohus oma kohtulahendis, kus menetlusosalised vaidlesid kassatsioonistmes selle üle, kas hagejal on lapse väidetava isana õigus vaidlustada lapse rahvastikuregistrisse isana kantud mehe, s.o teise mehe

---

¹⁷⁰ Riigikogu. Perekonnaseadus 55 SE. Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri.

isadust või on ta selle õiguse minetanud.¹⁷¹

Küsimuse all on alati olnud isaduse vaidlustamise ja isaduse tuvastamise toimingute järjestikkus. 1995. aasta seaduse analüüsi juures analüüsiti Riigikohtu lahendit, kus märgiti, et isaduse tuvastamine enne sünniakti kande vaidlustamist ja selle tühistamist ei ole õiguspärane.¹⁷² Just sellele otsusele toetus maakohus konkreetses hagiastjas isaduse vaidlustamiseks ja põlvnemise tuvastamiseks.

Kuid Ringkonnakohus leidis, et selle põhimõtte rakendamine ei ole igas sarnases kohtuasjas absoluutne ning kuna DNA ekspertiis kinnitas, et laps põlvneb 99,99%-liselt hagejast, siis tegi Ringkonnakohus otsuse, et isaduse vaidlustamise ja isaduse tuvastamise nõuded on seotud ja nende eraldi menetlemine ei ole õige.¹⁷³

Antud kaasus viitab isaduse vaidlustamise ja tuvastamise sisuliste küsimuste arutamise ja lahendamise vajalikkusele, ehk teisisõnu rõhutab kohtu vastutust tõendite kogumisel, eriti aga nende hindamisel. Seda enam, et DNA ekspertiis ei jätnud vähimatki kahtlust, et just hageja on lapse isa. Pealegi oli lapse bioloogiline isa nõus astuma senise vanema asemele, st lapse huvid olid kaitstud.

Lüderitz märgib õigesti, et õigusseisundi keskseks mõisteks on saanud lapse heaolu.¹⁷⁴ Lisaks käsitletavale PKS-ile kohustavad ka mitmed teised õigusaktid kohut tegema kõiki lapsesse puutuvaid otsustusi eelkõige lapse huvidest lähtudes ning seejuures kõiki asjaolusid ja asjaomaste isikute õigustatud huve arvestades. See nõue on määratletud laste õiguste konventsiooni artiklis 3, mille kohaselt tuleb arvestada lapse parima huviga¹⁷⁵, LaKS-i § 3 järgi on lastekaitse põhimõtteks alati ja igal pool seada esikohale lapse huvid.

Ka Euroopa Nõukogu ministrite komitee on andnud suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta, mille kohaselt peaksid liikmesriigid tagama, et kõikides lapsi otseselt või kaudselt mõjutavates juhtumites seataks esikohale laste parimad huvid.¹⁷⁶

---

¹⁷¹RKTKo 3-2-1-48-12.

¹⁷² Vt. alapeatükk 3.2.

¹⁷³ Kohtute Infosüsteem. HMKo 2-12-8254

¹⁷⁴ Lüderitz, *op. cit.*, lk. 156.

¹⁷⁵ Lapse õiguste konventsioon. RT II, 26.09.1991, 16, 56.

¹⁷⁶ Lillsaar, M., Siimula-Saar, K. Vanematevahelised vaidlused hooldusõiguse ja suhtlusõiguse

Laste huvide parema kaitsmise eesmärgil viidi PKS-i sisse ka säte, mis andis regionaalministrile (2014. aasta redaktsioonis valdkonna eest vastutav ministri¹⁷⁷) õiguse vaidlustada omaksvõtu teel tekkinud isaduse. Seda juhul, kui oli olemas põhjendatud kahtlus, et laps ei põlvne isaduse omaksvõtnud mehest. Seadust koostanud juristide hinnangul oli selle sätte eesmärk eelkõige see, et takistada nn varjatud lapsendamist, kus lapse ema annab nõusoleku tuvastada isana mees, kellest laps tegelikult ei põlvne.¹⁷⁸

PKS-s on sarnaselt varasemate seadustega antud samuti tähtaeg – üks aasta, mille jooksul võib isadust vaidlustada. Samaks jäi ka põhimõte, et aasta alguseks loetakse aega, mil mees sai teada, et ta ei ole lapse isa. Isaduse vaidlustamise tähtaeg on eri aegadel tekitanud üksjagu segadust.

Tallinna Ringkonnakohus on sätet tõlgendades leidnud, et isaduse vaidlustamise tähtaeg hakkab kulgema ajast, mil isik saab teada asjaoludest, mille alusel igal mõistlikul isikul peaks tekkima põhjendatud kahtlus isaduses.¹⁷⁹ Selline tõlgendus on lai (sisaldab nt hinnangulist mõistet „mõistlik inimene”) ning nõuab kohtult täpsust tõendite kogumisel ja hindamisel, et hinnata põhjendatud kahtluse tekkimise asjaolusid.

Eestis puuduvad ka konkreetsed juhised, kuidas tegutseda, kui nõude esitamise tähtaeg on lõppenud õigust lõpetava tähtaja möödumisel ja seda juhul, kui esimese ja teise astme kohtud on keeldunud hagi menetlusse võtmast, tuginedes tsiviilkohtumenetluse sätetele.¹⁸⁰

Riigikohus on oma lahendis jõudnud seisukohale, et isaduse vaidlustamise tähtaeg ei ole aegumistähtaeg, vaid nõuet lõpetav tähtaeg. Isaduse vaidlustamise nõudele ei saa kohaldada aegumist, mille kohaselt võtab kohus või muu vaidlust lahendav organ nõude aegumist arvesse vaid kohustatud isiku taotluse. Eelnevalt oli ringkonnakohus tühistanud maakohtu sellekohase otsuse, leides, et PKS § 93 lõikes 1 märgitud tähtaja puhul on tegemist aegumistähtajaga, mida ei ole võimalik ennistada.¹⁸¹

Kohtule on antud teatud diskretsioonipiir küsimuses, millist sündmust lugeda aegumistähtaja

---

kindlaksmääramisel – kes on võitja, kes kaotaja. Riigikogu Toimetised 2013/27, lk. 84.

¹⁷⁷ PKS § 91 lg 2.

¹⁷⁸ Riigikogu. Perekonnaseadus 55 SE. Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri.

¹⁷⁹ TlnRnKo 2-10-30578.

¹⁸⁰ TsMS § 371 lg 2 p 2.

¹⁸¹ RKTKo 3-2-1-111-12.

kulgemise alguspunktiks, kuid igal juhul ei saa see olla mehe tunne, et midagi on valesti lapse isaduses, näiteks siis, kui lapse ema keelab lapsel isaga kohtuda. Selleks võib pigem olla eraviisiliselt tehtud DNA ekspertiis, mis välistab kahtlusi omava mehe lapse isana. Seega saab aluseks olla fakt, mitte subjektiivne tunne või kahtlus.

Seega oleks vajalik Riigikohtu lahend, mis looks alama astme kohtutele pretsedendi isaduse vaidlustamise tähtaegade käsitlemisel. Senini on Riigikohus selguse loomise asemel jätnud probleemi pigem lahendamata, mille viidati ka Riigikohtu lahendi nr. 3-2-1-131-07 puhul.¹⁸² Jälgida tuleks ka Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendeid aegumistähtaegade kohta.¹⁸³

PKS-i § 93 lg 3 sätestab, et kui alaealise lapse seaduslik esindaja ei ole isadust õigel ajal vaidlustanud, võib laps oma põlvnemise isast täisealisena isiklikult vaidlustada. Sel juhul algab tähtaja kulgemine päevast, millal täisealiseks saanud lapsele on isaduse vaidlustamise aluseks olevad asjaolud teatavaks saanud, kuid mitte enne lapse täisealiseks saamist. Selline säte ühelt poolt kaitseb last võimalike kiirete ja mõtlematute otsuste eest, kuid teisalt loob talle võimalused õiguse jaluleseadmiseks täiskasvanud eas, mil ta on ise võimeline hindama fakte ning tegema neist järeldused.

PKS näeb ette isaduse kohtuliku tuvastamise juhul, kui ühtki meest pole lapse isana kindlaks tehtud, samuti kui isadus on vaidlustatud ja kohus on tuvastanud, et laps ei põlvne mehest, kelle isadus vaidlustati. Põlvnemise isast tuvastab kohus asjaolude alusel, mis võimaldavad eeldada, et laps põlvneb sellest mehest.¹⁸⁴

Näiteks loetakse eostamisajaks ajavahemik 300. päevast kuni 181. päevani enne lapse sündi. Kui on kindlaks tehtud, et laps on eostatud väljaspool eelmises lauses nimetatud ajavahemikku, siis loetakse eostamisajaks see ajavahemik.¹⁸⁵ Kaasaja meditsiiniteaduse areng ja konkreetselt

---

¹⁸² Vt. alapeatükk 3.1.

¹⁸³ Euroopa Inimõiguste Kohtusse esitasid kaks isikut taotluse isaduse tuvastamiseks, mis jäeti menetlusse võtmata põhjusel, et nõue oli mõlema puhul aegunud. Mõlemal juhul oli nende isikute isadus tuvastatud DNA testiga (täpsusega vastavalt 99,8% ja 99,4%) ja isadel tekkis laste suhtes ülalpidamiskohustus. Kuigi olid olemas kindlad tõendid konkreetsete isikute isaduse kohta, olid eelnevad kohtuinstantsid keeldunud avaldusi menetlusse võtmast. EIK leidis antud asjas, et aegumistähtaeg on vastuolus laste sooviga saada õiguslik selgus isiklikes küsimustes, samuti ei olnud kaitstud nende huvid, mistõttu määrati neile riigi poolt mittevaralise kahju hüvitamiseks raha. EIKo 6. 07. 2010, 17038, *Grönmark jt.*; 6. 07. 2010, 36498/05, *Backlund jt.*

¹⁸⁴ PKS § 94 lg 2.

¹⁸⁵ PKS § 94 lg 3.

enneaegsete laste elulemuse suurenemine¹⁸⁶ on teinud küsitavaks konkreetse piiri sätestamise seaduses. Teisalt raskendab piiri sätestamata jätmise kohtu tegevust ja otsuse tegemist isaduse vaidlustamisel, aga ka isaduse tuvastamisel. Ilmselt tingis just see asjaolu täpsustuse selle kohta, et kui laps on eostatud väljaspool 181 kuni 300 päeva piire, loetakse antud ajavahemik eostamisajaks. Kuna aga kohtule on jäetud õigus otsustada tõendite üle, siis vajaks konkreetse eostamisaja väljaselgitamine pädeva arsti arvamust, seda eriti juhtudel, kui laps sünnib väljaspool eeltoodud piire.

Nagu eelpool märkisime, on oluliseks meetodiks isaduse tuvastamisel bioloogilised proovid, kusjuures DNA ekspertiisi isaduse tuvastamiseks võib määrata: a) kohus kohtumäärusega, b) kriminaaljuhtumite korral politse- ja uurimisorganid, c) osapooled võivad selle tellida omal soovil ise.

Kuid lisaks vereproovile on teisigi võimalusi isaduse määramiseks, nt süljeproov, lootevedelik, et määrata raseduse ajal bioloogilist isadust, abordimaterjal samaks otstarbeks, koeproov lahkamisel, aga ka skeletijäänused, hambad jms. Kõik need proovid peavad olema võetud ametlikult, sest salaja võetud proove vastu ei võeta ega kohtus tõenditena ei arvestata.

Kohtuväliselt tellitud uuringu korral peavad kõik isikud olema uuringust informeeritud ja sellega nõus. Alaealise lapse kohtuvälise analüüsi korral on vaja tema mõlema seadusjärgse vanema nõusolek, mis tähendab, et vanema teadmata ei või minna lapsega proove andma. Samuti määrab kohus ekspertiisi tegemise aja, kuhu kõik isikud peavad minema korraga. Seega on reeglid täpselt määratletud.

Ka on konkreetsetel põlvnemist tuvastada soovival isikul õigus pöörduda hagiavaldusega kohtusse kohustamaks teist isikut proovi andma, kuid selle kohtuotsuse täitmine võib osutuda võimatuks. Seda juhul, kui kohustatud isik ei anna proovi vabatahtlikult. Kohus võib määrata rahatrahvi kuni ca 3000 euro ulatuses, kusjuures trahvi suurust määrates arvestab kohus isiku varalist seisundit ja muid asjaolusid. Kui aga kohustatud isik siiski ei täida kohustust, võib kohus talle uuesti trahvi määrata.¹⁸⁷

---

¹⁸⁶ Toome, L. *et al.* Väga enneaegsete vastsündinute ravitulem Eestis. www.eestiarst.ee/static/files/034/ea09lisa4lk12-20.pdf (8.12.2014).

¹⁸⁷ TsMS § 46 lg 1.

Ilmselt tekib olukordi, kus üks osapool ei nõustu DNA ekspertiisil osalema, olgu põhjused missugused, nt hirm lapse põlvnemise teadasaamise või võimalike vanemlike kohustuste ees.

Näiteks jõuti maakohtus oma otsuses järeldusele, et kuna kostja (lapse isa) ei täitnud kohtumäärust kohustuslikus DNA ekspertiisis osalemise kohta, loobus ta tõendamast oma isadust. Küll aga sai lapse ema seletuste ja esitatud tõendite alusel pidada kostjat lapse isaks. Siit ka järeldus: kuna kostja on lapse isa, on ta kohustatud last ülal pidama ja temalt tuleb lapse kasuks välja mõista elatis.¹⁸⁸

Sellise otsust toetus Riigikohtu lahendile 3-2-1-119-13, kus isiku korduvat ja õigustamatut DNA ekspertiisist loobumist käsitleti tema kahjuks, kuna ta võib karta prooviandmist põhjusel, et ta siiski osutub lapse isaks.

Isik võib keelduda ekspertiisis osalemast ja proovi andmast vaid meditsiinilistel põhjustel, st juhul, kui tal tekiks nende tulemusena tervisekahjustus.¹⁸⁹ Mingil muul põhjusel keeldumist seadus ette ei näe.

Kuid positiivse tuvastushuvi kõrval (nt juhtumid, kus ekspertiisi tehakse sooviga kindlaks teha või kinnitada isadust) võib mehel olla ka negatiivne tuvastushuvi, seda juhul, kui tema isadus on juba kindlaks tehtud ning ta soovib isaduse vaidlustada. Riigikohtu lahendi kohaselt on mehel õigus seda teha. Kui negatiivne tuvastushuvi võib olla erandjuhtudel olla ka siis, kui tema isadust ei ole küll seaduses sätestatud korras kindlaks tehtud, kuid ta soovib saada kinnitust, et laps ei põlvne temast.¹⁹⁰

Seega on negatiivne tuvastushuvi otseselt seotud isaduse vaidlustamisega ning ta võib vajada selleks DNA ekspertiisi tegemist või tõestada seda teiste tõenditega. Igal juhul on tal tõendamiskohustus.

Isaduse vaidlustamise õigus on rahvastikuregistrisse isana kantud mehel, emal ja lapsel. PKS § 95 järgi otsustab kohus isaduse tuvastamise või vaidlustamise mehe hagi põhjal, mis on esitatud

---

¹⁸⁸ Claudius Õigusbüroo. Põlvnemise kindlakstegemine, isaduse vaidlustamine ja isaduse kohtulik tuvastamine. www.slideshare.net/Claudius-Law-Office/isaduse-vaidlustamine-ja-isaduse-kohtulik-tuvastamine (2.10.2014).

¹⁸⁹ TsMS § 300.

¹⁹⁰ RKTKo 3-2-1-78-11.

lapse vastu, või ema või lapse hagi põhjal, mis on esitatud mehe vastu. Riigikohus selgitas oma lahendis, et märgitud säte reguleerib küll olukorda, kus isadust soovib vaidlustada mees, kes on rahvastikuregistrisse kantud lapse isana, kuid ei arvesta olukorda, kus lapse väidetav isa soovib vaidlustada teise mehe isadust.¹⁹¹

TsMS § 457 lg 4 järgi ei kehti põlvnemise kohtuotsus isiku suhtes, kes peab nimetatud õigust omaks, kuid ei olnud asjas menetlusosaline. Eeltoodud kaasuses aga just nii oligi, vaatamata asjaolule, et ta mees kantud rahvastikuregistrisse lapse isana. Kuna isaduse vaidlustamise hagi rahuldamise korral kaotaks see konkreetne mees oma õigused ja kohustused lapse vastu, saab seda hagi rahuldada üksnes juhul, kui hagi on esitatud just selle mehe vastu.

Vaidlustamise õigus on ka mehel, kes sooviks ise olla rahvastikuregistrisse kantud, kuid tema puhul kehtib nõue, et ta võib isaduse vaidlustamise hagi kohtusse esitada aasta jooksul pärast lapse sündi.¹⁹² Selline säte on seaduses õiguskindluse tagamiseks, et vältida lapsele isaduse vaidlustamisega seonduvaid pidevaid ruineerivaid olukordi. Justiitsministeeriumi seisukoha järgi ei ole üheaastane tähtaeg siiski lõplik ning tegelikult saab esitada nõude ka pärast ühe aasta möödumist, kuid sellisel juhul peab olema selleks juba mõjuv põhjus. Mõjuva põhjuse üle otsustab kohus.¹⁹³

Mitmest eelnevalt käsitletud kohtuasjast aga nähtus, et kohtud järgivad täpselt üheaastase tähtaja nõuet ning ei soovi ilmselt pretsedendi loomise pärast määratleda, mis võib ja mis võib mitte olla mõjuv põhjus ning just seepärast peavad kinni seaduses sätestatud üheaastase tähtaja nõudest.

Kui kohus on juba tuvastanud, et rahvastikuregistrisse lapse isana kantud mees ei ole tegelikult lapse isa ja selle kohta on olemas kohtulahend, mille põhjal kustutatakse kanne rahvastikuregistrist, siis saab alustada isaduse tuvastamise vaidlusega.

Kui aga isik, kelle vastu tulnuks hagi esitada, on surnud, siis esitab kohus isaduse vaidlustamise selle isiku avalduse põhjal, kes on õigustatud hagi esitama.¹⁹⁴ Õigustatud esitajaks võib olla ka mehe pärija. Seda tingimusel, et kui mees, kelle isadus on tuvastatud tulenevalt abielust lapse

---

¹⁹¹ RKTko 3-2-1-48-12.

¹⁹² PKS § 91.

¹⁹³ Einmann, A. Isaduse vaidlustamine on keeruline ja nüansirohke. <http://www.postimees.ee/2958683/isaduse-vaidlustamine-on-keeruline-ja-nuansirohke> (9.12.2014).

¹⁹⁴ PKS § 95.

emaga või kes on isaduse omaks võtnud, on surnud enne isaduse vaidlustamise tähtaja möödumist, võib tema pärija vaidlustada surnud mehe isaduse ühe aasta jooksul arvates selle mehe surmast.¹⁹⁵

Selline põhimõte tuleneb eelkõige pärimisasjade kohtupraktikast, et luua asjaosalistele võimalused põlvnemissuhte väljaselgitamiseks/ümberlükkamiseks, millest võivad tuleneda/ mitte tuleneda nende varalised õigused.

Kui surnud mehe pärija puhul teeb otsuse kohus, siis sünniakti või rahvastikuregistrisse tehtud vanema kande saab vaidlustada avalduse alusel, kus tuleb märkida asjaolud, mille alusel ei saa pidada vanemaks isikut, kes on vanemana kantud sünniakti või rahvastikuregistrisse.

Avalduse isaduse vaidlustamiseks isikust, kes on surnud, võivad esitada:

- isik, kelle põlvnemist vaidlustatakse,
- tema eestkostja,
- valla- või linnavalitsus.

Selline isikute ring on piisav, et tagada lapse kaitse, kusjuures oluline on rõhutada kohaliku omavalitsuse rolli perekonna ja laste huvide kaitsel.

Kohtumäärus vanema kande vaidlustamise kohta jõustub ja kuulub täitmisele määruskaebuse esitamise tähtaja möödumisega, pärast määruse jõustumist saadab kohus selle perekonnaseisuasutusele ja see on aluseks muudatuste tegemiseks lapse perekonnaseisuandmetes.

Määruse peale võib esitada kaebuse ja seda võivad teha:

- avaldaja,
- surnu vanemad,
- abikaasa ja täisealised lapsed,
- avaldaja elukoha-järgne valla- või linnavalitsus.

---

¹⁹⁵ Claudius Õigusbüroo. Põlvnemise kindlakstegemine, isaduse vaidlustamine ja isaduse kohtulik tuvastamine.

Põhimõtteline on Riigikohtu lahend, mis määratleb, et põlvnemisasjas tehtud lahend õigussuhte olemasolu, lõppemise või puudumise kohta kehtib kõigi isikute suhtes, kuid seda üksnes juhul, kui see on jõustunud poolte eluajal, kusjuures kohus saab hagita menetluses tuvastada isiku põlvnemist surnud isikust, kuid kohus ei saa pärast isiku surma jätkata põlvnemise tuvastamise hagi lahendamist hagita menetluses.¹⁹⁶

PKS-i analüüsist tulenevad järgmised olulisemad järeldused:

1. PKS-s ei ole põhimõttelisi muudatusi isaduse vaidlustamise osas, nt on säilinud säte, mille kohaselt saavad isaduse vaidlustada lapse vanem, isik, kes ennast selleks peab, ja laps ise. Uudne on valdkonna eest vastutavale ministrile vaidustamisõiguse andmine.
2. Seaduses on täpsustatud mitmeid põhimõtteid: rakendatakse sotsiaalse isaduse põhimõtet, piirates isaduse vaidlustamist mehe poolt kes taotleb enda tuvastamist lapse isana, andes riigi esindajale õiguse vaidlustada omaksvõtu teel tekkinud isadust, täpsustades eostamisaja piire jne.
3. Paralleelselt PKS-iga hakkas 2010. aastal kehtima PKTS, millega reguleeriti perekonnaseisutoimingute tegemine, millega kaotas tähenduse sünniakt, kus põlvnemissuhe oli formalistlikult seotud isa kandega.
4. Olulised täiustused DNA ekspertiisi käsitlevad sätted: DNA testi tegemise kord, kohtu tegevus ekspertiisist keeldumise korral, reguleeriti kohtuväliselt antud (võetud) uuringute korda jne.
5. Olemas on õiguslik regulatsioon, mis võimaldab läbi viia isaduse vaidlustamise ja tuvastamise vaidlused eesmärgiga tagada lapse ja tegeliku isa õiguste kaitse.

---

¹⁹⁶ RKTKo 3-2-1-174-12.

Kokkuvõte

Käesolev magistritöö käsitleb isaduse tuvastamise ja isaduse vaidlustamise küsimusi Eesti perekonnaõiguses. Kvalitatiivsete uurimismeetoditega analüüsiti 1970. a. APK-d, 1995. a. PKS-i ja 2010. a. PKS-i.

Töö eesmärgiks oli välja tuua nende seaduste ühis- ja erijooned, avades sealjuures ka taustu – käsitleti ühiskondlike muutuste mõju isaduse tuvastamise ja isaduse vaidlustamise sätestamisele õiguses. Eri kohtuastmete lahendite analüüsimise meetodiks oli juhtumiuuring.

Sissejuhatuses püstitati hüpotees, et muutused ühiskonnatüübis ei ole oluliselt mõjutanud isaduse tuvastamist ja isaduse vaidlustamist Eesti perekonnaõiguses viimase 30 aasta jooksul.

Teema haarab pikka ja keerulist perioodi Eesti õiguse ajaloos: sotsialismi aega (seda kahes aspektis – Tšehhoslovakkia sündmuste mõjul aset leidnud nn sula-aega ja sellele järgnenud reeglite karmistumise aega), üleminekut sotsialismist kapitalismi ja 2000. aastatel aset leidnud iseseisvuse stabiliseerumise aega. Tegemist oli ühiskondlikult eriilmeliste perioodidega, mille jooksul liiguti nõukogude aja ideologiseeritud ühiskonnast (selle tunnistuseks oli ka APK alguses avaldatud kommunismiehitaja moraalikoodeksi põhimõtted) ennesõjaaegse Eesti Vabariigi õiguspõhimõtete ja Mandri-Euroopa õiguskultuuri juurde.

Lähtudes töös püstitatud eesmärkidest, hüpoteesist ja kasutatud meetoditest tehakse järgmised põhijäreldused:

1. Analüüs näitas, et Eestis aset leidnud ühiskondlik-poliitilised muutused avaldasid tegelikkuses vähe mõju isaduse tuvastamise ja vaidlustamise sätestamisele perekonnaõiguses. Isaduse tuvastamise ja isaduse vaidlustamise aluspõhimõtteks jäi kõigis analüüsitud seadustes esmase printsiibina kehtima põlvnemine ehk see, et isa on lapse eostanud mees.
2. Käsitletava perioodi jooksul arenes edasi isaduse kontseptsioon, tõstes bioloogilise isa kõrvale aina enam sotsiaalset isa (*pro* lapse tegelikku kasvatajat). Selle kontseptsiooni tunnuseks on lapse eostamise ja lapse kasvatamise eristamine ning põhirõhu asetamine lapse arengu tagamisele ja tema huvide esiletõstmisele. Selline jaotus on tinglik, sest ühes konkreetses mehes võivad (ja enamikel juhtudel ongi nii) bioloogiline ja sotsiaalne isa kokku langeda. Teatud kohtuasjades (olukorras, kus bioloogiline isa ei ole last

- kasvatanud, kuid tahab mingil ajahetkel asuda oma isakohustusi täitma) on sotsiaalse isaduse arvestamine aga lapse arengu ja turvalisuse aspektist oluline ning seda kinnitavad ka töös analüüsitud kohtute seisukohad.
3. Poliitilistest protsessidest olulisemateks osutusid isaduse tuvastamise ja isaduse vaidlustamise sätestamisel muutused perekonnatüübis. Abielul põhineva perekonna kõrval kasvas käsitletaval perioodil mitteabielulises kooselus olevate perede arv ja osakaal ning sellega koos ka abieluvälistest suhetest sündinud laste arv. Eelkõige puudutasid need tendentsid aega pärast Eesti taasiseseisvumist kuni praeguseni välja. See aga ei tähenda, et antud küsimus ei oleks leidnud käsitlemist APK-s – abieluvälised suhted ja neist sündinud lapsed on olnud ajast-aega, küsimus on eelkõige suhtumises sellistesse suhetesse ja neisse lastesse. Ehk teisisõnu: kas käsitleda neist suhetest sündinud last halvustavalt vallaslapsena või naise ja mehe vaba valikuna kasvatada last abielus mitte olles. APK püüdis kaitsta abieluvälistest suhetest sündinud lapsi näiteks sellega, et võimaldas lapse isa sünniakti kirja panna ema sõnade järgi. Tegemist oli fiktiivse kandega, mille järele kadus vajadus koos ühiskonna hoiakute teisenemisega.
  4. Perekonnaõigus on vahetult seotud rahvuse väärtuste ja hoiakutega, mis ei ole aga stagneerunud mõisted, vaid arenevad ajas, nt suhtumine abielusse või mitteabielulistest suhetest sündinud lapsesse. See ei tähenda siiski, et oluliselt muutub või teiseb väärtuste ja hoiakute põhiolemus, nt suhtumine lapse vajadustesse ja heaolusse või arusaamine vanema ja lapse õigustest ja kohustustest. Ilmselt tulenevalt sellest, et Eesti on väikse rahvaarvuga riik, on iga laps meile tähtis ning see põhimõte on leidnud edasiarenduse ka isaduse tuvastamise ja isaduse vaidlustamise sätestamisel õiguses, nt isadust vaidlustavate isikute ringi laiendamises. PKS-s annab sellise õiguse isegi vastutava ala ministrile, mis on märk sellest, et riik peab lapse huvide eest seismist oluliseks.
  5. Väärtuste ja hoiakute olulisust isaduse tuvastamisel ja isaduse vaidlustamisel kinnitab asjaolu, et 1995. aasta PkS (valminud nõukogulikust ideoloogiast vabas taasiseseisvunud Eestis) toetub põhiosas APK-le ning selles loogilises reas on ka PKS, kuigi Eesti õiguses võeti pärast taasiseseisvumist suund lähtuda ennesõjaaegse Eesti Vabariigi seadustest.
  6. Tõuke väärtuste ja hoiakute edasiarenemiseks on andnud teaduse areng ning antud töö kontekstis omab tähtsust eelkõige reproduktiivtehnoloogia täiustumine. Paljudele lastetutele peredele lapsesaamise võimalust pakkuv tehnoloogia on kõigutanud nt arusaama, et laps eostatakse loomulikul teel ning selleks ei kaasata (seemnEDOonorina)

kolmandat poolt. Põhjuseks on asjaolu, et sel juhul võib paarisuhe asenduda kolmiksuhtega, mis aga Eesti kultuuris ei ole aktsepteeritav – Eesti on traditsiooniliselt olnud monogaamne ühiskond. Ka PKS-i § 1 lg 1 sätestab, et abielu sõlmitakse mehe ja naise vahel. Kui Eestis sündisid esimesed katseklaasibeebid sätestati koheselt, et spermadoonori delikaatsed isikuandmed jäävad seadusega kaitstud saladuseks ning neid ei avaldata ka täiskasvanud lapsele.

7. Arenenud on isaduse tuvastamise geenitehnoloogilised meetmed ja paranenud nende kättesaadavus kuni koduste DNA testideni välja. DNA test on ühelt poolt pädev meetod isaduse tuvastamiseks ja vaidlustamiseks, millest omakorda tulenevad/või ei tulene vanemate ja laste õigused ja kohustused, teiselt poolt kahjustab test inimese privaatsussfääri. See võib puudutada laiemat inimeste ringi ning tungida lisaks pereelule ka töö- ja isiklikku ellu ja mõjutada inimestevahelisi suhteid. Kohtu kohus on DNA ekspertiisi määramisel lähtuda siiski eelkõige lapse huvidest, nagu tõestasid ka analüüsitud kohtulahendid.
8. Isaduse tuvastamise ja isaduse vaidlustamise sätted on üldjoontes kõigis käsitletavates seadustes, aga ka enamikes kohtulahendites silmas pidanud laste huve ja heaolu. See nõue on ülimuslik ning on leidnud sätestamist ka PS-is ja LaKS-is. Sellised sätted võivad aga teatud juhtudel jääda deklaratiivseteks nagu näitasid kohtulahendid, kus käsitleti isaduse vaidlustamise aegumistähtajaga seotud asju. Esines juhtumeid, kus seaduses sätestatud (selline säte oli APK-s, PkS-is, PKS-is) üheaastane periood (alates ajast, mil mees sai teada, et ta ei ole lapse isa) oli ületatud, kuid olid ka olemas selged tõendid (sh DNA test), et laps ei põlvne sünniakti kantud mehest. Paraku ei võimaldanud säte üheaastase tähtaja kohta kohtul isaduse vaidlustamise hagi rahuldada, st lapse isaks jäi tema mittebioloogiline isa. Kaheldav on, et selline lahendus vastab lapse huvidele, eriti juhtudel, kui mees ei olnud ka lapse sotsiaalne isa.
9. Aegumise kohaldamise tähtaega isaduse vaidlustamise korral tõlgendavad kohtud erinevalt, kuigi on olemas sellekohane Riigikohtu otsus, kus on väljendatud seisukohta, et aegumistähtaeg ei ole õigust lõpetav tähtaeg, vaid menetlustähtaeg. Paraku on Riigikohtu lahend üldsõnaline, mistõttu oleks vajalik selline lahend, mis looks alama astme kohtutele pretsedendi isaduse vaidlustamise tähtaegade käsitlemisel.
10. Kohtu praktika kohaselt põhjustab aegumise tähtaja kohaldamise kõrval küsimusi isaduse tuvastamise ning isaduse vaidlustamise samaaegne menetlemine. Enne tuleb isadus vaidlustada ja vanema kanne tühistada ning seejärel isadus tuvastada. Nende hagide

üheaaegne menetlemine ei ole lubatud.

11. Seaduses sätestatud korras ei ole võimalik isaduse tuvastamise ja vaidlustamise hagide puhul menetlust lõpetada kokkuleppega nagu elatise puhul. Sellise võimaluse puudumine aga pikendab isadusega seotud kohtuasjade menetlemist ning raskendab perekonnale ja lapsele väiksemat stressi põhjustava lahenduse leidmist.

Sissejuhatuses püstitatud hüpotees, et muutused ühiskonnatüübis ei ole oluliselt mõjutanud isaduse tuvastamist ja isaduse vaidlustamist, osutus analüüsi tulemusena paikapidavaks.

See näitab, et riigikord mõjutab vähe perekonnaõiguse arengut. Suurem mõju on ühiskondlikel protsessidel, kuid see mõju on aeglane, sest inimeste väärtused ja hoiakud kui kultuuri alustalad muutuvad aeglaselt. Ühiskond tervikuna jääb kinni vanasse, võtab kui võõrast iga uut perekonnatüüpi (nt homoseksuaalide kooselu) ning takistab sellega ka perekonnaõiguslike suhete arengut. Sellest annab tunnistust näiteks ka selge seisukoha puudumine küsimuses, kes peaks isa olema: kas lapse eostaja või tema tegelik kasvataja.

Autori arvates peab riik ühiskonnas toimuvaid muudatusi (nt uute perekonnatüüpide tekkimist, abieluliste suhete vähenemist jt protsesse) kiiremalt ja julgemalt arvestama ning tegema vastavad muudatused ka perekonnaõiguses. Selgemat sätestamist vajab näiteks sotsiaalne isadus, sellest tulenevad õigused ja kohustused.

Autori arvates on seisneb magistritöö uudsus selles, et annab õigusajaloolise ülevaate isaduse tuvastamist ja isaduse vaidlustamist käsitlevate sätete arengust pika perioodi jooksul. Oluliseks tuleb lugeda ka seda, et isaduse tuvastamise ja vaidlustamise sätete teisenemisel/täiendamisel on toodud välja ühiskondlike muutuste ning väärtuste ja hoiakute mõju ning seetõttu pakub antud töö ilmselt ka huvi laiemale avalikkusele.

Resümee

The establishment and contestation of legal paternity in Estonian family law in the years 1970-2014.

The aim of the master's thesis is to analyze legal development of the establishment and contestation of paternity during a long historical period – from 1970 up to 2014. During this period three legal acts were adopted which dealt with the above-mentioned problems:

1. Marriage and Family Code, which was in force from 1970 to 1994. It was the Soviet time, when ideology played a significant role and the official code of conduct for the soviet people was moral code of the builder of communism.
2. Family Law Act which came into force in 1995, quite shortly after Estonia regained its independence. It was the time that could be characterized by Emile Durkheim's theory of anomie. This theory refers to a condition or state in which there is a breakdown of social norms and guidance for the citizens of a society. It happened also in Estonia where after the collaps of the Soviet Union there was a need to establish new principles in almost every area of social life, including legal system.
3. The current Family Law Act was adopted in 2009 and came into force in the following year. That time could be characterized as stabilization period in society. By that time Estonian legal scholars had also obtained new knowledge and skills free from soviet ideology.

The hypothesis of master's thesis is that changes in the types of society didn't play an important role in the establishment and contestation of paternity in Estonia.

The thesis consists of three chapters:

In the first chapter the concept of paternity would be analyzed. The main question is following: what changes have taken place in the concept of fatherhood during the analyzed period and of which they are due?

The second chapter deals with the problems of paternity establishment and the third chapter is devoted to the paternity contestation.

The research tasks of the second and third chapters are the following:

- analyze the impact of social changes on family law in Estonia in general and especially on the establishment and contestation of paternity during the different historical periods,
- analyze how the establishment and contestation of paternity has been regulated in Marriage and Family Code (1970) and in two family law acts (1995 and 2010),
- analyze the similarities and differences in regulating the paternity issues in above-mentioned acts.

The qualitative research methods are used in the thesis, including case study method for analyzing different court cases.

The master's thesis is topical from different aspects:

- This work is the first attempt in Estonian science of law to analyze paternity establishment and contestation issues for such a long period, during which Estonia moved from highly ideological soviet society, from socialism to capitalism to the law society.
- Such a long term historical analysis enables to draw the main trends in the establishment and contestation of paternity in different legal acts which is important for the development of Estonian legal history.
- During those more than 30 years, the research methods and technology have advanced significantly and due to the reproductive technology a large number of test-tube babies has born in Estonia. It is important to analyze how those changes affected the establishment and contestation of paternity.
- There is a steady number of people who go to court for establishing or contesting paternity. Although they don't form the majority of the population, but they have their specific needs, which democratic society should satisfy. This aspect demonstrates also the practical value of the thesis.

It should be taken into account that paternity establishment and contestation, on the one hand, a socially important issue. Estonian Constitution states that “the family, which is fundamental to the preservation and growth of the nation and which constitutes the foundation of society, enjoys the protection of the government.”

This include several aspects:

- spouses have equal rights,
- parents have the right and the duty to raise their children and to provide for them,
- the protection of parents and children is provided by law,
- the family is required to provide for its members who are in need.

But on the other hand the establishment and contestation of paternity are very personal issues, as it relates to specific family, affects the relationships between the family members as well as child's development. Because of that paternity issues should be handled delicately by the court as well as by public at large.

After analyzing above-mentioned legislation and taking into account variety of changes in the society, the author came to the following conclusions:

- Changes in the type of society did not have a significant impact on regulating of establishment and contestation of paternity in Estonian family law. The first and main principle in establishing and contesting paternity was before and is today parentage; it means that the father is the man who has conceived the child.
- During the analyzed period the concept of fatherhood developed remarkably and alongside with the biological fatherhood increased the role of social fatherhood. Social father is a man who actually brings up the child and takes care of him. The bases of the theory of social fatherhood are the distinction between the conception and upbringing of the child. Such division is conditional, because in the most cases the man is biological as well as social father. But in some cases such distinction is essential, for example when the man who has not fulfilled his responsibility as the farther for a long time wants suddenly to start raising the child. Then the court should stand for the interest of the child and take into account the role of the social father in the child's development.
- Changes in family types played an important part on the establishment and contestation of paternity. Alongside with the traditional family (based on marriage) increased the number and proportion of unmarried couples and with it increased also the number of children born into these relationships. Although these trends are rather typical for the last 20 years, it doesn't mean that during the time when Marriage and Family Code was in force those phenomena didn't occur.
- The development of law brought along the decrease of formalism in paternity issues and

fatherhood as a starting point for establishing parentage is no longer associated with the entry on the birth certificate. Birth registration is currently regulated by the Vital Statistics Registration Act.

- Family law is closely related to the nation's values and attitudes. These by no means are stagnant concepts, but have developed over the years. The signs of that process could be seen in changing attitudes towards marriage and non-marital children. Despite the changes in attitudes, the core values haven't changed drastically, for example the attitudes towards the needs of the child or parental and children's rights and responsibilities are now quite the same as 20 year ago.
- The importance of values and attitudes in establishing and contesting paternity is confirmed also by the fact, that the bases of Family Law Act 1995 was Marriage and Family Code 1970, although the historical periods, when two acts were adopted, differ from each other significantly.
- The values and attitudes also influenced by the development of science, especially the changes in assisted reproductive technology. Until then, the dominant position was that the child should be conceived naturally (by sexual intercourse), without the involvement of third party. But if another man is used in artificial insemination, the couple's relationship could be replaced by triangular relationship which is not acceptable generally in Estonian culture.
- Over the last decade the methods of genetic modification have been rapidly developed and now it is possible to take the DNA test even at home. On the one hand the DNA test is a valid method to establish or contest paternity; on the other hand it may be seen as the invasion of person's privacy, harming human relationships and even work life. In spite of the last-mentioned aspects, the court should take into consideration first and foremost the best interests of the child. In general the child's needs and interests are protected in Family Law Act as well as in most court cases, but not in all. The period of contestation of paternity expires after one year from that moment on, if the person becomes aware that he is not child's biological father. According to the practice of court even if there is strong evidence (DNA test results) for contesting paternity after above-mentioned limitation period, the court can't make the decision in favour of non-biological father. It is doubtful whether such decision is in the best interests of a child, especially in cases if a man is not even the child's social father.
- According to the law the establishment and contestation of paternity can't be proceeded

simultaneously. Before establishing the paternity, the false entry in the birth certificate should be cancelled and the paternity of another man should be contested.

The author came to the conclusion that the changes in family law should be made quicker than they have been so far, taking into account the impact of social processes, such as the changes in the types of family. Sometimes even radical methods taken by the government are justified. One of such problems that should be resolved quite quickly in the family law is the position and status of social fatherhood.

This master's thesis approach is new in Estonian family law as it gives an historical overview of paternity issues for a long period which is characterized by major social changes and for that it might be interesting not only to the legal scholars but also to general public.

Kasutatud allikad

Monograafiad, õpikud

1. Ananjeva, J., Salumaa, E. Eesti NSV abielu- ja perekonnakoodeks: kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Eesti Raamat 1974.
2. Durkheim, E. Division of Labour in Society. New York: Free Press 1966.
3. Durkheim, E. Suicide: a Study in Sociology. London: Routledge 1993.
4. Eriksen, Erik O.; Weigård, Jarle. Understanding Habermas. Communicating action and deliberative democracy. London: Continuum 2003.
5. Hiedel, K., Seppik, A., Pajo, M. Pereadvokaat. Tallinn: Ilo 2000.
6. Luhmann, N. Law as a social system. Oxford: Oxford University Press 2004.
7. Lüderitz, A. Perekonnaõigus. Õpik. Günther Beitzke alustatud teose 27., ulatuslikult ümbertöötatud trükk. Tallinn: Juura 2005.
8. Plutus. Mida peab teadma perekonnaseadusandlusest. Tallinn: Eesti Raamat 1974.
9. Plutus, K. Perekonnaseadusandluse kohaldamise praktikast. Tallinn: Eesti NSV Ühing „Teadus“ 1971.
10. Turkin, V. Perekonnaseadus: kommentaarid ja selgitused. Tallinn: Agitaator 2007.
11. Turkin, V. Perekonnaõiguslikud kohtuvaidlused. Tallinn: Agitaator 2007.
12. Weber, M. Max Weber on law in economy and society. Cambridge: Harvard University Press 1966.
13. Луначарский, А. С. О Воспитании и образовании: сборник статей. Москва: Педагогика 1976.

Artiklid ajakirjades

14. Advokaat kohtus: Palun tuvastada isadus ... - Nõukogude Õigus 1982/16 (5).
15. Bourdieu, P. The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field Hastings Law Journal 1987/38 (3).
16. Chernova, Z. The model of „soviet“ fatherhood. – Russian Studies in History 2012/51 (2).
17. Daly, M., Scheiwe, K. Individualisation and personal obligations – social policy, family policy, and law reform in Germany and the UK. – International Journal of Law, Policy and the Family 2010/24 (2).
18. Draper, H., Ives, J. Paternity testing: a poor test of fatherhood – Journal of Social Welfare and Family Law 2009/31 (2).

19. Glass, B. L., Stolee, M. K. Family law in Soviet Russia. – *Journal of Marriage and the Family* 1987/49 (4).
20. Hubin, D. C. Fractured fatherhood: an analytical philosophy perspective on moral and legal paternity. – *Journal on Family Theory & Review* 2014/6 (1).
21. Kaminsky, L. Utopian vision of family life in Stalin-era soviet Union. – *Central European History* 2011/44 (1).
22. Kelly, F. Producing paternity: The role of legal fatherhood in maintaining the traditional family. – *Canadian Journal of Women and the Law* 2009/21.
23. Lillsaar, M., Siimula-Saar, K. Vanematevahelised vaidlused hooldusõiguse ja suhtlusõiguse kindlaksmääramisel – kes on võitja, kes kaotaja – *Riigikogu Toimetised* 2013/27.
24. Lind, C., Hewitt, T. Law and complexities of parenting: parental status and parental function. – *Journal of Social Welfare and Family Law*. 2009/31 (3).
25. Mullari, T. Genoomianalüüsi inimõiguslik probleematika – *Juridica* 1998/V.
26. Mykitiuk, R. Beyond conception: legal determinations of filiation in the context of assisted reproductive technologies. – *Osgoode Hall Journal* 2002/39 (4).
27. Nurmela, I. Arengud rahvusvahelises eraõiguses. – *Juridica* 2000/IV.
28. Nõmper, A. Geenitestid menetlusõiguses. – *Juridica* 2001/II.
29. Salumaa, E. Isaduse tekkimise alused. – *Nõukogude õigus* 1973/7 (4).
30. Salumaa, E. Isaduse tekkimise alused (2). – *Nõukogude õigus* 1973/7 (5).
31. Salumaa, E. Perekond 7. peatükk. Laste põlvnemine. – *Juridica* 1995/3 (1).
32. Sheldon, S. Reproductive technologies and the legal determination of fatherhood. – *Feminist Legal Studies* 2005/13 (3).
33. Sootak, J. Kunstlik viljastamine – abi või karuteene. – *Pere ja Kodu* 1995, märts, lk. 4-5.
34. Sootak, J. Lapsesoov ning lapse ja embrüo inimväärikus. Kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seadusest. – *Juridica*/IX.
35. Uusen-Nacke, T., Göttig, T. Perekonnaõiguse seosed teiste tsiviilõiguse valdkondadega – *Juridica*. 2010 (2).
36. Wallbank, J. The role of rights and the utility in instituting a child's right to know her genetic history – *Social & Legal Studies* 2004/13 (2).

Artiklid kogumikes

37. Antokolskaia, M. Family law and national culture. – *Debates in family law around the*

- globe at the dawn of the 21st century (Ed. Katharina Boele-Woelki). Antwerpen: Intersentia 2009.
38. Coester-Waltjen, D. Human rights and the harmonization of family law in Europe. – European challenges in contemporary family law (Eds. K. Boele-Woelki, T. Sverdrup). Antwerpen: Intersentia 2008.
39. Kullerkupp, K. Family law in Estonia. – The international survey of family law. Published on behalf of the International Society of Family Law. Bristol: Family Law 2001.
40. Singer, A. The right of the child to parents.–Family law and culture in Europe: developments, challenges and opportunities (Eds. K. Boele-Woelki, N. Dethloff, W. Gephart). Cambridge: Intersentia, 2014.
41. Vonk, M. The role of formalised and non-formalised intensions in legal parent-child relationship in Dutch law – Debates in family law around the globe at the dawn of the 21st century (Ed. Katharina Boele-Woelki). Antwerpen: Intersentia 2009.

Õigusaktid

42. Abieluseadus: Riigikohtu tsiviilosakonna seletustega. Perekonnaõiguse (Balti Eraseaduse I r. paragrahvid 1-528) alal antud Riigikohtu tsiviilosakonna seletusi. Tallinn: A. Peep, 1937.
43. NSV Liidu seadus „NSV Liidu ja liiduvabariikide abielu- ja perekonnaseadusandluse aluste“ kinnitamise kohta – NSV Liidu Ülemnõukogu Teataja, 1968, nr. 27.
44. Eesti NSV abielu- ja perekonnakoodeks. Tallinn: Eesti Raamat 1969.
45. Lapse õiguste konventsioon, RT II, 26.09.1991, 16, 56.
46. Eesti Vabariigi lastekaitse seadus, RT, 8.06.1992, 28, 370.
47. Eesti Vabariigi Põhiseadus, RT, 28.06. 1992, 26, 349.
48. Perekonnaseadus RT I, 12.10. 1994, 75, 1326.
49. Kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seadus, RT I, 11.06.1997, 51, 824.
50. Inimõiguste ja biomeditsiini konventsioon: inimõiguste ja inimväärikuse kaitse bioloogia ja arstiteaduse rakendamisel, RT II, 4.04.1997, 2002, 1, 2.
51. Inimgeeniuringute seadus, RT I, 13.12. 2000, 104, 685.
52. Rahvusvahelise eraõiguse seadus, RT I, 27.03.2002, 35, 217.
53. Tsiviilseadustiku üldosa seadus, RT I, 27.03.2002, 35, 216.
54. Loetelu meditsiinilistest vastunäidustustest, mille esinemisel on naise kunstlik viljastamine keelatud – RTL, 4.04.2003, 48, 701. Sotsiaalministri määrus

55. Tsiviilkohtumenetluse seadustik, RT I, 20.04.2005, 26, 197.
56. Perekonnaseadus, RT I, 18.11.2009, 60, 395.
57. Perekonnaseisutoimingute seadus, RT I, 20.05.2009, 30, 177.

Artiklid ajalehtedes

58. Einmann, A. Isaduse vaidlustamine on keeruline ja nüansirohke. www.postimees.ee/2958683/isaduse-vaidlustamine-on-keeruline-ja-nuansirohke.
59. Kaio, H. Andrei Sõritsa nimi müüb – Päevaleht, 2011, 10. okt.

Teadustööd

60. Kivirand, H. Vanema mõiste, magistritöö. Tartu Ülikooli Õigusteaduskond Tallinnas. 2012.
61. Sinisaar, H., Tammpuu, P. Ühe vanemaga pered: probleemid, vajadused ja poliitikameetmed. Tallinn: Sotsiaalministeerium 2009.

Elektroonilised allikad

62. Claudius Õigusbüroo. Põlvnemise kindlakstegemine, isaduse vaidlustamine ja isaduse kohtulik tuvastamine. www.slideshare.net/Claudius-Law-Office/isaduse-vaidlustamine-ja-isaduse-kohtulik-tuvastamine.
63. Council of Europe Committee of Ministers. Recommendation No R (92) 1 of the Committee of Ministers to member states on the use of Analysis of DNA within the framework of the Criminal justice system. wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1518265&SecMode=1&DocId=601410&Usage=2.
64. DNA Test. www.dnatest.ee/est/dna-testid.
65. Dowd, N. E. Parentage at birth: birthfathers and social fatherhood. scholarship.law.ufl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1424&context=facultypub.
66. Eesti Entsüklopeedia. Rahvastiku taaste areng Eestis, 2011. entsyklopeedia.ee/artikkel/rahvastiku_taaSte_areng_eestis.
67. Eesti Haigekassa. Kunstlik viljastamine. www.haigekassa.ee/kindlustatule/tervishoid/ivf.
68. Family (kinship). www.britannica.com/EBchecked/topic/201237/family.
69. Gallagher, M. Why marriage matters: the case for normal marriage. www.marriagedebate.com/pdf/senatesep.

70. Kaugia, S. Õigusloome sotsiaalteaduslikest aspektidest. www.riigikogu.ee/msi_arhiiv/kaugja.html.
71. Kunstlik viljastamine. www.viljatus.ee/viljatuse-abc/kunstlik-viljastamine.html.
72. Meil, G. Individualization and family solidarity. www.uam.es/personal_pdi/economicas/gmeil/ingles/publicaciones/familysolidarity.pdf.
73. Toome, L., Varendi, H., Andresson, P., Ilmoja, M.-L., Kallas, E., Maipuu, L. Saik, P., Kool, P., Ormisson, A. Väga enneaegsete vastsündinute ravitulem Eestis. www.eestiarst.ee/static/files/034/ea09lisa4lk12-20.pdf.

Seletuskirjad

74. Perekonnaseaduse eelnõu sotsiaalsete mõjude analüüsi aruanne. Tartu 2008. www.riigikogu.ee/doc.php?49179.
75. Riigikogu. Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri. www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems&emshelp=true&eid=95322&u=20110816094436.
76. Riigikogu. Seletuskiri perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde. www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=be809fb2-34b3-4079-aa84-807c020db2b4&.

Isiklikus valduses olevad materjalid

77. Tasa, G. Põlvnemiste statistika. E-kiri magistritöö autorile. Isiklik valdus.
78. Luha, K. Maakohtutesse esitatud põlvnemise hagiavalduste andmed. E-kiri magistritöö autorile. Isiklik valdus.

Kasutatud kohtupraktika

79. EIKo 6.07.2010, 17038, Grönmark jt..
80. EIKo 6.07.2010, 36498/05, Backlund jt.
81. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 20.12.2011.a. kohtumäärus tsiviilasjas 3-2-1-132-11.
82. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 09.01.2008.a. kohtumäärus tsiviilasjas 3-2-1-131-07.
83. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 26.10.2011.a. kohtuotsus tsiviilasjas 3-2-1-78-11.
84. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 23.05.2012.a. kohtuotsus tsiviilasjas 3-2-1-48-12.
85. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 24.10.2012.a. kohtuotsus tsiviilasjas 3-2-1-111-12.

86. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 15.01.2013.a. kohtumäärus tsiviilasjas 3-2-1-174-12.

87. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 06.11.2013.a. kohtuotsus tsiviilasjas 3-2-1-119-13.

II astme kohtuotsused ja määrused

88. Tallinna Ringkonnakohtu 19.04.2007.a. kohtumäärus tsiviilasjas 2-07-9098.

89. Tallinna Ringkonnakohtu 18.09.2007.a. kohtuotsus tsiviilasjas 2-06-28659.

90. Tallinna Ringkonnakohtu 17.01.2011.a. kohtuotsus tsiviilasjas 2-09-25986.

91. Tallinna Ringkonnakohtu 06.12.2011.a. otsus tsiviilasjas 2-10-30578.

92. Tallinna Ringkonnakohtu 12.04.2012.a. kohtumäärus tsiviilasjas 2-12-8254.

93. Tallinna Ringkonnakohtu 05.10.2012.a. kohtuotsus tsiviilasjas 2-11-31785.

I astme kohtuotsused ja määrused

94. Harju Maakohtu 15.05.2007.a. kohtuotsus tsiviilasjas 2-06-28659.

95. Harju Maakohtu 19.03.2007.a. kohtumäärus tsiviilasjas 2-07-9098.

96. Harju Maakohtu 01.06.2010.a. kohtuotsus tsiviilasjas 2-09-25986.

97. Harju Maakohtu 18.06.2012.a. kohtuotsus tsiviilasjas 2-11-31785.

98. Harju Maakohtu 10.10.2012.a. kohtuotsus tsiviilasjas 2-12-8254.

99. Harju Maakohtu 18.06.2013.a. kohtuotsus tsiviilasjas 2-10-26433/7.